

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav pro klasickou archeologii

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Michal Dyčka

Římské okupace Skotska

Roman Occupations of Scotland

Praha 2012

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Jiří Musil, PhD.

Děkuji Doc. PhDr. Jiřímu Musilovi, Ph.D za korekturu, odbornou pomoc a doporučení literatury během celého magisterského studia a vypracování této práce.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 30. 8. 2012

.....

Jméno autora

Abstrakt

Obsahem této práce je bližší zkoumání římských okupací Skotska, jmenovitě flávijské, antoninské a severovské. Tyto fáze jsou hodnoceny na základě pramenů jak historických, tak především archeologických, se zvláštním důrazem na lokality, kde je možné doložit přítomnost římských vojsk ve výše zmíněných obdobích. Práce je zasazena do historického, politického i vojenského kontextu římských vojenských operací na území dnešního Skotska a jejím cílem je spojení již dostupných informací a závěrů bádání do ucelenějšího pohledu na způsob obsazení a správy nově nabytých území v době vlády Flavijské dynastie, Antonina Pia a dynastie Severovců.

Klíčová slova

Římské Skotsko

Limes Romanus

Vojenská okupace

Abstract

This work is dealing with individual phases of Roman occupations of Scotland, namely with the Flavian, Antonine and Severan ones. The assessment of these occupations is based on both historical and especially archeological sources and particular attention is paid to those sites, where the presence of Roman occupation forces can be proved in above mentioned periods. The content of the dissertation is put into historical, political and military context of Roman presence on territory of nowadays Scotland. The goal of this study is linking up of already available information and researches into coherent view of patterns of Roman occupation and administration in Flavian, Antonine and Severan periods of government.

Keywords

Roman Scotland

Limes Romanus

Military occupation

Obsah

Abstrakt.....	4
Klíčová slova	4
Abstract.....	5
Keywords	5
Obsah	6
Úvod.....	8
1. Historický podtext římských okupací Skotska	11
1.1 Prameny a jejich kritika	11
1.2 Historický podtext římských okupací Skotska	14
1.2.1 Počátky provincie a flávijské období.....	14
1.2.2 Británie za Trajana a Hadriána	24
1.2.3 Od Antonina Pia po Clodia Albina, kontext antoninské okupace Skotska.....	29
1.2.4 Severovská expanze	34
1.2.5 Další osudy provincie až do zániku Západořímské říše	37
2. Flávijská okupace Skotska.....	41
2.1 Jižně od řeky Forth, území obsazené 78 po Kr. – 82 po Kr.....	41
2.2 Severně od řeky Forth, území obsazené po roce 82 po Kr.	45
2.2.1 Glen Forts (někdy též Glen-blocking Forts, Highland Line Forts).....	46
2.2.2 Gask Ridge (někdy též linie Forth-Tay)	47
2.3 Další prvky flávijské okupace (charakteristické pro celou okupaci).....	51
2.4 Významné lokality v rámci flávijské okupace Skotska	53
2.4.1 Newstead.....	53
2.4.2 Ardoch	55
2.4.3 Inchtuthil	58
2.5 Konec flávijské okupace Skotska	63
3. Antoninská okupace Skotska	66

3.1 Skotsko jižně od Antoninova valu	67
3.2 Antoninův val	70
3.2.1 Výstavba valu, technická stránka monumentu, modifikace během užití.....	70
3.2.2 První fáze výstavby Antoninova valu	70
3.2.3 Druhá fáze výstavby	78
3.2.4 Účel, funkce a využití Antoninova valu	81
3.2.5 Tvůrci a osádka valu	83
3.2.6 Civilní osídlení a místní obyvatelstvo	87
3.3 Významné lokality v rámci antoninské okupace Skotska	88
3.3.1 Bar Hill	89
3.3.2 Rough Castle.....	91
3.3.3 Newstead.....	93
3.3.4 Ardoch	94
3.4 Zánik Antoninova valu, konec antoninské okupace Skotska	96
4. Severovská okupace Skotska	99
4.1 Severovská okupace Skotska – pochodové a dočasné tábory.....	100
4.2 Významné lokality v rámci severovské okupace Skotska	103
4.2.1 Carpow.....	103
4.2.2 South Shields	105
4.2.3 Cramond.....	107
4.3 Konec severovské okupace Skotska	112
Závěr	114
Seznam použité literatury	121
Přílohy: Tabulky	129
Přílohy: Obrázky a mapy	143

Úvod

Tato práce se zabývá římskými okupacemi Skotska, události a popsané archeologické nálezy tedy pochází z období mezi 1. stol. po Kr. a 3. stol. po Kr.. Vzhledem k tomu, že Římská říše uskutečnila celkem tři rozsáhlé pokusy o obsazení této části dnešního Spojeného království, je i tato práce rozdělena do kapitol podle jednotlivých invazí – okupací: flávijské, antoninské a severovské. Samotné okupace jsou pro potřeby této práce označeny podle dynastií či konkrétních císařů, během jejichž vlády byly uskutečněny.

Jednotlivé římské okupace ale neexistovaly v historickém vzduchoprázdnu, všechny byly pokračováním římské politiky v jižních částech Británie a přeneseně se v nich odrážely i události, ke kterým došlo ve zbytku říše. Z těchto důvodů je jako úplně první uveden historický podtext římských okupací Skotska, který lze také chápat jako dějiny římské Británie s bližším přihlédnutím k událostem ve Skotsku.

Pramenům pro římské okupace Skotska z děl antických historiků je věnována samostatná podkapitola dále, je však nutné na chvíli se zastavit u druhého důležitého zdroje poznání pro dané téma, pramenů archeologických. Ty jsou spolu s určitými znalostmi o fungování římské armády a vojenské správy (čerpaných dílem z antických a dílem z archeologických pramenů) a komparativními daty hlavním zdrojem informací pro římské okupace Skotska.

Jednou z nejzásadnějších otázek, na kterou jsou archeologické prameny schopny odpovědět, je datace událostí. Období či datum vzniku, přestavby či zánik daných objektů lze určit, je-li ve stejné půdní vrstvě nalezen přesněji datovatelný předmět. Skupin dobře datovatelných předmětů pro území římského Skotska je několik. Vůbec nejlepší jsou římské mince. Na základě legendy či vyobrazení na dané minci je schopen zkušený numizmatik zařadit minci třeba i do konkrétního roku vlády císaře (mince často zmiňují okolnost ražby či význačnou událost, ke které se svou emisí vztahují), který je na minci vyobrazen a dal popud k jejímu vydání. Samy události vojenských tažení na území Skotska se též dočkaly vyobrazení na mincích.

Druhým velmi dobrým souborem předmětů pro dataci jsou nápisy. Pro oblast římské Británie existuje databáze těchto epigrafických dokladů, označovaná v odborné literatuře nejčastěji zkratkou RIB (Roman Inscriptions of Britain). Přírůstky do této databáze jsou podle místa a data nalezení průběžně zařazovány do připravovaných sborníků. V této práci

budou případné nápisy pro jednoduchost označeny jenom tímto katalogovým označení RIB -- --, podle kterého je pak lze snadno dohledat ve zmíněných sbornících, jejichž plná citace se nachází v seznamu literatury.

Třetím typem předmětů, který již ale neslouží k tak přesné dataci, jsou úlomky (či celé nádoby) římské masově vyráběné luxusní keramiky, označované nejčastěji jako terra sigillata (ve starší literatuře též jako tzv. samské zboží – Samian Ware). Vzhledem k tomu, že úlomky této keramiky se nachází na většině lokalit s alespoň krátkodobou římskou přítomností, je terra sigillata cenným zdrojem informací o dataci. Bohužel i když užití jednotlivých typů nádob a změny jejich výzdoby v čase jsou dnes již celkem obstojně datovány, tato datace nikdy není tak úzká jako v případě mincí či nápisů, podle kterých lze určit dataci v rámci jednotlivých let. V případě keramiky je období o jeden řád širší.

Pro terru sigillatu existuje celá řada typologií, sestavených významnými odborníky (Knorr, Curle, Hermet), v této práci se ale vychází výhradně z typologie německého archeologa jménem Hans Dragendorff (jednotlivé typy označovány jako Dr.--). Sborník, ve kterém jsou všechny typy této klasifikace představeny a vyobrazeny je opět uveden v seznamu literatury.

Mezi další předměty použitelné k bližšímu určení datace patří nejrůznější příklady militárií (části zbroje, zbraní a obecně vojenské výbavy), dochované organické materiály jako například dřevo (pro dendrochronologii) či příklady římského šperku nebo sochařství. Všechny jsou v kontextu římských okupací Skotska ale nacházeny spíše výjimečně (včetně militárií) na rozdíl od hojně zastoupených mincí, střepeň a nápisů.

Obecně se v této práci vychází z předpokladu, že je-li z určité lokality doložen pochodový či dočasný tábor, který lze identifikovat jako římský (na základě nálezů či jiných charakteristických stavebních prvků), lze očekávat, že na tomto území pobývala římská armáda v období jednoho z tažení na území Skotska. Je-li tento tábor v relativní blízkosti stavby fortifikačního charakteru (pevnosti, pevnůstky), mohl zároveň sloužit jako sídlo pro vojáky tuto fortifikaci stavící.

V případě doložení pevnosti na určité lokalitě se v této práci vychází z toho, že na dané lokalitě se římská vojska usídlila na delší než přechodnou dobu. Na základě konkrétních dokladů o přestavbách a modifikacích pak lze hovořit o delším období, ale jsou to právě pevnosti a jejich menší ekvivalenty, které jsou brány jako jeden z mála skutečně hmatatelných projevů případné okupace. Z dispozice fortifikací v krajině pak již lze usuzovat na celou řadu

dalších závěrů – jaký byl akční rádius jednotek usídlených v pevnostech, co bylo povinností těchto jednotek a kterým směrem mohly směřovat patroly, či jaký mělo strategický význam umístění pevnosti právě na tom konkrétním místě.

Především je však centrem pozornosti pro tuto práci daný systém či smysl, jaký mohly římské vojenské stavby na území Skotska dávat. Sled od sebe pravidelně oddělených a podobně velkých táborů, které se podaří tak či jinak datovat, dává směr tažení. Sled trvalejších prvků jako pevností, pevnůstek a věží, celý spojený třeba cestou nebo valem, pak poskytuje představu o samotném vzorci celé okupace. Čeho chtěli římscí stavitelé dosáhnout umístěním jednotek do trvalých posádek na těchto místech? Jak mohli kontrolovat pohyb v krajině a snažili se o to vůbec? V jakých počtech mužů musel ten a ten systém být obsazen, aby fungoval podle přání jeho tvůrců? A byly takto vzniklé systémy okupace skutečně účinné? Proč se vzorce jednotlivých okupací a dispozice pevností v krajině v jednotlivých obdobích lišily? To jsou otázky, kterými se chce zabývat tato práce.

1. Historický podtext římských okupací Skotska

1.1 Prameny a jejich kritika

Hlavní prameny k problematice římských okupací Skotska jsou archeologického charakteru, jde především o pozůstatky jednotlivých vojenských a správních staveb a infrastruktury. Vzhledem k tomu, že se však nejednalo o nahodilý sled událostí a že tato výstavba byla součástí promyšleného systému, je velmi důležité znát kontext jejího vzniku.

K vybudování jednotlivých prvků – jedná se především o pevnosti, tábory, systém cest, přístavy a věže – došlo ve všech případech především po skončení vlastních vojenských operací, i když již během vojenské kampaně nepochybně docházelo ke konsolidaci dobytých území a byly stavěny nejrůznější, většinou ale pouze dočasné a proto hůře archeologicky doložitelné, vojenské objekty.

Jde tedy o kontext jejich vzniku, o to, co předcházelo jednotlivým okupacím. A právě pro průběh vojenských operací jsou historické prameny daleko použitelnější než ty archeologické a naopak mohou ještě jako přidanou hodnotu poskytnout informace o tom, jak a proč kampaň probíhala, což pozitivně ovlivňuje úhel pohledu na to, co vlastně bylo od celého systému vojenské přítomnosti ve Skotsku očekáváno.

Nejlépe je zdokumentována první římská okupace Skotska z období fláviské dynastie. Hlavním pramenem je Tacitova prvotina *De vita et moribus Iulii Agricolae*, ve které je popsán průběh guvernérství autorova tchána Agricoly v Británii mezi léty 77 až 84 po Kr. (někdy celá datace o rok posunuta – 78 Kr. – 85 po Kr.) s tím, že nejvíce prostoru je pochopitelně věnováno samotnému vojenskému tažení na území Skotska.

Přestože byl Tacitus beze sporu jedním z nejlepších historiků nejen své doby, ale dost možná i celé antiky, je třeba k jeho záznamu a výkladu tažení přistupovat s opatrností. Krom zjevného faktu, že se snaží ve velmi pozitivním světle vylíčit svého (v době vzniku díla za podivných okolností nedávno zemřelého¹) příbuzného, je třeba mít také na paměti politický podtext díla a dobu jeho vzniku². Tacitus například přisuzuje svému tchánu hlavní podíl na civilizaci a romanizaci provincie³, přestože archeologicky je celkem obstojně doloženo, že

---

¹ Tacitus, *Život Iulia Agricoly*, 42

² Salway 2001, str.: 102

³ Tacitus, *Život Iulia Agricoly*, 21

k takovému rozvoji došlo přinejmenším již za Agricolova předchůdce Trebillia Maxima¹, kterého ale Tacitus zmiňuje jen okrajově a spíše negativně².

Autor je krajně zaujatý i proti císaři Domitianovi, v díle naopak několikrát zdůrazňuje prospěšnost vlády nového císaře Trajána. To samo o sobě příliš nesráží hodnotu díla, ale autorovo zdůrazňování úspěchů svého tchána v kontrastu s neúspěchy císaře v Germánii je již třeba brát jako jistou formu propagandy, především kvůli vlastnímu významu obou hranic. Tacitus rovněž klade Domitianovi za vinu finální neúspěch snahy udržet území Skotska pod imperiální nadvládou, což je rovněž poněkud přehnané³. Tacitovo dílo lze také vnímat jako prostředek pro nastartování jeho vlastní kariéry – veřejné odsouzení režimu minulého a aktivní loajalita k tomu novému.

Kapitolou samou o sobě jsou rovněž počty padlých v bitvě u Mons Graupius. Tacitus uvádí jako celkový počet Calgacova vojska před osudnou bitvou přes 30 000 mužů. Kvalifikované odhady ohledně populace celého území Skotska počítají se 27 000 muži, ženami a dětmi na počátku středověku (jiné odhady hovoří až o 45 000)⁴. Sám počet ztrát popsaný Tacitem na 10 000 mužů⁵ na straně kaledonských válečníků by tedy spolehlivě vyhladil tehdejší sever Británie na desetiletí. Jako maximum sil, které mohly místní kmeny proti Agricolovým mužům postavit, se jeví právě počet 10 000 s tím, že přibližně stejné vojsko nasadil do bitvy i Agricola⁶.

I přes zmíněné nedostatky je ale Tacitus jako zdroj nedocenitelný, především proto, že bez jeho zpráv by byl průběh celé kampaně, především pak její samotný závěr, dnešnímu bádání úplně skryt. Velmi dobře lze hodnotu Tacitova svědectví ukázat na porovnání s informacemi o druhé římské okupaci Skotska – antoninské. Tu shrnuje *Historia Augusta* jedinou větou: *(Antoninus Pius) Vedl mnoho válek, ale všechny skrze své legáty, přičemž Lollius Urbicus pro něj porazil Britany a postavil druhý val, tentokrát drnový, poté co zahnal barbary na útek*⁷.

Veškeré další informace jsou prakticky výhradně z archeologických pramenů a tudíž rozsah kampaně před samotnou okupací lze odhadovat jen podle dispozice pochodových

---

¹ Salway 2001, str.: 92

² Tacitus, *Život Iulia Agricoly*, 16

³ Fraser 2005, str.: 118

⁴ Fraser 2005, str.: 84

⁵ Tacitus, *Život Iulia Agricoly*, 37

⁶ Fraser 2005, str.: 85

⁷ *Historia Augusta*, Antoninus Pius, 5.4

táborů. O samotných vojenských akcích není doloženo zhora nic a věta *poté co zahnal barbary na útěk* může být jak popisem urputných bojů, tak uměleckou nadsázkou.

Pro případ třetí římské okupace Skotska je situace zase o něco lepší. Severovská invaze, pravděpodobně proto, že se jí účastnil panovník s většinou své rodiny, je již zaznamenána podrobněji, byť spíše se zaměřením na jednotlivé aktéry a rodinné vztahy než dané události.

Popisy Cassia Diona¹ a Herodiana² lze brát jako autentické, celá řada autorů z nich pak volně vychází či je nepřímou cituje³. O průběhu kampaně vsutku není mnoho zpráv, oba autoři se především snaží vylíčit vztah Septimia Severa k jeho synům, vojenské tažení má být mimo jiné součástí snahy starého císaře odvést své syny ze zkaženého Říma⁴. Zatímco Getovi není v dílech věnována přílišná pozornost, Caracalla je vylíčen jako vysloveně démonická osobnost a oba autoři jsou k němu (snad i právem) zaujatí.

Herodianus je obecně z obou autorů vnímán jako méně věrohodný pro jeho schopnost fabulovat některé běžně známé informace – protagonistům svých děl vkládá do úst informace ve chvíli vyřčení i pět let staré a vydává je za novinku⁵. Cassius Dio je beze sporu lepším zdrojem, ale jeho dílo je zase bohužel dochováno pouze v nekompletním opisu Joannese Xiphilina z 11. století.

Oba autoři podávají na úvod samotné kampaně popis Británie a jejích neromanizovaných obyvatel. Toto svědectví je velmi cenné především proto, že se neodchyluje od popisu Tacitova⁶, spíše ho potvrzuje, jak v povaze podnebí, tak válečných taktik místních kmenů. Je sice možné, že z Tacita oba autoři vycházeli, ale přinejmenším Cassius Dio patřil v době severovské okupace Skotska mezi politickou elitu tehdejší společnosti (v době smrti Septimia Severa byl guvernérem ve Smyrně) a určitě měl možnost vycházet z autentických svědectví účastníků. Za autentický lze rovněž považovat jeho vztah ke Caracalovi – takřka čirou nenávist – zatímco mladší Herodianus dokáže zmínit i pozitivní znaky jeho povahy⁷.

---

¹ Dio, Římské dějiny, 76 - 77

² Herodiános, Řím po Marcu Aureliovi, 3.13-15

³ Např. Aurelius Victor, Caes. 20. 18, 25-7, Eutropius 8. 19. 1-2, Orosius – *Historiae Adversum Paganos* 17.7

⁴ Herodiános, Řím po Marcu Aureliovi, 3.14.1

⁵ Birely, 1988, str.: 172

⁶ Tacitus, *Život Iulia Agricoly*, 10 - 12

⁷ Herodiános, Řím po Marcu Aureliovi, 4.7.4-7

1.2 Historický podtext římských okupací Skotska

1.2.1 Počátky provincie a flávijské období

První římský výboj na území dnešního Skotska byl vlastně přímým pokračováním průběžného rozšiřování římské moci na ostrově již od dob invaze za císaře Claudia. Zpočátku byla imperiální nadvláda nad jednotlivými územími politicky rozdrobeného ostrova zajišťována spojeneckými smlouvami a ustavováním nejrůznějších protektorátů a loutkových království, jako bylo například to Prasutagovo či u Tacita zmiňované Cogidubново¹.

Tento stav ale nebyl udržitelný navždy. Císařství nemělo prostředky držet celou provincii vojensky v šachu a Britannové se uchýlovali pod křídla říše především kvůli rozbrojům mezi sebou, kterých první správci provincie umně využívali². Ale nad výhodami začaly postupně převažovat ústrky. Tacitus v Análech připomíná, že po smrti již zmíněného icenského klientského krále Prasutaga na začátku 60. let 1. stol po Kr. došlo ze strany římské správy k porušení závěti zesnulého krále, který určil Řím jen jako ‚spoluvládce‘ své říše³. Nicméně prokurátor Decianus Catus si v jeho království počínal spíše jako na dobytém území⁴, vdova po králi měla být zbičována a její dcery znásilněny⁵.

Je nasnadě, že toto chování vyvolalo rozsáhlé pobouření a bylo následováno rozsáhlou vzpourou přinejmenším několika kmenů, která v důsledku přivedla římského správce provincie Gaia Suetonia Paulina takřka ke ztrátě provincie. Z pohledu této práce je důležité, že na potlačení revolty se podíleli jak budoucí císař Titus⁶, který v tu dobu měl v Británii sloužit⁷, tak budoucí guvernér této provincie Quintus Petilius Cerialis Caesius Rufus jako Legatus IX. legie Hispania a jako Tribun Laticlavus u téže legie i sám Gneus Julius Agricola⁸, který tak byl i svědkem drtivé porážky většiny IX. legie u Camuloduna (dnešního Colchesteru).

---

¹ Salway 2001, str.: 82

² Aulus Plautius (43-47 po Kr.) během invaze navázal řadu spolenectví a i většina poražených králů byla přijata do statut vazalství vůči Římu. V jeho politice pokračovali s různými dílčími obměnami i jeho nástupci, jedinou význačnější hrozbu představoval Catuvellaunský král Caratacus, který byl nakonec jedním ze spojenců Říma, Brigantskou královnou Cartimanduou, vydán guvernérovi Scapulovi (47-52 po Kr.). Viz Braund 1996, str.: 91 - 147

³ Tacitus, Anály 14.31

⁴ Salway 2001, str.: 84

⁵ Tacitus, Anály 14.31

⁶ Suetonius, Životopisy dvanácti císařů, Božský Titus 8. 4.

⁷ Salway 2001, str.: 88

⁸ Fraser 2005, str.: 22

Revolta byla nakonec poražena, ale zdá se, že římská správa si z ní vzala lekci. Petronius Turpilianus (guvernér 62-63 po Kr.) měl dle Tacita především stabilizovat situaci a dále nedráždit Britony¹. Tato politika měla nést další ovoce a především rozvázat správně provincie ruce pro rozšiřování své moci na ostrově. Pro období 60. a 70. let 1. stol. po Kr. (guvernérem v letech 63-69 po Kr. byl Marcus Trebellius Maximus – viz. Tabulka 1 - Seznam guvernérů nerozdělené provincie Britannia) je charakteristicky významný rozvoj budoucích městských center vlastní Anglie².

Jak již bylo zmíněno v kapitole výše, je to především toto období, kdy dochází k rozvoji a romanizaci provincie. Vojenské kampaně jednotlivých guvernérů se soustředily především na území dnešního Walesu. Rozsáhlé boje roku čtyř císařů Británii nijak zásadně nezasáhly, byť některé jednotky z Británie se do nich zapojily³.

Daleko zásadnější byl v kontextu této práce rozpad římské politiky na severu Anglie. V této oblasti měl dominantní postavení kmen Brigantů, jejichž královna Cartimandua byla aktivním spojencem říše již od 50. let 1. stol. po Kr.⁴. Ale Guvernér Vettius Bolanus musel pravděpodobně již v roce 69 či 70 po Kr. řešit rozkol v klientském státu a být se mu podařilo zachránit královnu, království ovládly Římu nepřátelské síly⁵ (jistý Venutius) a situace byla dlouhodobě neudržitelná. Na kontinentě probíhala občanská válka a situace v Británii se nadále nevyvíjela dobře, za což Tacitus poněkud účelově viní Bolana a staví jeho výkony do kontrastu s následujícími úspěchy jeho tchána⁶. Nejpozději v roce 70 po Kr. je Gneus Julius Agricola jmenován legátem XX. legie a v roce 71 po Kr. nahrazuje Bolana na pozici guvernéra Quintus Petilius Cerialis Caesius Rufus⁷.

Dvojice Cerialis-Agricola postupovala poměrně úspěšně skrze území Brigantů, z tohoto období je doložena celá řada fortifikací v této oblasti⁸, mimo jiné zřízení castra legionis na území dnešního Yorku (Eburacum)⁹, který se stává pozdějším výchozím bodem pro všechny následující invaze na sever na území dnešního Skotska. I Tacitus hodnotí počínání Cerialise na území Brigantů jako úspěšné, podobně se staví k akcím jeho nástupce Sexta Julia Frontina, který si měl obdobně zdárně počínat v bojích s kmenem Silurů na území

---

¹ Tacitus, Život Iulia Agricoly, 16

² Salway 2001, str.: 91

³ Salway 2001, str.: 23

⁴ Salway 2001, str.: 97

⁵ Birley 2005, str.: 61

⁶ Birley 2005, str.: 61

⁷ Birley 2005, str.: 62

⁸ Salway 2001, str.: 99

⁹ Birley 2005, str.: 67

Walesu¹. Do období působení Frontina je také datován vznik dalších castra legionis právě ve Walesu, známé pod názvem Deva (dnešní Chester)².

Po těchto úspěších se do Británie dostává již jako guvernér sám Gneus Julius Agricola (77. po Kr.)³. Jeho tažení je stručně ale výstižně popsáno v rámci díla již zmíněného v předchozí kapitole, v knize *De vita et moribus Iulii Agricolae*. Přestože je namístě jistá opatrnost v práci s tímto textem, jeho nedocenitelnou hodnotou zůstává především to, že bez informací o krajině, podnebí a lidu Británie bychom dnes o flávijské expanzi do Kaledonie věděli jen to, že se odehrála.

Agricola začal své guvernérství v provincii velmi rázně, jak zmiňuje Tacitus: *Nedlouho před Agricolovým příchodem Ordovikové rozdrtili římský jezdecký oddíl .... Agricola se rozhodl jít vstříc hrozícímu nebezpečí. .... Téměř celý kmen byl zničen*⁴. Krom těchto úspěchů dobyl ještě ostrova Mony (Anglesey), o což se neúspěšně pokoušel už Suetonius Paulinus – a to vše se mu podařilo na sklonku léta, hned po příjezdu do provincie⁵. Začátek jeho kampaně se tedy odehrál v severním Walesu (zde sídlili i Ordovikové) a je nasnadě, že Tacitův tchán se snažil především rozvázat si ruce pro další operace na severu, k čemuž potřeboval mít zabezpečený týl. Tvrdé potlačení vzdoru od relativně malého kmene tedy zapadá do tohoto konceptu.

Vzhledem k Tacitem zmiňovaným nepříznivým klimatickým podmínkám Británie⁶ se aktivní posuny v tažení mohly podnikat pouze v létě. Nabízí se tedy rozdělit Agricolovo tažení do jednotlivých letních sezón (viz. Tabulka 2 - Flávijská okupace Skotska). Jeho příchod je datován do roku 77 po Kr., druhá sezóna začíná s létem roku 78 po Kr.. Tacitus říká: *Mezitím nepopřával protivníku nikde klidu, nýbrž náhlými přepady pustošil jeho zemi*⁷.

Tažení probíhalo dle rekonstrukcí severní Anglií s tím, že dle dispozic pochodových táborů rozdělil Agricola své vojsko na dva oddíly tak, aby jeden šel skrze dnešní Corbridge přes řeky Tyne a Tweed a zastavil se u zálivu Forth u lokality Inveresk. Druhý oddíl směřoval ke stejnému cíli přes dnešní Carlisle a Crawford⁸. Flavisjké pevnosti na lokalitách Corbridge (na východě, u řeky Tyne) a Carlisle (na západě, postaveno XX. legií) jsou datovány právě do

---

¹ Tacitus, *Život Iulia Agricoly*, 17

² Birley 2005, str.: 70

³ Birley 2005, str.: 71

⁴ Tacitus, *Život Iulia Agricoly*, 18

⁵ Birley 2005, str.: 79

⁶ Tacitus, *Život Iulia Agricoly*, 12

⁷ Tacitus, *Život Iulia Agricoly*, 20

⁸ Salway 2001, str.: 106

této části tažení a i Tacitus upozorňuje na vznik těchto pevností: *Agricola si je (nově dobyté území) zajistil posádkami a tvrzemi*¹ (viz. Obr. 1).

Během další sezóny tažení, v létě roku 79 po Kr., zastihuje Agricolu pravděpodobně uprostřed operací zpráva o smrti císaře Vespasiana a nástupu Tita na uvolněný trůn². Vzhledem k faktu, že guvernéri jednotlivých provincií byli jmenováni na tři roky³ (či dvojnásobnou dobu, ale ani jedno není obecně dodržovaným pravidlem), snažil se Agricola ve své třetí sezóně smysluplně konsolidovat své dosavadní úspěchy. Tacitovo svědectví cenně doplňuje, že *Nepřátelé se ze strachu neodvážili zaútočit na římské vojsko, i když muselo zápasit se špatným počasím...* a zároveň sám autor naznačuje, že došlo k jisté konsolidaci ... *přece však ještě zbýval čas na zakládání tvrzí*⁴.

Ještě důležitější je informace, že *byla vypleněna území kmenů až po zátoku, která se nazývá Tanaus*.⁵ Tato zátoka je všeobecně ztotožňovaná s dnešní zálivem Tay na východním pobřeží Skotska. Agricola se tím dostává k příhodné geografické pozici, které náležitě využije v dalším roce.

Jak již bylo zmíněno, v rámci letní kampaně roku 80. po Kr. dochází k naplnění standardního guvernérského tříletého cyklu a Agricola sám musel počítat se skončením své mise. Proto se i dle Tacitova díla věnoval *vojenskému zajištění území, jímž dříve jen rychle prošel*. Z Tacita také vyplývá, že cílem tažení bylo zajištění nové hranice na příhodné linii řek Forth (Bodotoria) – Clyde (Clota)⁶. Jedná se o stejnou linii, kterou římscí plánovači zvolili o 60 let později pod vedení Quinta Lolliia Urbica pro Antoninův val. Kromě této linie pravděpodobně spadá do tohoto roku i vznik alespoň části systému Gask Ridge, který by bez zajištění linie Forth – Clyde nemohl být efektivní a zdá se být na tuto linii i navázán⁷. Beze sporu se zde tedy jedná o vytyčení jisté ‚hranice‘ a tím i první hmatatelný a archeologicky doložitelný příklad nejen systému strážení hranice ve Skotsku, ale i ucelené formy okupace Skotska (více viz. kapitola Flávijská okupace Skotska).

Během další sezóny v létě roku 81 po Kr. Agricola opět nedělá žádný zásadní postup, podobně jako v rámci sezóny předchozí. Tato jistá nevyrovnanost v průběhu tažení je vysvětlitelná spíše povahou samotné Římské říše než třeba regionálními podmínkami (jako je

---

¹ Tacitus, *Život Iulia Agricoly*, 20

² Fraser 2005, str.: 51

³ Keppie 2004, str.: 7

⁴ Tacitus, *Život Iulia Agricoly*, 22

⁵ Tacitus, *Život Iulia Agricoly*, 22

⁶ Tacitus, *Život Iulia Agricoly*, 23

⁷ Birley 2005, str.: 84

počasí či odpor místních kmenů). Změna hranic říše a případné výboje byly plně v gesci císaře – buďto je činil sám, nebo se odehrávaly na jeho příkaz. Guvernéři samozřejmě měli jistou autonomii v oblasti samotné realizace (nebo například obrany), ale bylo císařským rozhodnutím, kdy jít do otevřené agresivní války a kdy ne¹.

Snad mohlo být přáním krátce vládnoucího Tita obsazení Irska (Hibernia), Agricolovy akce by tomu alespoň nasvědčovaly. Tacitus praví o průběhu této sezóny: *Tu část Británie, která leží proti Hibernii, obsadil vojskem, spíše s ohledem na budoucnost než ze strachu...* a dále je celkem průhledně zmíněno, že Agricola podnikl i diplomatické přípravy k invazi do Irska, když *poskytl azyl vůdci jednoho kmene, který byl nucen uprchnout, pod rouškou přátelství ho držel u sebe pro vhodnou příležitost*². Ale Titus umírá v září roku 81 po Kr., a jestliže byly podniknuty nějaké přípravy na invazi do Irska, byly v další sezóně opuštěny. Tato jistá nekoncepčnost souvisí patrně právě s císařským rozhodnutím nastupujícího Domitiana³, protože obsazení západního pobřeží Skotska neposkytuje z pohledu dalšího vývoje kampaně žádné strategické výhody – tažení dalšího léta se opět odehrávalo na východním pobřeží.

Šestá sezóna Agricolova tažení byla ve znamení opětovného postupu. Sled pochodových táborů, který nejlépe může vypovědět o geografickém rozsahu tažení, sahá až k ústí řeky Spey v severním Skotsku. Tacitus informuje i o tom, proč byl postup tak efektivní: *Tehdy poprvé bylo loďstvo, kterého Agricola použil k výpravě, jednou složkou celého vojska...*⁴. Britonové, v této oblasti již spíše ale příslušníci kaledonských kmenů, neměli na tuto akci efektivní odpověď, protože je pohled na loďstvo doslova *uváděl v úžas*⁵.

Agricola velmi pravděpodobně použil svou flotilu k plenění pobřeží a zároveň zásobování vlastních jednotek při cestě po východních březích Skotska směrem k řece Spey⁶. Tato taktika měla v kontextu blížícího se závěru kampaně jasný cíl – vyprovokovat doposud schovávajícího se nepřítele k přímé a rozhodující konfrontaci.

Nyní je načase zmínit se alespoň v základech o Agricolových protivnících. Tacitus je velmi obecně popisuje jako *Britanny*⁷ nebo *kmeny sídlící v Kaledonii*⁸. O něco podrobnější je

---

¹ Breeze 2007, str.: 35

² Tacitus, *Život Iulia Agricoly*, 24

³ Breeze 2007, str.: 35

⁴ Tacitus, *Život Iulia Agricoly*, 25

⁵ Tacitus, *Život Iulia Agricoly*, 25

⁶ Fraser 2005, str.: 58

⁷ Tacitus, *Život Iulia Agricoly*, 12

⁸ Tacitus, *Život Iulia Agricoly*, 25

Claudios Ptolemaios, který na území Skotska identifikuje kmeny pod jmény *Selgovae*, *Novantae*, (V)*Otadini*, *Damnoni*, *Epidii*, *Venicones*, *Taezali* (Taexali), *Caledoni*, *Vacomagii*, *Decantae*, *Creones*, *Carnonacae*, *Caereni*, *Smertae*, *Lugi a Cornavi*¹ (řazeno od jihu na sever, viz. Obr. 2). U Claudia Ptolemaia je ale nutné vzít v potaz jak to, že jeho dílo je datováno až do roku 150 po Kr., tak fakt, že dané území nikdy nenavštívil a vycházel především z dat jiných geografů, jako byl například Marinus z Týru (například počet měst na území dnešního Skotska stanovil na pětadvacet).

Jako daleko lepší materiál pro pochopení povahy flávisjkého Skotska se jeví komparativní data. Velmi dobrým materiálem mohou být záznamy irských Mytologických cyklů, které ve své podstatě popisují tu samou společnost, se kterou se setkal Agricola. I sám Tacitus v komentáři k Irsku zmiňuje, že *Půda, podnebí, povaha lidí a způsob jejich života se mnoho neliší od Británie*². Z irských pramenů je také známá řevnivost mezi jednotlivými kmeny či královstvími³. Tacitus podotýká, že (Britannům) *kdysi vládli králové, nyní je různí vůdcové ženou do rozkolu a stranění*⁴. Což velmi dobře odpovídá další paralele jak u Irů, tak u Velšanů, kde jsou v rámci mytologie také doložení dávní králové, kteří měli tvořit spojující prvek jednotlivých nyní již rozdrobených královstvíček⁵.

V případě Skotska 1. stol. po Kr. se tedy mohla poměrně rychle měnit politická mapa, kdy jeden kmen vládl druhému, či třetí náhle vytlačil první. Tyto jemné nuance ale nejsou nikde hodnověrně zaznamenány. Z Tacita se zdá být zřejmé, že dominantním kmenem oblasti byly v době flávijské expanze právě Kaledonští⁶, celá země je po nich několikrát pojmenována.

Krom vyslání loďstva se Agricola v této sezóně (rok 82 po Kr.) uchyluje k dalším změnám ve své kampani. Jak popisuje Tacitus: *rozdělil (Agricola) vojsko ve tři proudy*⁷. Tento čin měl být reakcí na to, že *nepřátelé mají v úmyslu podniknout útok z několika stran*, a

---

¹ Ptolemaios, *Geographia*, 2. 2.

² Tacitus, *Život Iulia Agricoly*, 24

³ Jako nejlepší příklad slouží tzv. Ulsterský cyklus, který se ale nevyplatí příliš historizovat – jedná se pořád o mytologické vyprávění plné kouzel a kulturních zkratk plně pochopitelných pouze pro příslušníky dané kultury.

⁴ Tacitus, *Život Iulia Agricoly*, 12

⁵ V Irsku *Ard Rí na hÉireann*, velekrál Irska vládnoucí v Taře v centru ostrova, ve Walesu pak princové Dyfedu či méně pravděpodobně král Artuš. Jedná se vždy o předobrazy v rovině mytologicko-náboženské, pouze někdy historizovatelné. Podstatné je, že vytváří jisté povědomí jednotné kulturní identity, která pak umožňuje daným kmenům a rodům navázat spojenectví, ať už za účelem obrany společných zájmů či v pozdní antice za účelem nájezdů na římské území. Přesně k tomu došlo v reakci na Agricolovy operace na území Skotska.

⁶ Birley 2005, str.: 92

⁷ Tacitus, *Život Iulia Agricoly*, 25

proto Agricola vojsko rozdělil, aby *nebyl zaskočen jejich početní převahou a jejich znalostí krajiny*¹.

Zde je opět potřeba učinit jistou odbočku – popsat samotný styl vedení války ze strany kmenů žijících na území dnešního Skotska. Tacitus říká, že *síla Britannů se zakládá na pěším vojsku. Některé kmeny bojují také na vozech. Vozataj je zvláště vážený, členové družiny jej v boji chrání*². Použití vozů v 1. stol po Kr. samo o sobě svědčí o jisté archaičnosti vedení války v Británii v této době, takřka 1000 let poté, co vozy přestaly být hlavní zbraní ve zbytku Evropy. Použití válečných vozů je ale vlastní celé Británii doby železné, zmiňuje je už mimo jiné Caesar³.

Styl boje, jaký zaujaly kaledonské kmeny proti Agricolovi v létě roku 82 po Kr., bývá autory zabývající se danou problematikou obecně ztotožňován s tzv. guerillovou válkou⁴ – vyhýbání se přímé konfrontaci s jinak silnějším protivníkem. Vysvětlení užití této taktiky se může opět skrývat v rámci komparativních dat. První složkou kaledonských vojsk byly jakési ekvivalenty irských band či tlup, zvaných *Fianna* (sg. Fían). Tyto skupiny se v raně středověkém Irsku skládaly z mladých mužů na pokraji dospělosti, kteří se na určitou dobu stávali členy těchto volných sdružení mladých bojovníků⁵. Druhou složku tvořili svobodní muži, sdružení pod místním vůdcem, přičemž významnější vůdce se sám mohl obklopotvat skupinou profesionálních bojovníků – *Teulu* či *Penteulu*, jak to činila například raně velšská šlechta⁶.

Zmíněné složení armády a fakt, že místní malé oddíly (ať už ekvivalenty fíany či teulu, nemívaly více jak 100 mužů) dobře znaly svoje okolí, hovoří pro užití decentralizované guerillové taktiky, která snad z pohledu kaledonských kmenů měla útočící Římany spíše odradit od dalšího tažení než je definitivně porazit.

Tato taktika slavila jisté úspěchy, krátce poté co *nepřátelé zjistili* (Agricolovo rozdělení armády), *změnili náhle svůj válečný plán a v noci s celým vojskem napadli devátou legii jako nejslabší, pobili strážce a využívající rozespalosti a zmatku vnikli do tábora*⁷. Tacitus sice dále popisuje přesvědčivé Agricolovo vítězství, ale fakt, že některé pevnosti (například ta

---

¹ Tacitus, *Život Iulia Agricoly*, 25

² Tacitus, *Život Iulia Agricoly*, 12

³ Caesar, *Commentarii de bello Gallico*, 4.33

⁴ *Hit and run tactic* – Breeze 2008, str.: 50; *Tribes proved an elusive quarry, adept all the while at falling upon his extended communications lines* – Keppie 2004, str.: 7

⁵ Fraser 2005, str.: 41

⁶ Fraser 2005, str.: 43

⁷ Tacitus, *Život Iulia Agricoly*, 26

na lokalitě Ardoch) z nově vzniklého systému Gask Ridge ukazují několik fází destrukcí a oprav, zpochybňuje nejen Tacitovo tvrzení, že *Ani jedna tvrz, kterou Agricola založil, nebyla od nepřátel dobytá silou zbraní*¹, ale také hladký průběh kampaně.

Agricola na sklonku roku 82 po Kr. potřeboval rozhodné vítězství. Jeho guvernérství nemohlo být dost dobře prodlužováno donekonečna a bojovat tak říkajíc s ‚duchy‘, kteří na jednom místě zaútočí a vzápětí zmizí, je dlouhodobě namáhavé. Proto patrně nechával flotilu rozsáhle pustošit pobřeží a sám s vojskem vytáhl až daleko na sever k řece Spey – aby sjednotil rozdrobené kmeny doposud nepodrobené Skotské vysočiny a vyprovokoval je k rozhodujícímu střetu².

K tomu došlo v rámci finální sezóny Agricolovy kampaně v roce 83 po Kr.. K průběhu tažení tohoto léta nedává Tacitus žádné podrobné informace³, plně se soustředí na rozhodující okamžik tažení. Lze ale celkem logicky rekonstruovat, že jeho taktika plenění rozsáhlých území přinesla ovoce. Britannové *sehnali dohromady válečné síly všech kmenů*⁴. Jejich vůdcem měl být jistý Calgacos, jehož identifikace je ale velmi obtížná. Samo jméno Calgacos by v galo-britonských nářečích mohlo znamenat cosi jako šermíř či nositel meče⁵ a je tedy dost dobře možné, že to byl spíše titul jako latinský *dux*, než vlastní jméno. Rozhodně se nejednalo o žádného panovníka, z Tacitovy zmínky, že *mezi ostatními vůdci vynikal statečností a urozeným rodem*⁶ lze vyčíst, že se jednalo o dočasně zvoleného náčelníka, ke kterému se ostatní přidali patrně pouze pro tuto příležitost - postavit se Agricolovi.

Jakmile Agricola dostal zprávu o sročení kaledonských kmenů, okamžitě se jim vydal v ústřety. Na dodnes ne úplně přesně známém místě, zmiňovaném u Tacita jako *Mons Graupius*⁷, se odehrála bitva, která rozhodla o výsledku celé kampaně. V současné době se jako nejžhavější kandidát na toto místo jeví lokalita nedaleko dočasněho tábora Dunning, poblíž systému Gask Ridge⁸. Identifikovat samotné bojiště je archeologicky takřka nemožné, ale Tacitus v popisu bitvy zmiňuje, že *legie zaujaly postavení před táborovým náspem*⁹. Bylo obecným zvykem stavět před vlastním bojem dostatečně velký tábor, do kterého by se

---

¹ Tacitus, *Život Iulia Agricoly*, 22

² Fraser 2005, str.: 62

³ Birley 2005, str.: 88

⁴ Tacitus, *Život Iulia Agricoly*, 29

⁵ Fraser 2005, str.: 37

⁶ Tacitus, *Život Iulia Agricoly*, 29

⁷ Tacitus, *Život Iulia Agricoly*, 29

⁸ Fraser 2005, str.: 73

⁹ Tacitus, *Život Iulia Agricoly*, 35

v případě porážky mohlo římské vojsko stáhnout, aby nebylo prchající zmasakrováno v otevřené krajině.

Sám tábor na lokalitě Dunning má rozlohu 47 ha¹, tedy dostatečné rozměry pro ubytování celé Agricolovy předpokládané armády o počtu pod 20 000 mužů². Legionáři, jak je výše naznačeno, do boje nasazeni nebyli a Tacitus říká, že bitvy se zúčastnilo 8 000 pěších z auxiliárních jednotek jako střed vojska a na křídlech operovalo 3 000 jezdců. Přestože jsou odhady počtu sil na obou stranách pochybné a Tacitus v tomto směru, jak už bylo řečeno v úvodu, příliš spolehlivý není, je nutno brát potaz také fakt, že Agricola nemohl do boje zdaleka nasadit celou svoji sílu. Řada oddílů byla nepochybně rozmístěna po celém systému Gask Ridge ve formě nejrůznějších *vexillationes*, stejně jako musela být vojensky nadále držena oblast jižního Skotska. Výše zmíněných 10 000 se jeví jako maximum za předpokladu, že po dlouhé kampani měly jednotky jisté podstavy mužstva a zároveň řada vojáků sloužila jako posádky pevností v rámci jižního Skotska (viz. kapitola Flávijská okupace Skotska).

Vlastní bitva je nejen vrcholem Tacitova díla o svém tchánu, ale i vyvrcholením Agricolovy kampaně. Je důležité vzít v potaz, že nebýt Tacita, není dnes o celé bitvě jediného záznamu, zatímco o vlastní okupaci jsou přesvědčivé důkazy (pevnosti, cesty, věže, flávijská keramika a mince), stejně jako pro vlastní vojenské tažení (pochodové tábory). Přestože tedy některá čísla a fakta mohou být v záznamu o bitvě nadnesená, je dobré mít na paměti (pro celé Tacitovo dílo v souvislosti Agricolou) skutečnost, že v době, kdy historik dílo sepsal – 98 po Kr. – nadále žilo nejen v Římě dost přímých pamětníků událostí, kvůli kterým si nemohl dovolit otevřeně fabulovat.

Bitva skončila přesvědčivým vítězstvím Agricolových sil. Nakolik bylo významné pro římskou říši jako celek je dodnes předmětem debat, vývoj následujících let význam tohoto úspěchu spíše snižuje, což působí velmi kontrastně s Tacitovým popisem. Historik ve svém díle říká, že den po bitvě *byly vyslány (hlídky) na všechny strany, ale zjistily jen nejisté stopy po útěku a to, že se nepřátelé nikde neshlukují*. Tacitus doslova říká, že všude, kam se hlídky podívaly, vládlo *mrtvé ticho*³. Agricola pak měl odvést své vojsko na sklonku léta do země Borestů⁴, od kterých *přijal rukojmí*⁵, což může být důležité z hlediska plánované správy

¹ <http://www.roman-britain.org/places/dunning.htm>

² Fraser 2005, str.: 85

³ Tacitus, *Život Iulia Agricoly*, 38

⁴ Pravděpodobně na území dnešních Lowlands -

http://www.romanscotland.org.uk/pages/campaigns/mons_graupius/06_4_TheBoresti.asp

⁵ Tacitus, *Život Iulia Agricoly*, 38

(naznačuje zřízení jistého klientského či podřízeného státu) a následné okupace a bude podrobněji rozebráno dále.

Jako prakticky poslední čin Agricolova guvernérství zmiňuje Tacitus rozkaz nejmenovanému veliteli loďstva, *aby obeplul Británii*¹. K tomu měl zmíněný velitel dostat dostatek mužů, aby loďstvo *předcházelo strach*, přičemž sám Agricola *přivedl pěší vojsko a jízdu do zimního tábora pomalým pochodem, aby zastrašil nově podrobené kmeny delší dobou průchodu*². Samotný rozkaz k obeplutí Británie mohl být jak snahou o výraz absolutní dominance po rozhodující bitvě, tak pokusem o přesné zmapování ostrova. Někteří badatelé se snaží právě tuto cestu spojit se získáním podrobných informací o ostrově, které pak sloužili jako podklad pro práci Claudia Ptolemaia³, sama plavba je zmiňována i u Cassia Diona⁴.

Poslední Tacitova zmínka o Agricolovi v souvislosti s Británií je: *odevzdal Agricola svému nástupci provincii, klidnou a bezpečnou*⁵. To se událo pravděpodobně na přelomu let 83 a 84 po Kr., pro následující období až do roku 96 po Kr. historické prameny pro Británii prakticky mlčí a veškerý další vývoj až do nástupu císaře Trájána lze odhadovat pouze z nepřímých – archeologických informací. Jedna z mála zpráv, která pomáhá badateli se v tomto období orientovat, je zmínka u Suetonia, že Domitian nechal popravít *Sallustia Luculla, legáta v Británii*⁶. Doba jeho úřadování se odhaduje od roku 84 po Kr. do 87 po Kr.⁷

Pro další období je charakteristické, že Británie mizí z hledáčku historiků a jsou o ní až do nástupu císaře Hadriána pouze kusé zmínky. Zasaženo do kontextu dění v celé říši to dává hlubší smysl, než se na první pohled zdá: na Domitiana bylo uvaleno *Damnatio memoriae*, takže řada záznamů z jeho vlády byla nenávratně ztracena při pozdějším vymazávání jeho jména z historie. Ale už za jeho vlády a mnohem více za císaře Trajána se klíčové dění přesouvá především na hranici při Dunaji.

Tacitovo konstatování, že *Británie byla pokořena a hned zase opuštěna*⁸, je poněkud patetické, a jak bude popsáno v další kapitole, situace byla více komplikovaná. Faktem ale zůstává, že došlo ke stažení většiny vojsk z území dnešního Skotska, přičemž hranice římské moci se stabilizovala přibližně na linii řek Tyne a Solway, kde již existovala starší linie

---

¹ Tacitus, Život Iulia Agricoly, 38

² Tacitus, Život Iulia Agricoly, 38

³ Např. na základě interpretace zmínek u Plutarcha (Plutarchos, Moralia, 18.1) – Breeze 2007, str.: 37

⁴ Dio, Římské dějiny, 39. 50. 4

⁵ Tacitus, Život Iulia Agricoly, 40

⁶ Suetonius, Životopisy dvanácti císařů, Domitianus 8. 10.

⁷ Birley 2005, str.: 99

⁸ Tacitus, Dějiny I., 2

pevností v čele s výše zmíněnou Corbridge a Carlisle¹. Odhaduje se, že opuštění jižního Skotska se datuje do roku 105 po Kr., do této doby alespoň spadá zánik největší pevnosti této oblasti na lokalitě Newstead².

1.2.2 Británie za Trajána a Hadriána

O Británii v období mezi Domitianem a Trajánem lze říci především to, že i přes ústup ze severní hranice se jedná o klidnější období. Jsou zakládány kolonie osídlené bývalými legionáři³, dochází k rozvoji venkovských usedlostí, mezi kterými vyniká například palác na lokalitě Fishbourne⁴. Rozsáhlá stavební aktivita na území dnešního Londýna je také datována přibližně do tohoto období⁵.

Do ranného období vlády císaře Trajána také spadá přestavba řady pevností ze dřeva do kamene. Týká se to jak legionářských pevností⁶, tak táborů auxilií⁷. Z hlediska této práce je to významný a hmatatelně zaznamenaný mezník. Tím, že jsou dřevěné struktury v rámci pevností nahrazovány kamennými, se armáda usazuje na jednom místě. Nastává změna oproti prvnímu století po Kr., kdy se víceméně ofenzívy střídaly s konsolidací území, ale z celého počínání římských vojsk na ostrově byl patrný cíl rozšiřovat podrobené území – expandovat⁸.

Tato změna politiky, nejdříve manifestovaná právě změnou materiálu, je později dokonána politikou císaře Hadriána. Nejedná se pochopitelně o definitivní konec expanzivní politiky, ale takřka neustálý postup prvního století prostě končí. Samy přestavby jsou z hlediska únavy materiálu vcelku logické: pro řadu pevností platí, že vznik jejich dřevěných fází se datuje do období guvernérů Frontina a Agricoly, a proto musely být takřka po 40 letech užívání opraveny či projít generální rekonstrukcí⁹. Přesto právě volba materiálu ukazuje nejlépe změnu politiky.

---

¹ Breeze 2007, str.: 36

² Salway 2001, str.: 125

³ Snad ještě za Domitiana, ale nesou tituly *Nerviana*, patrně kvůli *damnatio memoriae*. Lokalita Lincoln a Gloucester – Salway 2001, str.: 114

⁴ Black 1994, str.: 99

⁵ Salway 2001, str.: 117

⁶ Isca Silurum cca 100 po Kr. - http://www.roman-britain.org/places/isca_silurum.htm

Eburacum cca 107 – 108 po Kr. - <http://www.roman-britain.org/places/eburacum.htm>

⁷ Salway 2001, str.: 121

Například Corbridge kolem roku 105 po Kr. - <http://www.roman-britain.org/places/corstopitum.htm>

⁸ Salway 2001, str.: 121

⁹ Salway 2001, str.: 121

Na počátku vlády císaře Hadriána se situace v Británii asi začínala poněkud měnit. Guvernér Quintus Pompeius Falco (v úřadu 118 – 122 po Kr.) zde musel řešit rozsáhlé problémy, sestávající se pravděpodobně jak z nájezdů mimo provincii, tak povstání již porobených kmenů uvnitř provincie¹. Císař Hadrián, známý svými cestami po celé říši, si všiml problémů v Británii a v roce 122 po Kr. přijel do provincie osobně je řešit. Jak praví *Historia Augusta: Napravil (Hadrián) mnoho věcí a byl první, kdo nechal postavit val od moře k moři, aby oddělil Římany od barbarů*². Tímto jednoduchým sdělením shrnuje dílo z období raného dominátu vznik a vlastně celou existenci Hadriánova valu.

Pro bližší pochopení dalších hraničních systémů v Británii je potřeba se u tohoto monumentu na chvíli zastavit a přiblížit jak okolnosti a důvody jeho vzniku, tak samo technické provedení. Zajímavým geografickým rysem prvního jasně vytyčeného limitu na území římské Británie je, že nevede nejkratší možnou cestou napříč ostrovem, od pobřeží k pobřeží. Naopak využívá krajinného rázu, když směřuje přes hřeben severně od řeky Tyne na východě do kraje Cumbria, kde opět sleduje hřeben (i když nižší)³ a celkově tak běží údolními řek Tyne, Irthing a Eden⁴ (viz. Obr. 3)

Je třeba zdůraznit, že Hadriánův val byl jedním z prvních pokusů o vytyčení zdánlivě striktně oddělující lineární hranice, tedy že byl jistým způsobem experimentem⁵. Nikdy předtím se Římská říše nevymezovala vůči svému okolí valem (samozřejmě s výjimkou opevnění měst). Do konce 1. stol po Kr. bylo spíše běžné hranice dále posouvat než bránit. Hadriánův val se tedy vzhledem k tomu, že neměl žádný konkrétní nebo takto komplexní předobraz postupně měnil a je možno rozeznat několik stavebních fází. Lze také očekávat, že dohlážením nad samotnými stavebními pracemi byl pověřen Aulus Platorius Nepos (ve funkci guvernéra Británie 122 – 125 po Kr.), který do provincie přijel patrně jako součást Hadriánovy družiny⁶.

Val nebyl postaven najednou, což je nejlépe vidět na použití materiálů: zatímco 48 km západní části bylo postaveno z drnů, od řeky Irthing na východ bylo 49 km z kamene⁷. Drnová část byla posléze přestavěna do kamene⁸, nicméně profesor Breeze⁹ k původnímu

---

¹ Salway 2001, str.: 131

² *Historia Augusta*, Hadrián, 11.2

³ Breeze 2007, str.: 37

⁴ Salway 2001, str.: 133

⁵ Breeze 2007, str.: 37-8

⁶ Salway 2001, str.: 131

⁷ Salway 2001, str.: 133

⁸ Přestavba je oproti ostatním datována až do guvernérství Publia Mummia Sisenna (po roce 133 po Kr.) – Salway 2001, str.: 141

⁹ Breeze 2007, str.: 39

rozdělení přidává vysvětlení, že v místě s dostatkem kvalitní půdy se val postavil z drnů, kde drny chyběly, byl použit místní kámen, přičemž k oběma těmto materiálům stavitelé přistoupili z důvodu nedostatku kvalitního dřeva díky masivní deforestaci Britských ostrovů v této době¹. Obdobná linie v rámci typově podobného území v dnešním Německu – tzv. Odenwaldský limes – je řešena systémem palisády, což je vcelku logické pro zalesněnou Germánii².

Originální schéma pro val bylo následující: nejseverněji příkop, pak bariéra z kamene či drnů. Kamenný val byl 3 m široký a 4,5m vysoký, zatímco drnová konstrukce byla 6m široká a asi stejně vysoká. Příkop mohl být asi 9 m široký a 3 m hluboký³. Každou římskou míli (1,48 km) byla umístěna brána, chráněná pevnůstkou. Mezi branami stála kamenná věž, v drnovém i kamenném úseku, zatímco pevnůstky byly v drnovém úseku dřevo-hliněné a v kamenném kamenné.

Fortifikace na Hadriánově valu jsou zvláštní především svou velikostí. Zatímco normální pevnůstka byla schopna pojmout jednu centurii (tedy kolem 80 mužů), pevnůstky na Hadriánově valu mohly pojmout maximálně 8 mužů, tedy jednu contubernii⁴. Lze usuzovat, že vzhledem k tomu, že z této první fáze neznáme žádné pevnosti připojené k valu, byly zde nejspíše umístěny jednotky z jižních pevností jako stráže, které se na svých postech střídaly⁵.

Velkou otázkou, přes všechny technické stránky valu, zůstává jeho primární funkce. Byla to defenzivní stavba? Pevné vytyčení hranice Římské říše? Nebo představoval snahu kontrolovat vstup a odchod z území Římské říše? Byla za samotnou existencí takto vytyčené linie snaha o efektivnější vybírání daní?

Profesor David J. Breeze zastává názor, že šlo především o kontrolu⁶. Zároveň se tím mohlo manifestovat již zmíněné oddělení barbarů od Římanů proklamované samotným Hadriánem⁷, i když ve skutečnosti nebyla romanizace severní Anglie na takové úrovni, aby se dalo mluvit o něčem jiném než o oddělení ‚barbarů‘ od ‚barbarů‘⁸. Přesto právě toto oddělení přispělo v konečném důsledku k významnému rozvoji civilního osídlení v hrabstvích

---

¹ Breeze 2007, str.: 37

² Thiel, 2009, str.: 136

³ Salway 2001, str.: 133

⁴ Usuzuje se tak z toho, že v každé pevnůstce se nacházela malá budova, připomínající rozměry contuberniální blok v kasárnách ve větších pevnostech. V jednom takovémto bloku bývalo ubytováno 8-9 mužů - Breeze 2007, str.: 41

⁵ Breeze 2007, str.: 41

⁶ Breeze 2007, str.: 42

⁷ Historia Augusta, Hadrián, 11.2

⁸ Salway 2001, str.: 141

Cumbria a Northumberland, které nadále ekonomicky prosperovalo na těsném sepejetí s armádou¹.

Val také pomáhal armádě bránit se proti náhlým nájezdům z opačné strany hranice², především proti rychlým vpádům jízdy, pro kterou byl na rozdíl od pěchoty nepřekročitelný. Z limitu v Germánii víme, že lidem žijícím za valem bylo dovoleno vstoupit na území provincií jen na určených místech, nesměli si s sebou brát zbraně a byli nuceni zaplatit poplatek³.

Je důležité brát také v potaz fakt, že val přesně nevymezoval hranice provincie, byl veden po nejprůhodnější geografické linii, která se nemusela shodovat s hranicemi impéria. Ostatně v západní části Hadriánova valu byly nalezeny pozůstatky pevností, které s největší pravděpodobností chránily civilní osídlení na sever od valu⁴. Analogická situace je známa i z Antoninova valu, konkrétně z oblasti u východního pobřeží severně od něj.

Přes dodnes dochovanou impozantnost nebyl Hadriánův val postaven ani plánován jako výrazná defenzivní složka. Znemožňoval sice volný pohyb v krajině, ale pro větší vojenskou sílu, odhodlanou val překonat, by nebyl příliš těžkou překážkou a to i případně, že by byly jednotky v pevnůstkách a věžích posíleny. Obrana provincie spočívala na jednotkách usídlených v pevnostech severní Británie, které dávaly přednost boji v otevřeném poli, kde lépe mohly využít svých předností – disciplíny a schopnosti velmi dobře koordinovat manévry. Také těžká legionářská výzbroj byla spíše uzpůsobena boji v otevřené krajině než obraně ochozů na valech a hradbách.

Oproti výše popsanému původnímu plánu došlo možná ještě před úplným dokončením ke třem velkým změnám v plánu Hadriánova valu. K valu byly přidány pevnosti jakoby obkročmo (pod nimi jsou doloženy zasypané příkopy), což je způsob přidání pevností bez paralely ve zbytku říše⁵. Pozdější pevnosti přidané k valu jsou již položené jižně, sdílejí tedy s valem severní zeď. Pevnosti byly od sebe vzdáleny v pravidelných intervalech po 12 km a do období jejich vzniku se datuje zánik několika fortifikací na linii cesty Stanegate jižně od Hadriánova valu, která sloužila v období vlády císaře Trajána jako cosi na způsob opevněné hranice⁶.

Druhou novinkou bylo zbudování obraného náspu zvaného *Vallum* (název pochází od benediktinského mnicha Bedy Ctihodného – Beda Venerabilis –, který v jednom ze svých děl

---

¹ Salway 2001, str.: 142

² Breeze 2007, str.: 42

³ Breeze 2007, str.: 41

⁴ Salway 2001, str.: 132

⁵ Breeze 2007, str.: 45

⁶ Salway 2001, str.: 134

tuto část valu mylně považoval za val předcházející tomu Hadriánovu¹). Vallum mělo podobu centrálního příkopu s vyvýšenými násypy na obou stranách. Neposkytoval tudíž žádnou taktickou výhodu bránící straně. Jednalo se o římskou obdobu ostnatého drátu² – pouze znemožňovalo volný pohyb, průchody byly pouze v pevnůstkách a pevnostech³. Vzhledem k faktu, že vallum na mnoha místech pevnosti obkružuje, místo aby zahrnovalo mnohem dříve a vedlo tak přímější cestou, je nasnadě úsudek, že bylo postaveno až později, tedy po přístavbě pevnosti⁴ a jen kopírovalo linii vlastního Hadriánova valu.

Třetí změnou bylo zúžení Hadriánova valu⁵. Na několika místech také lze pozorovat zhoršení kvality kamenické práce a obecně se usuzuje, že obojí je spojeno se snahou o brzké dokončení stavby. Někdy ke konci Hadriánovy vlády (konec 30. let 2. stol po Kr.) se datuje přestavba hliněné části na kamennou.

Val sám o sobě byl postaven legionáři, u Hadriánova se počítá se třemi legiemi: II. Augusta (Vznešená), VI. Victrix (Vítězná) a XX. Valeria Victrix (Valeriova Vítězná - stejné legie postavily později i val Antoninův⁶). Legie VI. Victrix je poprvé v Británii zmiňována právě v kontextu Hadriánova valu a nejspíš nahradila IX. legii Hispania, jejíž další osudy jsou nejisté⁷. Profesor David J. Breeze odhaduje, že sama konstrukce valu nebyla těžkým úkolem – věže, pevnosti a pevnůstky, stejně jako *vallum*, byly prvky v zásadě armádě známé již dlouho a legionáři byli zkušení stavitelé.

Přesto ještě v průběhu prvního stavebního roku – 122 po Kr.⁸ – byl původní plán přehodnocen a byly přidány výše zmíněné nové prvky. Sama stavba valu patrně netrvala dlouho, ale jednotlivé změny na něm probíhaly po mnoho let prakticky nepřetržitě. Zdaleka ne všechny výše zmíněné změny proběhly za guvernérství Platoria Nepota.

Zdá se, že ani konstrukce nákladného valu patrně úplně nevyřešila bezpečnostní situaci v provincii. Jmenování Sexta Julia Severa guvernérem v roce 131 po Kr. naznačuje, že události v provincii si vyžadovaly vojensky zdatného správce. V rámci jeho jmenování guvernérem provincie Judey se Cassius Dio zmiňuje, že Hadrián poslal *své nejlepší generály. Prvním z nich byl Julius Severus, převelený z Británie, kdy byl guvernérem*⁹. O přesném

---

¹ Breeze 2007, str.: 46

² Breeze 2007, str.: 46

³ Salway 2001, str.: 139

⁴ Breeze 2007, str.: 46

⁵ Salway 2001, str.: 134

⁶ Breeze 2007, str.: 71

⁷ Salway 2001, str.: 132

⁸ Breeze 2007, str.: 49

⁹ Dio, Římské dějiny, 69. 13. 2

průběhu případných vojenských akcí na ostrově ale nejsou zprávy ani v antických pramenech, ani žádné přesvědčivé archeologické doklady.

Pro období Hadriánovy vlády, podobně jako ve zbytku říše, jsou ale z Británie známy především doklady o civilním rozvoji. Po rozmachu městských aglomerací v období flávisko-trajánském dochází k romanizaci venkova, která je doložena především v bohatém zastoupení vil¹.

1.2.3 Od Antonina Pia po Clodia Albina, kontext antoninské okupace Skotska

V létě roku 138 nastoupil po smrti Hadriána na jeho místo Antoninus Pius. Historia Augusta shrnuje Antoninovo počínání v Británii, potažmo Skotsku takto: *...Vedl mnoho válek, ale všechny skrze své legáty, přičemž Lollius Urbicus pro něj porazil Britany a postavil druhý val, tentokrát drnový, poté co zahnal barbary na útěk*².

Zatímco v popisu fláviské expanze do Skotska nebylo v této práci věnováno příliš prostoru motivům pro její podniknutí (rozšiřování hranic Římské říše bylo v tomto období ještě na denním pořádku a tažení jako to Agricolovo nebyla výjimkou), u antoninské expanze je to již namíště.

Antoninus Pius, jeden z nejlépe hodnocených císařů Římské říše, měl poměrně nezáviděníhodnou startovní pozici ve své jinak úspěšné kariéře. Nastoupil na trůn po v senátu velmi neoblíbeném Hadriánovi a bez předchozích vojenských zkušeností, což ho ve vedení státu, který byl formou vojenské diktatury, velmi znevýhodňovalo³. Byl vlastně v podobné situaci jako císař Claudius o 100 let před ním⁴. Rozsahem omezená vojenská kampaň v Británii (na území, které již dříve spadalo pod římskou vládu) byla pro Antonina ideálním způsobem, jak získat potřebnou vojenskou prestiž⁵ a titul Imperator⁶.

V porovnání s detailním popisem Agricolovy kampaně jsou antické dokumenty tristně stručné, co se týče druhé římské expanze a okupace Skotska. Nejsou doloženy žádné zprávy o tom, jak tažení probíhalo a jaké síly se ho zúčastnily⁷. O samotném guvernérovi je známo, že před Británií spravoval Germanii Inferior⁸ a účastnil se potlačení židovské rebelie za císaře

---

¹ Salway 2001, str.: 144

² Historia Augusta, Antoninus Pius, 5.4

³ Breeze 2007, str.: 53

⁴ Salway 2001, str.: 152

⁵ Breeze 2008, str.: 13

⁶ Breeze 2006, str.: 50

⁷ Keppie 2004, str.: 69

⁸ Salway 2001, str.: 149

Hadriána¹. Invazi patrně podnikl z pevnosti na lokalitě Corbridge², čímž do značné míry zopakoval Agricolův postup. Mince z přelomu let 142/143 po Kr. již hlásají císařovo vítězství v Británii, takže k samotnému tažení muselo dojít mezi léty 140-142 po Kr..

Antoninovu valu a celému systému antoninské okupace je v této práci věnovaná samostatná kapitola, proto zde bude zmíněn jen letmo. Sám val byl situován v úžině mezi ústím řeky Forth na západě a ústím řeky Clyde na východě. Je důležité si povšimnout, že úžina Froth-Clyde je vojensky i strategicky velmi výhodná, svou polohou a délkou daleko výhodnější než Hadriánova linie – Antoninův val je dlouhý 63 km, zatímco ten Hadriánův má 117 km délky ke strážení. Jinak byl monument vcelku podobný Hadriánovu valu ve formě pojetí strážení hranice, asi nevýznamnějším rozdílem se jeví jeho vlastní zhotovení čistě z drnů a fakt, že zcela postrádá věže³. Důležitá je také absence obraného náspu zvaného *Vallum*⁴.

Zároveň byly na šíjí Forth-Clyde již v době flávijské okupace umístěny instalace strážního charakteru⁵ a i řada pevností v rámci severně ležícího systému Gask Ridge má jak flávijský, tak antoninský horizont. I když tedy konkrétní zprávy o průběhu tažení a celé okupaci chybí, je jasné, že ani Antoninův val nevymezoval přímo hranici římského pole působnosti, podobně jako tak nečinil val Hadriánův.

Sám Urbicus byl s největší pravděpodobností odvolán z funkce guvernéra krátce po dosažení vítězství⁶. Určitě nebyl svědkem dokončení Antoninova valu, podle špatně dochovaného nápisu byl jeho nástupcem v roli guvernéra pravděpodobně Gnaeus Papirius Aelianus⁷.

Ohledně ústupu z Antoninova valu panují velké nejasnosti. Žádný antický autor neinformuje o datu jeho opuštění⁸. Ve zkratce (šíře pojato v rámci kapitoly Antoninská okupace Skotska) nejpravděpodobnější varianta je spjata s guvernérem Gneem Juliem Verem (v úřadu do roku 158 po Kr.⁹). Nápis z lokality Newcastle informuje, že právě tento guvernér měl přivést do provincie posily pro všechny legie na území Británie¹⁰. S touto podporou měl

---

¹ Doloženo na základě epigrafického materiálu z *ager Cirtensis* v oblasti Numidie, odkud Lollius Urbicus pocházel – Birley 2005, str.: 137-138

² Jeho přítomnost zde doložena na základě dedikace císaři datované do roku 140 po Kr. - <http://www.roman-britain.org/places/corstopitum.htm> - RIB 1148

³ Breeze 2008, str.: 86

⁴ Salway 2001, str.: 150

⁵ Breeze 2008, str.: 63

⁶ Přinejmenším část valu ale za něj již musela být postavena, jak napovídá jeho jméno v rámci nápisu na lokalitě Balmuildy (RIB 2192)

⁷ Salway 2001, str.: 149; RIB 2401

⁸ Breeze 2007, str.: 62

⁹ Birley 2005, str.: 145

¹⁰ RIB 2110

podle jedné možné varianty po potlačení povstání kmene Brigantů dohlížet na odchod římských vojsk z jižního Skotska a návrat na linii Tyne-Solway – Hadriánův val.¹

Na sklonku vlády Antonina Pia byl jeho eponymní val zřejmě na krátko znovu obsazen, pravděpodobně kolem roku 160 po Kr.². Veškeré tyto události jsou rekonstruovány téměř pouze na základě interpretace archeologických pramenů, a proto se v průběhu let může měnit jejich datace.

Konečný římský ústup ze Skotska byl pravděpodobně spojený s nepokoji po smrti Antonina Pia – životopis Marca Aurelia pro rok 161 po Kr. říká, že v Británii hrozila bezprostřední válka a tak císař vyslal Calpurnia Agricolu, aby Britony porazil³. Nepokoje pokračovaly v Británii i v roce 175 po Kr., dokonce musely být do provincie vyslány posily v podobě 5500 Sarmatů⁴, i když v tomto případě se mohlo jednat jen o běžný transfer v rámci římského vojska.

Na druhou stranu jsou již od roku 158 po Kr. doloženy opravy dříve opuštěného Hadriánova valu⁵. Je velmi pravděpodobné, že po úspěšném tažení Lollia Urbica a postavení valu byly jednotky z Británie spíše stahovány – na konci vlády Antonina Pia římská vojska bojovala v Germánii a je nasnadě, že se tohoto tažení účastnily i jednotky z Británie⁶. Přesto je na řadě lokalit v jižním Skotsku ještě doložená přítomnost římských vojsk až do 80. let 2. stol po Kr.⁷. Jako celek byla okupace jižního Skotska opuštěna nepochybně z rozhodnutí nového císaře Marca Aurelia a právě pod vedením guvernéra Calpurnia Agricoly jsou doloženy četné opravy a přestavby v rámci Hadriánova valu celé severní Anglie⁸.

Británie je opět zmiňována až v období vlády císaře Commoda, kdy měla být napadena velkým množstvím barbarů s tím, že jistý *generál* (s největší pravděpodobností samotný guvernér⁹) měl být zabit¹⁰. Do provincie byl vyslán Ulpius Marcellus s úkolem nastalou situaci vyřešit. Mimo jiné je do této doby datována destrukce některých částí Hadriánova valu, včetně poškození klíčové Corbridge¹¹. Ulpius Marcellus pravděpodobně velmi rychle konsolidoval situaci a zdá se, že podnikl i trestnou výpravu na sever na území Skotska. Tomu nasvědčují i známky re-okupace některých lokalit jako jsou Birrens,

---

¹ Salway 2001, str.: 153-4

² Salway 2001, str.: 159

³ Historia Augusta, Marcus Aurelius, 8.8

⁴ Dio, Římské dějiny, 72.16.2

⁵ Breeze 2007, str.: 62

⁶ Breeze 2008, str.: 169, table 8

⁷ Např. Newstead – Salway 2001, str.: 159

⁸ Salway 2001, str.: 160

⁹ Birley 2005, str.: 166

¹⁰ Dio, Římské dějiny, 73.8

¹¹ Birley 2005, str.: 167

Newstead, Risingham a High Rochester na území jižního Skotska¹. Dio Cassius popisuje události v Británii stručně, ale i jeho zmínka, že největší boje Commodovy vlády se odehrály právě v Británii, dává tušit, že šlo na svou dobu o velké tažení². V této práci mu ale nebude věnováno mnoho prostoru – jednalo se čistě trestnou výpravu, evidentně bez cíle o rozšíření území provincie.

Byť je o těchto událostech známo jen velmi málo, měly dalekosáhlé důsledky. Z dlouhodobého hlediska začíná být v tuto dobu zřejmé, že situace v Británii bude vyžadovat jakési „koncepční řešení“, ne jen jednorázovou trestnou výpravu.

Problémem nebyla jen hrozba kmenů ze severu, ale i samotná armáda na ostrově. Vojáci si měli kvůli tvrdým metodám Ulpia Marcella zvolit ze svého středu nového císaře – jakéhosi Prisca, legáta nejmenované legie, který však výzvu naštěstí pro Commoda odmítl³. Nebylo to ale zdaleka naposledy, co si vojska v Británii zvolila svého vzdorocísaře a o 10 let později již Clodius Albinus nebyl tak ostýchavý.

Zároveň je do této doby (80. léta 1. stol. po Kr.) datován počátek opevňování městských center v celé provincii⁴. Situace na ostrově se zřejmě neuklidňovala, Commodus vyslal do odbojné provincie muže jménem Publius Helvius Pertinax. Jeho činnost v Británii je zaznamenána v Historii Augustě, protože byl nakrátko provolán císařem právě po smrti Commoda. Evidentně největší výzvou bylo zkrotit neposlušné legie.⁵

Pertinax byl snad v tomto úkolu krátkodobě úspěšný, ale jakmile se rozšířila zpráva o Commodově smrti na sklonku roku 192 po Kr., téměř okamžitě si zvolily legie v Británii svého vlastního císaře, toho času guvernéra Clodia Albina. Podobně jako Pertinaxovi je i Clodiu Albinovi věnována samostatná část Historie Augusty, ale většina jeho životopisu zde tak, jak je zaznamenán, je spíše fikcí⁶. Lepším zdrojem se jeví zmínky Cassia Diona a Herodiana.

Během roku pěti císařů (193 po Kr.) se po sobě v Římě rychle vystřídali Pertinax a Didinus Julianus, aby po smrti obou z nich následovala regulární občanská válka. Zatímco Clodius Albinus byl uznán v přibližně severozápadní části říše, Septimius Severus v podunajských provinciích a Pescennius Niger v Sýrii⁷.

---

¹ Salway 2001, str.: 162

² Dio, Římské dějiny, 73.8.1

³ Dio, Římské dějiny, 73.9.2a

⁴ Salway 2001, str.: 163

⁵ Historia Augusta, Pertinax, 3.5

⁶ Birley 2005, str.: 176

⁷ Dio, Římské dějiny, 74.14.3

Občanská válka zuřila naplno nejdříve mezi Nigerem a Severem, Albinus byl garantováním postu Caesara Severem získán na jeho stranu a do konfliktu nezasahoval¹. Poté, co se Severus zbavil jednoho konkurenta, začal zbrojit proti druhému. Po neúspěšné úkladné vraždě byl konflikt neodvratný², vojska obou císařů se střetla u Lugduna (197 po Kr.) a Albinus byl poražen. V zájmu zvýšení prestiže Septimia Severa Cassius Dio nepochybně nadhodnotil celkové počty vojsk, která se střetla v bitvě, především pak vojsko Clodia Albina³.

Je však jisté, že Clodius Albinus si s sebou odvedl z ostrova skoro celou jeho vojenskou sílu. Přestože historické záznamy se tomuto tématu nijak nevěnují, je téměř jisté, že vojenské vylidnění přitáhlo jak loupeživé kmeny ze severu ostrova, tak povzbudilo dosud zdaleka ne romanizované obyvatelé severní Británie ke starým způsobům – loupení a přepadům⁴. Z období bezprostředně po porážce uzurpátora jsou známy řady oprav jak na Hadriánově valu, tak v celé severní Anglii. Není zdaleka bez důvodu se domnívat, že mnoho škod v provincii způsobila i vítězná vojska Septimia Severa, která se nepochybně musela pomstít epicentru Albinovy rebelie⁵.

Muž pověřený úkolem pacifikace odbojné provincie byl Virius Lupus (guvernérem 197 – 201 po Kr.). Vzhledem k faktu, že celá armáda provincie Britannia bojovala na straně Clodia Albina, neměl nový guvernér zřejmě k dispozici mnoho sil k účinné správě provincie⁶. Zkráceně řečeno: většina vojska byla buď mrtvá, nebo za posledních dvacet let proslula především neposlušností. Lupus tedy řešil vnější bezpečnost provincie úplatkem, dle Dia Cassia vyplatil *velké prostředky* pro odvrácení hrozby ze strany kmenu Maetae⁷, který může být identifikován jako Protopiktové⁸.

Toto výpalné mělo zřejmě koupit čas na reorganizaci správy ostrova, Herodianus podává svědectví, že krátce po vítězství v občanské válce nechal Severus rozdělit provincii na dvě části (Britannia Superior a Britannia Inferior)⁹, snad proto, aby na ostrově nedisponoval jeden muž příliš velkou vojenskou silou¹⁰. Není jasné, zda-li k tomu došlo hned po vítězství nad Albinem nebo až po Severově příjezdu do provincie. Častější jsou ale názory, že

---

¹ Herodiános, Řím po Marcu Aureliovi, 2.15.3

² Herodiános, Řím po Marcu Aureliovi, 3.5.6-8

³ Salway 2001, str.: 168

⁴ Salway 2001, str.: 170

⁵ Salway 2001, str.: 171

⁶ Birley 2005, str.: 185

⁷ Dio, Římské dějiny, 76.5

⁸ Birley 1988, str.: 186

⁹ Herodiános, Řím po Marcu Aureliovi, 3.8.2

¹⁰ Scullard 1979, str.: 65

k rozdělení provincie došlo až na popud Caracally po Severově smrti¹ - nasvědčuje tomu i fakt, že u žádného z guvernérů do období vlády Caracally není nikde explicitně vyjádřena Britannia jako Inferior nebo Superior².

I přes zmínku u Diona, že Severus těžce nesl, že zatímco jeho podřízení *dosahovali vítězství v Británii*, on neúspěšně bojuje se zbojníky v Itálii³, situace na ostrově asi nebyla stabilní. Právě naopak, Septimius Severus se po úspěších ve válce s Parthy a v severní Africe rozhodl v roce 208 po Kr. napravit stav věcí v nejsevernější a dosud stále neklidné provincii.

1.2.4 Severovská expanze

Rozsáhlé vojenské operace Septimia Severa v oblasti dnešního Skotska jsou obecně pokládány za jeden z posledních expanzivních výbojů Římské říše. Stojí především v přímém kontrastu s chaosem zbytku 3. stol po Kr.. O to zajímavější je, že antičtí historici zdůrazňují osobní, nikoli imperiální nebo širě politickou-vojenskou motivaci pro její uskutečnění. Cílem sice mělo být *dobýt celý ostrov*⁴, zároveň však Herodianus zdůrazňuje Severovu osobní pohnutku. Císař *byl rozhořčen takový (rozmařilým) životem svých synů a jejich nedůstojnou zálibou ve veřejných hrách, když tu mu sděloval v dopise správce Británie, že se tamní barbari bouří, podnikají nájezdy na římské území, berou kořist a pustoší většinu území*⁵.

Že situace byla vážná, nasvědčují i četné doklady stavební aktivity guvernéra Senecia (ve funkci asi 205 - 207 po Kr.⁶) v oblasti severní Británie⁷. Ta mohla být spojena s bezprostředními přípravami na samotné vojenské tažení nebo také s opravami budov poničených nepřátelskými nájezdy. Nejvýznamnějším dokladem příprav pro následnou kampaň je lokalita South Shields (viz. kapitola Severovská okupace Skotska)⁸.

Cassius Dio zmiňuje, že Severus *s sebou vzal nesmírné množství peněz*⁹. Celá kampaň měla být tedy velmi grandiózně pojata, císař sám měl díky četným znamením vědět, že se

---

¹ Birley 1988, str.: 191

² Birley 2005, str.: 181

³ Dio, Římské dějiny, 76.10.6

⁴ Dio, Římské dějiny, 77.13.1

⁵ Herodiános, Řím po Marcu Aureliovi, 3.14.1

⁶ Birley 2005, str.: 188

⁷ Právě guvernér Senecio je spojován i se zmínkou o podřízených dosahujících vítězství (Dio, Římské dějiny, 76.10.6). Do období jeho pozice v úřadu guvernéra je alespoň datován oltář děkující za vítězství legáta II. Legie z lokality Corbridge (*RIB* 1138) podobně laděný oltář přímo jmenující guvernéra Senecia je doložen i z lokality Benwel (*RIB* 1337) viz. Birley 1988, str.: 173

⁸ Birley 1988, str.: 173

⁹ Dio, Římské dějiny, 77.11.2

z této výpravy již nevrátí¹ a toto tvrzení nemuselo být vzhledem k jeho věku a pokročilé artritidě jen uměleckou fabulací².

I na základě numizmatické evidence lze počátek kampaně v Británii stanovit do roku 208 po Kr., mince tehdy ražené zobrazují císaře na koni, jak odjíždí do války³, byť Herodianus uvádí na pravou míru, že císařův stav už mu dovoľoval cestovat pouze v nosítkách⁴.

Že cílem operací mělo být dobytí celého ostrova je zřejmé i z toho, že přestože barbaři měli Severovi nabízet mír a svojí podřízenost, císař je odmítl⁵. Pak dle popisu Cassia Diona měla následovat namáhavá kampaň, ve které neměli být největším nepřítelem samotní obyvatelé Skotska, ale rozmary přírody⁶. To je popis velmi připomínající třetí sezónu Agricolyvy kampaně a lze z toho usuzovat, že to byl obvyklý způsob reakce kaledonských kmenů na přítomnost vojensky je převyšujícího soupeře.

První část Severovy kampaně se tedy nesla ve znamení obsazování vylidněné země a stavby infrastruktury. Pro to opět svědčí i numizmatické doklady – severovské mince z této doby zobrazují mosty a i Herodianus říká, že císař *se snažil především vybudovat mosty na močálovitých místech, aby je vojáci snadno přeběhli po bezpečných cestách a mohli bojovat na pevné půdě*⁷. Podobný popis poskytuje i Cassius Dio s tím, že se barbaři vyhýbali konfrontaci a útočili ze zálohy⁸, což je stejná taktika, jakou popisoval Tacitus.

Ani rozsáhlé ztráty ale neměly Severa odradit od pokračování kampaně, postupoval dál až dokud nedorazil *do nejzazšího konce ostrova*⁹, odkud se pak vrátil zpět na římské území. To měla být první část Severovy kampaně a podobně jako ta Agricolova, je i tato přibližně archeologicky doložitelná. První, již popsaná část, se odehrála v roce 209 po Kr. a dokumentuje ji sled pochodových táborů. Ty nejjižnější jsou největší – rozloha až 67 ha¹⁰ (například poblíž několikrát okupované lokality Newstead, tábory tvoří v podstatě linii podél východního pobřeží v pravidelných vzdálenostech až k lokalitě Inveresk). Výchozím bodem pro kampaň se zdá být opět Corbridge, u lokality Inveresk pravděpodobně došlo k rozdělení velkého vojska na menší nebo část armády postupovala po moři na lodích¹¹.

---

¹ Dio, Římské dějiny, 77.11.2

² Birley 1988, str.: 177

³ Birley 1988, str.: 177

⁴ Herodiános, Řím po Marcu Aureliovi, 3.14.3

⁵ Herodiános, Řím po Marcu Aureliovi, 3.14.4

⁶ Dio, Římské dějiny, 77.13.1

⁷ Herodiános, Řím po Marcu Aureliovi, 3.14.5

⁸ Dio, Římské dějiny, 77.13.2

⁹ Dio, Římské dějiny, 77.13.3

¹⁰ Birley 1988, str.: 180

¹¹ Birley 1988, str.: 181

Počínaje lokalitou Ardoch lze opět sledovat pochod zmenšené části armády – severovské tábory jsou už jen 44 ha velké (nejsevernější ze série je na lokalitě Muiryfold¹). Více viz. kapitola Severovská okupace Skotska.

Nejvýznamnější je ten na lokalitě Ardoch, neboť datuje celý sled táborů do doby po tažení Lolliia Urbica – tábor částečně překrývá flávijskou věž a menší antoninskou pevnůstku a nemohl s nimi tedy být současný. Podle dispozice obou sérií táborů lze rekonstruovat i taktiku tažení. Byla stejná jako ta Agricolova, který, když nemohl donutit kaledonské válečníky k boji, plundroval jejich zemi tak dlouho, dokud se mu nepostavili². Sled menších táborů (23 ha) patrně také patří do tohoto období, možná až do roku 210 po Kr.. I severovské tábory přesně kopírují nejúrodnější oblasti jihovýchodně od Highlands – největší koncentrace poslední skupiny táborů o výměře 23 ha je právě tam.

Samostatnou kapitolou je zásobování jednotek během této náročné kampaně. Využití Classis Britannica (posílené o Classes Germanica, Panonica a Moesica³) je celkem dobře doložitelné i na základě přístavních lokalit, které ale budou samostatně rozebrány v rámci kapitoly o samotné severovské okupaci – tvořily páteř celého tažení.

Po úspěšných operacích v létě 209 po Kr. se Severova armáda vrátila na jih. K zásadnímu střetu s barbary asi nedošlo, římské akce na jejich území je zřejmě donutily k rozsáhlým ústupkům, Dio Cassius doslova zmiňuje, že Severus je donutil vzdát se velké části jejich území⁴. Nemocný císař se pak s největší pravděpodobností uchýlil do Eburaca (York), kde přečkal zimu. Mír nevydržel dlouho, jako první měli povstat Maetae a k nim se pak přidali i Kaledonští⁵. Cassius Dio dává Severovi do úst Agamemnonova slova: *Proto ať nikdo z nich neujde záhubě rychlé, našim rukám - ni děcko, jež matka chová v svém lůně, uniknout nesmí, ni to!*⁶

Kampaň roku 210 po Kr. byla pravděpodobně již vedena pouze Caracallou, který se ale prý příliš nestaral o vedení války, snažil se spíše přesvědčit vojsko, aby ho podpořilo proti Getovi. Když se ke vzpouře přidali i Kaledonští, chtěl se Severus znovu do konfliktu vložit – ale zdraví už mu to asi nedovolovalo⁷.

O přesném průběhu kampaně v roce 210 po Kr. panují pochyby. Beze sporu se jednalo spíše o trestnou výpravu. V únoru 211 po Kr. Severus umírá a společnými císaři se stávají

¹ <http://www.roman-britain.org/places/muiryfold.htm>

² Birley 1988, str.: 182

³ Birley 1988, str.: 175

⁴ Dio, Římské dějiny, 77.13.4

⁵ Dio, Římské dějiny, 77.15.2

⁶ Homér, Ilias, 6.57-60, Dio, Římské dějiny, 77.15.1

⁷ Herodíános, Řím po Marcu Aureliovi, 3.15.1

Caracalla s Getou. Ani jeden z citovaných historiků nevěnuje příliš pozornosti dalším vojenským operacím. Císař byl promptně zpopelněn, nejspíše v Eburacu¹. Caracalla se měl snažit přesvědčit vojsko, aby byl prohlášen za císaře jen on, když se mu to však nedařilo, učinil celkem logické rozhodnutí, že k upevnění své pozice se musí co nejdříve dostat do centra říše, Říma. Cassius Dio další průběh komentuje jen tak, že Caracalla uzavřel mír s nepřítelem a stáhl se z jeho území a opustil pevnosti na něm postavené².

1.2.5 Další osudy provincie až do zániku Západořímské říše

Po Caracallově odjezdu je dlouhou dobu ticho o dění na severní hranici říše. Británie, nyní již jistě rozdělená na dvě provincie, si užívala po většinu 3. stol. po Kr. relativního míru. Zatímco města na jihu ostrova prosperovala³, o vojenských operacích na znovu-obsazeném Hadriánově valu zprávy nejsou⁴. Systém strážení severní hranice je mírně a postupně modifikován – pro 3. stol. po Kr. je typická jakási racionalizace, kdy jsou opuštěny některé věže na valu a naopak jsou znovu-obsazeny některé pevnosti severně od valu⁵.

Z vývoje opevnění v rámci hraničních oblastí římské sféry vlivu vyplývá, že především v období po severovské invazi do Skotska se těžiště obrany provincie přesouvá ze severní Anglie na pobřežní oblasti. Nepřítelem číslo jedna se tedy od 3. stol. po Kr. stávají nájezdníci na lodích – piráti. Ohrožení evidentně panovalo jak na jihu, kde podnikali nájezdy Sasové a Frankové, tak na severozápadním a západním pobřeží, kde operovali obyvatelé Irska⁶. Systém, který vznikl na obranu pobřeží, je znám především z jihovýchodní části Británie jako tzv. Saské pobřeží (*litus Saxonicum*)⁷. Jednalo se o sérii pevností, smyslem jejich umístění bylo aby jejich osádky mohly rychle zasáhnout proti nájezdníkům, kteří se vyloďili na pobřeží nebo v ústích řek. Pevnosti byly umístěny především v zátokách (lokality Reculver, Brancester, Cisterby-Yarmouth) poblíž měst a větších center⁸.

Ke konci 3. stol. po Kr. se Římská říše nacházela na pokraji rozpadu, ale Británie vzhledem ke své izolovanosti Lamanšským kanálem a polohou na dalekém severu byla do značné míry zmatků 3. stol. po Kr. ušetřena, i když se na víc jak 30 let odtrhla od centrální vlády. Charakteristickými prvky jsou jak rozvoj měst i venkova a především civilních osídlení

---

¹ Birley 1988, str.: 188

² Dio, Římské dějiny, 78.1.1

³ Scullard 1979, str.: 66

⁴ Salway 2001, str.: 181

⁵ Salway 2001, str.: 184

⁶ Salway 2001, str.: 180

⁷ Salway 2001, str.: 189

⁸ Salway 2001, str.: 191

přidružených k armádním základnám a pevnostem (*vici*), tak větší množství mincovních depotů, datovaných do této doby¹. Tyto indicie dávají poněkud ambivalentní informace o vývoji v provincii – na jednu stranu stabilita ve formě civilního rozvoje (např. stavby kamenných hradeb ve většině měst na ostrově²), na druhou stranu mincovní depoty, nejčtenější právě v období krizí.

V letech 260 po Kr. až 268 po Kr. byla Británie součástí tzv. Galského císařství, uzurpátorského státu zcela nezávislého na centrální vládě (toho času centrální vládu představoval císař Gallienus), vedeného vzdoro-císařem Postumem. Po smrti Postuma (268 po Kr.) uzurpoval moc v Británii Carausius, který byl pověřen císařem Maximianem, aby vyčistil Lamanšský průliv od pirátů, ale padlo na něj podezření, že si lup pirátů nechával pro sebe a upadl v nemilost, načež se sám prohlásil císařem³.

Caurasiova vláda je obecně vnímána jako pro Británii prospěšná – nechal opravit mezery v Hadriánově valu a dále opevňoval pobřeží proti pirátům a podporoval ekonomiku rozsáhlou ražbou svých mincí⁴. Když byl roku 293 po Kr. Caurasius zavražděn svým ministrem financí Allectem, konec odtržení Británie od zbytku říše se blížil. Roku 296 po Kr. byl Allectus poražen Constantiem I. Chlorem, který ostrov opět připojil k říši.

Constantius se po obsazení ostrova pravděpodobně vypořádal s novým nepřítelem – Pikty, kteří jsou poprvé zmiňováni roku 297 po Kr.⁵. Británie byla rozdělena ze dvou provincií na čtyři – Flavia Caesariensis, Maxima Caesariensis, Britannia Prima, Britannia Secunda⁶.

Další kampaň proti Piktům byla podniknuta roku 306 po Kr.⁷ opět Constantiem I. Chlorem, který bezprostředně po ní zemřel v Yorku, kde byl armádou vzápětí zvolán císařem jeho syn Flavius Valerius Constantinus, známý též jako Konstantin I. Veliký⁸. O kampani proti Piktům opět mnoho zpráv není, lze ale usuzovat, že šlo víceméně o odvetnou akci (archeologicky není přítomnost římských vojsk ve Skotsku nijak doložena), která ale měla podobný efekt jako rozsáhlé severovské operace o sto let dříve. Vzhledem k tomu, že se ale podobně jako v případě tažení Ulpia Marcella jednalo čistě o trestnou akci, není ani tato expanze zařazena v rámci této práce mezi vojenské okupace Skotska.

---

¹ Salway 2001, str.: 182

² Salway 2001, str.: 195

³ Scullard 1979, str.: 68

⁴ Scullard 1979, str.: 68

⁵ Keppie 2004, str.: 18

⁶ Scullard 1979, str.: 171

⁷ Keppie 2004, str.: 18

⁸ Scullard 1979, str.: 69

Prosperita, která následovala do poloviny 4. stol. po Kr., je spojována jak s Diokleciánovými reformami (pro Británii především důležité oddělení vojenské moci od civilní), tak právě s vojenskými akcemi podniknutými Constantiem I. Chlorem a jeho synem. Po několik desetiletí nemáme takřka žádné zprávy o dění v Británii, což tradičně nasvědčuje tomu, že zatímco jiné části říše prožívaly bouřlivé období, v Británii byl klid nebo se zde nedělo nic, co by bylo hodno pozornosti v kontextu událostí v tehdejší říši¹.

Notitia Dignitatum informuje, že vojska na ostrově nebyla pod jedním velitelem, ale hned třemi². Vznik tohoto byrokratického soupisu je sice datován až kolem roku 395 po Kr., ale post Dux Britanniarum³ (měl na starost především severní hranici) lze datovat snad už s Diokleciánovými reformami⁴, zatímco pozice Comes Litoris Saxonici je poprvé zmíněna až roku 367 po Kr., ale může jít nazpět až ke Konstantinovi či ještě dále. Třetí zmiňovaná pozice – Comes Britanniarum byla asi jen dočasná⁵.

Až kolem roku 343. po Kr. se v provincii opět začaly objevovat potíže ze strany Piktů. Situace se zřejmě vyostřila natolik, že byla vyžadována přítomnost samotného císaře, Constanse I., který byl zároveň posledním římským císařem, který Británii navštívil. Constans I. upevnil pozici vojsk na valu, ale existují doklady, že v této době byly napadeny některé základny severně od Hadriánova valu⁶.

V roce 350 po Kr. nechává Magnentius, důstojník s britskými předky, zabít Constanse I. a sám se vyhláší císařem. Když dochází k válce s východořímským Constantinem II., odvádí Magnentius řadu jednotek na kontinent pro podporu své kampaně⁷. Oslabení jednotek v Británii, stejně jako v celé říši, jen povzbudilo kmeny žijící za hranicemi k horečné aktivitě. Již v roce 360 po Kr. je nový císař Julián nucen vyslat do Británie vojska pod vedením jistého Lupicina s úkolem stabilizovat pozici vojsk kolem Hadriánova valu⁸.

Skutečná bouře ale propuká až roku 367 po Kr., kdy je Británie napadena tzv. „spiknutím“ armád Skotů, Piktů a Irů ze severu a Sasy a Franky po moři z jihovýchodu (angl. Barbarian Conspiracy – vpád řady národů do provincií na ostrově⁹). Následující katastrofa byla o to horší, že nejspíše došlo i ke zradě mezi římskými zvědy, umístěnými za valem. Dux

---

¹ Scullard 1979, str.: 172

² Scullard 1979, str.: 171

³ Notitia Dignitatum, XL.

⁴ Scullard 1979, str.: 171

⁵ Scullard 1979, str.: 171-2

⁶ Scullard 1979, str.: 172

⁷ Scullard 1979, str.: 173

⁸ Scullard 1979, str.: 173

⁹ Scullard 1979, str.: 173

Britanniarum (Fullofaudes) byl poražen a Comes Litoris Saxonici zabit, armáda jako taková na ostrovech zkolabovala a mnoho vojáků dezertovalo¹.

Císař Valentinián vyslal na pomoc Flavia Theodosia, kterému se dle Ammiana Marcellina během dvou let podařilo většinu barbarů vyhnat a nastolit v provinciích pořádek². Theodosius také nechal postavit mnoho pevností ve Walesu, který byl čím dál více napadán nájezdníky z Irska a rovněž jsou doloženy opravy Hadriánova valu, i když útočníci ho spíše „obepluli“ než vzali ztečí³. Další barbarský nájezd je doložen až z roku 382 po Kr., který se tentokrát podařilo odrazit, ale historie se po několikáté opakovala a vítězný Dux Britanniarum Magnus Maximus byl roku 383 po Kr. svými jednotkami povolán císařem. Uzurpátor spolu s sebou odvedl z ostrova značnou část jednotek, které mu pomáhaly při uplatňování jeho nároku na trůn na kontinentě. Dříve bylo usuzováno, že tohoto roku byl definitivně opuštěn Hadriánův val, ale řídké nálezy mincí dosvědčují vojenskou okupaci ještě několik let poté⁴.

Vojenské síly v Británii byly hrubě oslabeny a Irové a Skotové začali ve velkém pronikat na území čtyř provincií na ostrově. Vandalský generál Stilicho, vládnoucí za nezletilého císaře Honorio, sice ještě v letech 396-8 po Kr. vyslal expediční sbory do Británie⁵, aby si poradily s rostoucím pirátským a nájezdovým, ale mezi léty 401-10 po Kr. postupně pronikal vizigótský panovník Alarich do Itálie a Stilicho ve snaze zastavit tento postup byl nucen naopak stáhnout další jednotky z Británie⁶.

Británie byla takto ponechána na holičkách, načež se na ostrově objevili tři po sobě jdoucí uzurpátoři, z nichž ten poslední (Konstantin III.) sebral roku 407 po Kr. veškerá vojska, která na ostrově zbývala, a překročil s nimi kanál do Galie, ale v Hispánii se vojska vzbouřila⁷. Roku 410 po Kr. ještě obyvatelé Británie prosili císaře Honorio o pomoc proti nájezdům Sasů, ale říše již byla v takovém stupni rozkladu, že císař nemohl pro vzdálenou provincii nic udělat. Tím byla zpřetrhána poslední oficiální pouta se západořímskou říší, která v té době již rychle špěla k zániku.

---

¹ Scullard 1979, str.: 173

² Amianus Marcellinus, Dějiny Říma, 27. 7. 3

³ Scullard 1979, str.: 173

⁴ Scullard 1979, str.: 174

⁵ Scullard 1979, str.: 175

⁶ Scullard 1979, str.: 175

⁷ Scullard 1979, str.: 175

2. Flávijská okupace Skotska

2.1 Jižně od řeky Forth, území obsazené 78 po Kr. – 82 po Kr.

Za počátek flávijské okupace Skotska lze považovat v jistém smyslu již Agricolovu kampaň, popsanou v předcházející kapitole (viz. též Obr. 1). Samotné vojenské operace se samozřejmě zabývaly především neutralizováním konkrétních hrozeb (ať už se jednalo o guerillové útoky na menší římské oddíly či sjednocenou opozici v podobě Calgacova vojska). Z Tacita lze ale vyčíst, že Agricolovy operace probíhaly v jakýchsi nárazech – v rámci jedné sezóny kampaně bylo obsazeno poměrně velké území (2. a 6. sezóna kampaně), další rok až dva pak trvala jeho konsolidace¹.

Během 2. sezóny (78 po Kr.) obsadil Agricola rozsáhlá území severní Anglie a jižního Skotska. V další sezóně se již dostává pouze k řece Tay a to ještě jen na východním pobřeží², v roce 80 po Kr. se kampaň zastavuje úplně. Posuny roku 81 po Kr. lze vykládat v kontextu příprav na invazi Irska, ale jak bylo detailněji popsáno výše, k žádnému zásadnímu posunu nedochází.

Vzhledem k těmto faktům i Tacitovu svědectví, že ve třetí sezóně tažení *zbýval čas na zakládání tvrzí*³, lze celkem bezpečně stanovit počátky vojenské okupace a vlastní konsolidace území právě do období let 79 – 80 po Kr. (s přihlédnutím k faktu, že v roce 81 po Kr. již Agricola chystal další posun hranic dobytého území, k čemuž potřeboval zajištěný tyl – viz. Tabulka 2 - Flávijská okupace Skotska).

Jak tedy vlastní okupace probíhala? Bylo by velmi mylné domnívat se, že základem okupace byly nově založené pevnosti. Byly jistě její součástí, ale byly-li by plně obsazeny, nezbylo by vojevůdci mnoho mužů na samotné vojenské kampaně⁴ – jednalo se tedy především o tzv. castra hiberna, zimní tábory⁵. Jejich dispozice v krajině jim umožňovala i kontrolu strategických bodů.

---

¹ Tacitus, *Život Iulia Agricoly*, 20, 25

² Breeze 2006, str.: 34

³ Tacitus, *Život Iulia Agricoly*, 22

⁴ Breeze 1993 (2), str.: 277

⁵ Dobson 1993, str.: 266

K umístění pevností a táborů se ale římská armáda uchýlovala ve větší míře především v řídké osídlených oblastech, hustěji osídlené oblasti spravoval zpravidla jeden větší tábor, zatímco řídkěji osídlená krajina byla vojensky okupována hustěji (viz. Obr. 4). Důvodem k tomuto vzorci byl římský systém braní rukojmí¹. Skrze ty se zajišťovala loajalita místních elit, které pak samy ručily a zodpovídaly za pořádek na svém území. O tomto systému informuje i Tacitus, když takřka na konci díla o svém tchánovi říká, že v samém závěru guvernérství *Agricola* odvedl vojsko do země Borestů. *Od nich přijal rukojmí*².

Vlastní význam pevností pro okupaci lze vnímat jako opěrné body, ze kterých římská vojska operovala, především v zimě, kdy nebyla jako celek aktivní v rámci jednoho armády v ofenzivě. *Agricola* využíval zimního období k *četným výpadům*³, což mělo mít demoralizující dopad na jinak blíže nespecifikovanou místní opozici.

V kontextu této práce je velmi důležitá samotná situace těchto prvních pevností v jižním Skotsku – kde byly postaveny. Zdá se, že cílem (podobně jako u pozdějších systémů ve Skotsku) byla kontrola pohybu v krajině. Způsob této kontroly, zvolený *Agricolou* v rámci jeho tažení, je hustší rozdělení malých pevností do méně obydlených oblastí a několik velkých fortifikací na více osídlených místech (tento systém správy ale rozhodně není univerzálním nejen v rámci Římské říše, ale ani v rámci Británie nebo jen fláviského období – jiní vojevůdci i na tomto území v pozdějších obdobích postupovali jinak⁴).

Konkrétním příkladem tohoto schématu může být třeba právě vojenská okupace pohoří Peninnes (viz Obr. 4, nepříliš obydlená oblast zhruba mezi lokalitami Carlisle, Ribchester a York), kde byl uplatněn tento systém. Jako příklad lze uvést pevnosti na lokalitách Slack (Outlane, 0,6 ha⁵), Brough by Bainbridge (0,8 ha⁶) nebo Brough-on-Noe (0,91 ha⁷). Jedná se o menší fortifikace ve vnitrozemí, pravděpodobně daleko od hlavních cest – tepen mezi severem a jihem ostrova. Sama okupace Peninnes je datována do roku 78 po Kr., výstavba ale mohla probíhat i v několika letech následujících.

Pevnosti větší velikosti, schopné pojmout jednu celou auxiliární jednotku, jsou charakteristické pro území, obsazené v rámci třetího roku *Agricola* guvernérství 79 po Kr.. Významné (v některých případech později re-okupované) pevnosti jsou situovány v rámci

---

¹ Breeze 2007, str.: 33

² Tacitus, *Život Iulia Agricoly*, 38

³ Tacitus, *Život Iulia Agricoly*, 22

⁴ Breeze 1993 (2), str.: 277

⁵ <http://www.roman-britain.org/places/cambodunum.htm>

⁶ <http://www.roman-britain.org/places/virosidum.htm>

⁷ <http://www.roman-britain.org/places/navio.htm>

předpokládaných populačních center tehdejšího Skotska – v blízkosti řek¹. Newstead (4,3 ha) v údolí Tweedale², Milton (2,79 ha) v údolí Ananndale³, Dalswinton (Dalswinton Bankfoot II – 3,7 ha) v údolí Nithsdale⁴ a Camelon (2,4 ha) v údolí řeky Forth⁵ (Obr. 5). Lze takřka s jistotou usuzovat, že pevnosti byly umístěny právě v místech brodů – tudy procházelo nejvíce cest vzhledem k tomu, že řeky tvořily těžko překročitelnou bariéru právě mimo brody.

Do tohoto vzorce ještě chybí pevnost na lokalitě Castledykes poblíž řeky Clyde⁶, která ale nebyla doposud podrobně zkoumána. I tak ale zůstávají dvě oblasti prakticky neobsazené – Galloway a East Lothain (viz. Obr. 5). Zatímco první zmíněná oblast mohla být prostě vynechána či obejita⁷, v případě druhé se patrně jednalo o jiné důvody. V této oblasti je doloženo hradiště na lokalitě Traprain Law, které je shodou okolností jediným doposud známým příkladem hradiště z doby železné, které je kontinuálně osídleno po dobu římských okupací Skotska⁸. I když Tacitus explicitně nezmiňuje římské spojence na území Skotska, není důvod domnívat se, že by nebyli. V kontextu 1. stol po Kr. v Británii bylo uvedeno v kapitole Historický podtext římských okupací Skotska několik takovýchto příkladů a četné nálezy římského zboží z lokality hovoří spíše pro přátelský než vazalský vztah obyvatel tohoto hradiště k Římské říši⁹.

Lze tedy brát jako fakt, že pro vznik pevností v severní Británii (Pennines a okolí, přibližně území kmene Brigantů) se počítá s obdobím po druhé sezóně a během ní. Vznik pevností a táborů typu Stracathro (viz. dále) v jižním Skotsku lze datovat do období třetí sezóny tažení a později a v rámci čtvrté sezóny došlo k opevnění linie Forth – Clyde¹⁰ (viz Tabulka 2 - Flávijská okupace Skotska).

Výstavba pevností na linii Forth – Clyde byla velmi dlouho brána jako fakt a zároveň pro ni neexistovaly přesvědčivé archeologické důkazy. Přitom Tacitus přímo říká, že v rámci

---

¹ Breeze Roman officers and frontiers 22

² Keppie 2004, str.: 117

³ Keppie 2004, str.: 88

⁴ <http://www.roman-britain.org/places/dalswinton.htm>

⁵ <http://www.roman-britain.org/places/camelon.htm>

⁶ S tím, že lokalita se dnes nenachází bezprostředně u řeky, ale v její záplavové oblasti – tok se patrně od antiky změnil – Keppie 2004, str.: 99

⁷ Breeze 1993 (2), str.: 278

⁸ Breeze 2006, str.: 123

⁹ Breeze 2008, str.: 130 - 131

¹⁰ Breeze 1993 (2), str.: 276

čtvrté sezóny byla (úžina Forth – Clyde) zajištěna opěrnými body, celý výběžek z této strany byl obsazen a nepřátelé byli vytlačeni jakoby na jiný ostrov.¹

Dosavadní neúspěšnost v prokázání flávijské přítomnosti na území úžiny Forth Clyde je patrně dána tím, že:

- a) Řada lokalit patrně nesla jak horizont flávijský, tak později antoninský a v ojedinělých případech i severovský. Flávijské prvky tedy mohly být na několika lokalitách úplně překryty a ztraceny v rámci výstavby datované do pozdějších okupací. Lokality, kde se podařilo archeologicky prokázat jak okupaci v době flávijské, tak antoninské, jsou Castlecary², Bar Hill³, Croy Hill⁴, Old Kilpatrick, Balmuildy, Cadder a Mumrills⁵. Tyto se ale skládají hlavně z nálezů skla, keramiky a mincí datovaných do prvního století.
- b) Území na úžině Forth – Clyde bylo strategické nejen v období antiky – řada lokalit byla patrně zničena v novověku stavbou kanálu spojujícího právě dva zmíněné zálivy⁶. Podobnou daň si patrně vybrala i výstavba železnice, která běží s kanálem takřka paralelně. Východní a západní konec předpokládaného řetězu pevností a věží pak leží na území dnešních měst Edinburgh a Glasgow, které se již od středověku rozvíjely právě na místech bývalých římských vojenských instalací.
- c) Vystavěné fortifikační prvky nemusely být masivní a doklady o nich se mohly skládat třeba jen z několika kůlových jamek, příkopů a násypů, které jsou při nedostatku přesného datačního materiálu snadno zařaditelné do jakéhokoli období římské okupace Skotska (viz. lokalita Bar Hill a Obr. 45). Zároveň některé z těchto jemných nuancí nemusely být u lokalit zkoumaných na konci devatenáctého a začátku dvacátého století vůbec rozpoznány.

---

¹ Tacitus, *Život Iulia Agricoly*, 23

² <http://www.roman-britain.org/places/castlecary.htm>

³ Keppie 2004, str.: 144

⁴ Collingwood 1932, str.: 200

⁵ Fields 2005, str.: 8

⁶ Breeze 2008, str.: 177 - 8

2.2 Severně od řeky Forth, území obsazené po roce 82 po Kr.

Jak již bylo zmíněno v historickém úvodu, důvody k upevňování a konsolidování postupu na linii Forth – Clyde byly politické, nikoli vojenské. Další vojenské akce v roce 82 po Kr. a 83 po Kr. se odehrávaly severně od řeky Forth. Agricolův postup dosáhl již v roce 79 po Kr. řeky Tay, ale nakolik jsou okupační prvky zde postavené součástí výstavby z let 80 po Kr. a 81 po Kr. je předmětem sporu. Vzhledem k tomu, že samy archeologické doklady mohou jen stěží ukázat na absolutní dataci¹, je třeba vycházet z předchozího průběhu tažení.

Prvním ze tří hlavních prvků flávijské okupace severně od řeky Forth jsou tzv. Glen Forts (někdy též Glen-blocking Forts, Highland Line Forts)². Jejich vznik je datován od období po rozhodující bitvě u Mons Graupius³. Druhý významný prvek, systém Gask Ridge, je rovněž datován až do období po skončení vojenských operací (tedy po rozhodující bitvě)⁴. Je ale možné, vzhledem k jeho poloze a faktu, že se sestával z věží, pevností, cest a pevnůstek, že některé jeho části byly vybudovány ještě během vojenských operací, nejpravděpodobněji v době, kdy na takovéto akce byl čas – tedy na sklonku roku 82 po Kr. – 6. sezóny Agricolova tažení⁵.

Třetím prvkem pak je castra legionis na lokalitě Inchtuthil, která nebyla nikdy úplně dokončena. Počátek výstavby kolísá mezi léty 82 po Kr. a 83 po Kr.⁶. Všechny tyto pokusy o absolutní datování jsou svým způsobem nepřesné a v budoucnu mohou být jediným nálezem vyvráceny. Lze však vycházet jak z Tacitova svědectví, tak z logických předpokladů, že probíhaly-li náročné vojenské operace (Tacitus, Agricola 25., 26., 27.), armáda kontrolovala území především svojí přítomností a až když bylo tzv. „dobožováno“, začala stavba pevností⁷.

Druhý důležitý předpoklad pro zkoumání fortifikačních prvků severně od řeky Forth lze vyvodit z lokality Inchtuthil – tedy z toho, že sama pevnost nebyla vůbec dokončena⁸. Velmi pravděpodobně lze to samé říci o celém systému okupace severně od řeky Forth. Dochovaný stav tedy může svádět ke špatné či scestné interpretaci, protože mnohé jeho prvky

---

¹ Breeze 1993, str.: 53

² Breeze 1993, str.: 51

³ Fraser 2005, str.: 116

⁴ Fry 1984, str.: 86

⁵ Breeze 1993, str.: 53

⁶ Pitts 1985, str.: 265

⁷ Breeze 1993, str.: 34

⁸ Maxwell 1989, str.: 104 - 105

chybí nejen kvůli nedostatečnému dochování či chybám v archeologické dokumentaci, ale prostě proto, že nebyly nikdy postaveny.

2.2.1 Glen Forts (někdy též Glen-blocking Forts, Highland Line Forts)

Glen Forts (někdy též Glen-blocking Forts, Highland Line Forts) jsou podobně jako systém Gask Ridge předmětem sporů ohledně jejich strategického významu. Velikostí vesměs odpovídají rozloze schopné pojmout jednu auxiliární jednotku (viz. Tabulka 3 - Glen Forts). Jejich poloha jasně ukazuje vztah právě k ústí Glenů (viz. Obr. 5), otázkou zůstává: byly zde umístěny, aby bránily či přesněji monitorovaly případné nájezdy z území Highlands nebo zde byly postaveny jako odrazový můstek právě pro invazi do nitra skotské vysočiny?

Odpovědí na tuto otázku pravděpodobně nejsou samy Glen Forts. Pro bližší pochopení by mohla spíše posloužit poloha pevnosti na lokalitě Inchtuthil. Kdyby měla za úkol být středobodem nově dobytého území, byla by velmi pravděpodobně umístěna východněji na území dnešních správních oblastí Fife či Angus – v antice mnohem hustěji osídlených než Highlands. Místo toho byla postavena na samém okraji území ovládaného římskými vojsky. Zároveň neexistují doklady pro římskou okupaci tohoto území¹.

Pevnost na lokalitě Inchtuthil patří svým umístěním do pásu pevností Glen Forts, ale jinak je ve všech směrech natolik výjimečná v rámci všech římských okupací Skotska, že bude v této práci rozebrána zvlášť. Podstatné je, že svou polohu v přímém sousedství vojensky neobsazeného území by měla být logicky opěrným bodem pro jeho obsazení. Ostatně například i castra legionis na lokalitě York (Eburacum) byla v době existence Hadriánova valu umístěna daleko jižně od linie Tyne – Solway, po které byl monument veden. Byla tedy v relativním zázemí, přímo na hranici byly i v jiných příkladech v rámci římské říše umístěny většinou pevnosti s osádkou auxilií. Lze tedy shrnout, že smysl umístění Highland-line Forts právě v ústí glenů, podobně jako pevnosti na lokalitě Inchtuthil byl spíše ofenzivní. Jednalo se o výchozí body pro případnou (a nikdy neuskutečněnou) invazi na území Highlands².

Glen Forts byly pevnosti standardní velikosti od 1,5 ha do 3 ha. Jediná dostatečně zkoumaná se nachází na lokalitě Fendoch, u ostatních nebyla buď vůbec, anebo jen velmi

---

¹ Breeze 1993 (3), str.: 283

² Breeze 1993 (3), str.: 283

sporadicky zjištěna vnitřní zástavba. Jedinými informacemi o nich jsou tedy pouze půdorysy na základě náspu a většinou dvojitého příkopu kolem samotné pevnosti.

Pevnost na lokalitě Fendoch (Obr. 6) zapadá do kontextu flávijské okupace všemi stavebními prvky – zdi postaveny z drnů, brány a prakticky veškerá vnitřní zástavba provedena ze dřeva. Samotný stavební materiál musel být dovezen z určité vzdálenosti, protože vzorky zpracované pylovou analýzou opakovaně neprokázaly pro zmíněné období přítomnost žádných dřevin dorůstajících dostatečné velikosti v této oblasti¹.

Dřevo muselo být v rámci Skotska pro římskou armádu cennou komoditou. Když došlo na opuštění lokality Fendoch, byly jednotlivé dřevěné části rozmontovány (charakteristické poškození jedné strany příkopů a kulových jamek způsobené částečným páčením kůlu ven) a dřevo bylo patrně použito jinde, zatímco hrázděné zdivo a ostatní nepřenosné prvky byly spáleny, což vytvořilo charakteristickou tmavě červenou vrstvu, dříve mylně interpretovanou jako horizont násilné destrukce² (více viz. Pevnost na lokalitě Inchtuthil).

Poblíž lokality Fendoch, přibližně 1 km severozápadně od pevnosti, byly nalezeny pozůstatky věže na vyvýšeném místě, ze kterého bylo obzvláště dobrý výhled na Sma' glen³. Osádku pevnosti tvořil podle počtu kasárenských bloků auxiliární oddíl o cca 800 mužích⁴.

2.2.2 Gask Ridge (někdy též linie Forth-Tay)

System Gask Ridge je na první pohled o poznání komplikovanější a komplexnější než představené Glen Forts. Jako jeho součást se dnes počítá 18 věží, 3 pevnůstky a 3 pevnosti s tím, že další lokality ještě čekají na své objevení nebo jsou již nenávratně ztraceny. Páteří systému a hlavním důvodem pro jeho existenci byla římská cesta, jakési pokračování Dere Street na sever od řeky Forth.

Pravděpodobně právě u této řeky systém začínal, cesta vedla od lokality Camelon na sever, ale dalším známým bodem je až pevnost na lokalitě Doune, která do systému Gask Ridge někdy ani počítána není. Dere Street se pak vine stále na sever podél Allan Water, přes

---

¹ Crawford 1949, str.: 46

² Maxwell 1989, str.: 97 – 98

³ Maxwell 1989, str.: 97

⁴ Keppie 2004, str.: 173 – viz. Obr. 6, dohromady 10 kontuberniálních bloků

řeku Earn až k soutoku řek Almond a Tay, kde se nachází pevnost na lokalitě Bertha, která je považována za konec soustavy (viz. Obr. 10).

System Gask Ridge bývá často označován za jeden z prvních pokusů římské moci o vytyčení lineární bariéry v krajině, měl by být jedním z nejranějších příkladů limitu vůbec¹. Toto tvrzení je sice poněkud odvážné, ale lze přinejmenším přiznat, že na rozdíl od Glen Forts je jeho smysl především defenzivní či přesněji kontrolně-správní.

Vzhledem k jeho dispozici (v rámci současného dochování) podél cesty je návaznost jednotlivých lokalit na dopravní tepnu evidentní. Někteří badatelé se pokoušeli systém věží identifikovat jako provázaný systém signálních stanic², ale jakkoli se zdá být tato identifikace lákavá, není pravděpodobně pravdivá, jak ve svém článku dokázal G. H. Donaldson³. Důvody pro toto odmítnutí signální teorie jsou jak na straně podnebí vlastního Skotska (časté mlhy by bránily v teoretické signální komunikaci například i pomocí ohňů, natožpak vlajek), tak samé povaze římské armády (specialisté vycvičení k signální komunikaci podle nějakého kódovacího systému – např. polybiiovského, by nejspíše byli zařazeni a tudíž i zmíněni mezi *Immunes*, což nejsou⁴).

Hlavním argumentem proti je ale sama povaha systému Gask Ridge – v rámci systému se podařilo identifikovat dvě tzv. hluchá místa, kde terén nedovoluje mezi jednotlivými lokalitami vzájemnou viditelnost. Jedná se o lokality Kaims Castle (která je celkově velmi špatně dostupná) a především pak od sebe pouhých 900 m vzdálené věže Midgate a Westmuir (viz. Obr. 11).

Poloha věže na lokalitě Midgate je vůbec největší problém pro identifikaci věží v rámci systému Gask Ridge jako signálních. Věž je totiž postavena pod vrcholem na západní straně, takže vůbec nemá v zorném poli východní sousedy jako právě Westmuir nebo zakončení celého systému – pevnost na lokalitě Bertha. V rámci jiných sporných bodů tohoto systému by snad šlo argumentovat, že budou-li nalezeny další pozůstatky věží, systém se zkompletuje a bude možno ho jako signální řetězec rekonstruovat, ale aby byl funkční, musela by být na lokalitě Midgate věž posunuta o cca 200 m na východ, na vrchol hřebenu.

Z Tabulky 4 - Gask Ridge lze vyčíst informace o vzdálenostech – běžná vzdálenost jednotlivých věží od sebe byla mezi polovinou až celou římskou mílí (průměrně kolem 0,8

---

¹ Fields 2005, str.: 20

² Woolliscroft 1993, str.: 291-314

³ Donaldson 1988, str.: 349 – 356

⁴ Corpus Juris Civilis, Digesta, 50.6.7 - Tarruntenus Peternus libro primo militarium

km) což je zbytečně blízko pro signální účely¹ (ale i tak málo, když padne mlha). Zároveň je z tabulky patrné, že rozsáhlé části systému dosud nebyly zdokumentovány, ať už z důvodu špatného dochování či neschopnosti archeologů je najít – daleko pravděpodobnější ale může být, že podobně jako celý systém flávijské okupace Skotska, ani systém Gask Ridge nebyl nikdy dokončen a na úsecích Greenloaning – Ardoch nebo Westerton – Strageath prostě nebyly věže, pevnosti či pevnůstky nikdy postaveny².

Pokud rozmístění nejčtenějších instalací v rámci systému Gask Ridge, věží, nehovoří pro signální komunikaci, pak pro co? Z jejich polohy (10 jižně od cesty, 8 severně) a faktu, že nejsou umístěny tak, aby na sebe mohly vzájemně vidět, lze určit, že téměř jistě sloužily pouze jako věže pozorovací³. Spolu s pevnostmi a pevnůstkami měly patrně jediný úkol – hlídat pořádek na cestě a přístup k ní. Vzhledem k topografii oblasti je možné, že jejich posádky měly na starosti také pozorování a dohled nad děním na úpatí Highlands (například již zmíněná věž na lokalitě Midgate měla ze své pozice velmi dobrý výhled na Highlands právě na úkor zorného pole severním směrem), pokud v době vzniku systému již nebyly obsazeny Glen Forts⁴.

Smyslem systému Gask Ridge tedy byla především ochrana a kontrola klíčové cesty, která byla nepochybně nejen komunikačním kanálem, ale i jakousi dopravní tepnou a spojnici se zbytkem Británie pro větší pevnosti v oblastech Perth and Kinross a Angus (Inchtuthil, Cardean, Stracathro).

Podobně jako v řadě pozdějších římských vojenských systémů byla i v rámci Gask Ridge nalezena jistá konstanta či pravidelnost v rozmístění jeho jednotlivých částí. Například vzájemná vzdálenost dvou pevnůstek na lokalitách Glenbank a Kaims Castle činí téměř přesně 6 římských mil (8,9 km)⁵. Vzdálenost mezi severní bránou flávijské fáze pevnosti na lokalitě Ardoch a první pevnůstkou Kaims Castle severně od zmíněné pevnosti je přesně 2,4 římské míle, přičemž věže na lokalitách Blackhill Wood, Shielhill South a Shielhill North jsou od sebe vzdáleny vždy 0,6 římské míle, stejně jako je věž na lokalitě Shielhill North vzdálena od pevnůstky na lokalitě Kaims Castle 0,6 římské míle.

---

¹ Breeze 2006, str.: 59

² Výjimku asi tvoří třetí úsek s rozsáhlými mezerami Westmuir – Bertha, v rámci kterého byly nalezeny pouze dvě věže na lokalitách Peel a Huntingtower. Ty zde patrně nestály osamoceny a na další objevy v této oblasti se tedy asi teprve čeká.

³ Donaldson 1988, str.: 59

⁴ Maxwell 1989, str.: 123

⁵ <http://www.roman-britain.org/places/glenbank.htm>, 5,83 po součtu zaokrouhlených vzdáleností v tabulce

Krom jistého standardu ve vzdálenostech jednotlivých instalací byly nepochybně i jednotlivé prvky systému Gask Ridge jako pevnosti, věže a pevnůstky podobné jiným stavbám tohoto typu v rámci flávijského období. Bohužel u většiny lokalit je doloženo pouze poskrovnu archeologického materiálu, nálezy materiální kultury jako střepy skla či keramiky sice svědčí pro flávijskou dataci¹, ale je jich jen velmi málo aby poskytly podrobnější vhled třeba na délku užívání jednotlivých prvků tohoto systému.

Z vnitřní zástavby pevnůstek se nedochovalo prakticky nic, věže jsou ve většině případů doloženy jen (někdy dodnes viditelnými) pozůstatky obvodového příkopu a kúlovými jamkami (například věže na lokalitách Shielhill South, Shielhill North a Kirkhill – pouze příkop a případně 4 kúlové jamky - viz Obr. 12-14).

Mezi ojediněle lépe dochované příklady patří věže na lokalitě Blackhill Wood, Gask House a Parkneuk. Na základě dokladů z těchto lokalit lze rekonstruovat přibližnou podobu těchto věží. Jednalo se o stavby dřevené konstrukce, které po sobě zanechaly charakteristické pozůstatky v podobě 4 kúlových jamek v rozích původní stavby. Délka jedné strany kolísala kolem 4 – 5 m. Lze již pouze rekonstruovat, že věže byly vysoké 2 – 3 patra². Vlastní stěny byly nejspíše buďto z lehkého dřeva nebo nějaké formy zdiva hrázděného, což dosvědčují nálezy spáleného materiálu z lokalit Shielhill North a Shielhill South³ (Obr. 14a).

Věže byly obklopeny buď jedním nebo dvěma příkopy, přičemž materiál vykopaný při stavbě těchto příkopů byl použit na stavbu náspu uvnitř příkopem ohraničeného prostoru. Samotné příkopy sloužily hlavně odvodňování – zabraňovaly podmáčení staveb. Pevnosti v rámci systému Gask Ridge byly nepochybně základnami pro patroly hlídkující po Dere Street. Osádky věží byly asi také ubytovány v pevnostech, nebo spíše v bližších pevnůstkách, ale beze sporu se jednalo o vojáky z jednotek v pevnostech sídlících⁴. Pro jednu věž se počítá s osádkou osmi mužů – jednoho contubernia.

Pevnosti na lokalitě Ardoch bude věnována samostatná podkapitola, pevnost na lokalitě Strageath je menší a její zvláštností je, že obsahuje stopy pro částečné opuštění a znovu-obsazení v rámci flávijské okupace (znovu-obsazena patrně po opuštění Glen Forts). Z této lokality je důležitý nález prakticky neopotřebeného bronzového asu z přelomu let

---

¹ Části mortáří z lokalit Gask House a Westerton, fragment skleněné nádoby z přelomu 1. a 2. stol po Kr. z lokality Shielhill South. Více materiálu bylo nalezeno v sutí překrývající jednotlivé lokality, ale tyto nálezy byly datovatelné pouze na lokalitách Raith a Greenloaning – jinde byly prostě příliš poškozeny. Veškerý dostupný materiál ale hovoří pro flávijskou dataci - B. D. Glendinning, ... , 2000, str.: 288

² Keppie 2004, str.: 168

³ B. D. Glendinning, ... , 2000, str.: 286

⁴ Maxwell 1989, str.: 212

86/7¹. Tato ražba byla nalezena na více lokalitách severně od řeky Forth a je velmi důležitá pro dataci ústupu římských vojsk ze Skotska po polovině 80. let 1. stol po Kr..

Poslední pevností v rámci systému Gask Ridge je ta na lokalitě Bertha. Svoji velikostí takřka 4 ha se řadí mezi největší flávisjcké pevnosti v celém Skotsku a důvod je poměrně jasný – stráž strategické brodu řek Tay a Almond². Bohužel na lokalitě zatím proběhly spíše zjišťovací než komplexní výzkumy a tak jediné užitečné informace jsou nálezy jihogalské sigilaty datující lokalitu právě do flávisjckého období³.

2.3 Další prvky flávisjcké okupace (charakteristické pro celou okupaci)

Jedním z nejlépe rozlišitelných prvků počátků vlastní vojenské flávisjcké okupace jsou pochodové tábory typu Stracathro. Tyto tábory jsou bezpečně datovány do období flávisjcké expanze do Skotska a jsou někdy mylně připisovány samotnému Agricolovi jako jeho inovace⁴ na základě interpretace zmínek v Tacitově díle, že *žádný jiný vojevůdce nevolil příznivě položená místa prozíravěji. Ani jedna tvrz, kterou založil Agricola, nebyla od nepřátel dobyta silou zbraní, ani vydána kapitulací nebo útekem*⁵. Jde však spíše o panegyrickou nadsázku, protože Agricola nemohl být všude najednou a volba položení a opevnění tábora byla úkolem pro profesionální vojáky – v tomto případě je nasnadě, že jí byl pověřen praefectus castrorum⁶.

Tábory typu Stracathro jsou charakteristické svým řešením bran, které jsou chráněny dvojitými claviculae (viz. Obr 15 - 17)⁷. Byť prvky bran nejsou u všech táborů připisovaných k tomuto typu plně doloženy (jen u čtyř táborů jsou doloženy vnitřní i vnější claviculae), očekává se, že kdyby byly v době výzkumu tyto prvky na daných lokalitách hledány, byly by patrně nalezeny⁸. Samo řešení bran dvojitými claviculae je poměrně jednoduchý defenzivní prvek, používaný místo fyzických bran, které pochopitelně nebyly u táborů na jednu či jen několik nocí konstruovány. Smyslem umístění claviculae bylo donutit případného útočníka,

¹ <http://www.roman-britain.org/places/strageath.htm>, viz. stracathro

² Keppie 2004, str.: 175

³ Dr. 15/1, Dr. 18 - <http://www.roman-britain.org/places/bertha.htm>

⁴ Breeze 1993 (2), str.: 275

⁵ Tacitus, Život Iulia Agricoly, 22

⁶ Breeze 1993 (2), str.: 274

⁷ Maxwell 1989, str.: 50-51

⁸ Breeze 1993 (2), str.: 275

aby přistupoval k bráně pravým bokem vystaven k náspu a tudíž se nemohl krýt štítem, obvykle nošeným v levé ruce¹.

Do kategorie táborů typu Stracathro patří ty na lokalitách Dalswinton, Beatoch, Oakwood, Eshiels, Castledykes, Camelon, Menteith / Malling, Bochastle, Dalginross, Inverquharity, Stracathro, Ythan Wells a Achinhove (viz Tabulka 5 - Tábory typu Stracathro).

Pro jejich určení do období flávijské okupace je právě systém *claviculae* klíčový – velikost táborů kolísá od 1,5 ha do 25 ha a jako u všech pochodových či dočasných táborů se při jejich zkoumání našlo velmi poskrovnu datovatelného materiálu. U řady z těchto táborů je také doložena pevnost trvalejšího charakteru pro období flávijské okupace (tábory jim tedy buď předcházely, nebo tvořily dočasnou ubikaci pro jednotky pevnost stavící).

Datace těchto táborů právě do flávijského období byla určena na základě ojedinělých nálezů Dr. 15, Dr. 17 a Dr. 18 z táborů na eponymní lokalitě Stracathro, datovaných jako flávijská jihogalská *sigilata*². Dalším důkazem může být příklad lokality Ythan Wells, kde je tábor typu Stracathro částečně překryt pozdějším pochodovým táborem (s největší pravděpodobností severovským)³. Vzhledem k tomu, že pro dobu antoninské okupace není znám žádný pochodový tábor takto severně, musí mladší severovský pochodový tábor jistě překrývat starší flávijský (tábor typu Stracathro na lokalitě Ythan Wells by ještě mohl být starší severovské datace, ale jeho tvar ani rozloha nezapadá do typologie severovských táborů a všechny severovské tábory, u kterých je rozpoznatelné řešení vstupních prostor, mají prostor brány chráněný prvkem *titulum*).

Táborů typu Stracathro je doloženo poměrně málo, ostatní pochodové či dočasné tábory na území Skotska, datované do období flávijské expanze a okupace mají brány chráněné prvkem *titulum*. Proto se ostatně neuvádí inovace s dvojitými *claviculae* jako čistě agricolovská, patrně se jednalo o postup jednoho *praefecti catrorum*⁴.

Na základě dispozice táborů typu Stracathro na mapě lze rekonstruovat části Agricolova tažení. Tábory na lokalitách Stracathro, Ethan Wells a Auchinhove byly určité postaveny jednou jednotkou či spíše sborem táhnoucím až neznámo kam na sever. Bohužel řada táborů zde do schématu chybí (viz. Obr 16).

---

¹ Maxwell 1989, str.: 51

² <http://www.roman-britain.org/places/stracathro.htm>

³ Breeze 1993 (2), str.: 274

⁴ Breeze 1993 (2), str.: 275

Pochodové tábory jsou důležitým prvkem především při mapování severovské expanze do Skotska, samotné tábory typu Stracathro byly jeden čas datovány právě do tohoto období¹ (výše prokázáno, že jsou přece jen flávijské). Proto bude podstatně větší prostor táborům věnován v dalších kapitolách, pro interpretaci flávijské okupace Skotska jsou daleko významnější lokality v rámci systému pevností v údolích jižního Skotska, systému Gask Ridge a Glen Forts.

2.4 Významné lokality v rámci flávijské okupace Skotska

Výběr významných lokalit v rámci flávijské okupace Skotska je velmi obtížný, především proto, že jisté nepochybně strategicky významné lokality nebyly doposud prozkoumány či už jsou zničeny. Klíčovými body nepochybně byly lokality Newstead, Camelon, Ardoch, Bertha, Inchtuthil a Stracathro.

Jak bylo zmíněno výše, pevnost na lokalitě Bertha zatím nebyla podrobněji zkoumána. Plocha, kterou zabírala flávijská fortifikace na lokalitě Camelon byla již v ranném novověku zastavěna továrnou². Pevnost na lokalitě Stracathro zase byla prozkoumána jen částečně v rámci záchranného výzkumu 1969³.

Zbývají tedy pouze pevnosti na lokalitách Newstead (zástupce 5 výše zmíněných pevností blokujících brody na řekách v jižním Skotsku), Ardoch (zástupce systému Gask Ridge) a Inchtuthil (součást Glen Forts, unikátní příklad jediné opravdové legionářské pevnosti na území Skotska).

2.4.1 Newstead

Strategická poloha pevnosti na lokalitě Newstead již byla zmíněna výše. V tomto směru odpovídá fortifikace římskému standardu pro celé jižní Skotsko. Z archeologického pohledu je ale daleko významnější jak svým poněkud atypickým plánem, tak množstvím

---

¹ Maxwell 1989, str.: 58

² Keppie 2004, str.: 159

³ Maxwell 1989, str.: 111

dostupných informací o jejích přestavbách. Pevnost bývá podle Geographiae Claudii Ptolemaei¹ identifikována s místem zvaným Trimontium² na území kmenu Selgovae³.

Lokalita byla vojensky obsazena jak v období flávijském, antoninském, tak snad i severovském (Obr. 17). O antoninské re-okupaci bude podrobněji psáno v dalších kapitolách, přítomnost římských vojsk v období severovské expanze je doložena pouze z nálezů rytiny vyobrazující císaře Caracallu⁴.

S rozlohou více jak 4,6 ha lze o Newstead I. hovořit jako o druhé největší římské fortifikaci (nepočítáme-li pochodové tábory, po legionářské pevnosti na lokalitě Inchtuthil) na území Skotska v rámci flávijské okupace⁵. Z rozlohy pevnosti se předpokládá, že byla schopna pojmout až dvě auxiliární jednotky⁶, pravděpodobně jednu jízdní a jednu pěší – cca přes 2000 mužů⁷.

Newstead I. má poměrně atypický plán. Porta praetoria je orientována k řece Tweed, via principalis směřuje na východě k soutoku řeky Tweed s říčkou Leader Water. Atypicky však porta principalis dextra nehledí ke zmíněnému soutoku, ale je orientována na jih (Obr. 18).

Pevnost byla ještě v době flávijské okupace přestavěna a rozšířena (Newstead II.), jako datum této události se odhaduje nejdříve rok 86 po Kr., kdy došlo k opuštění celé řady severně položených lokalit. Z nálezů v rámci příkopů, zasypaných po definitivním ústupu římských vojsk z lokality (cca 100 po Kr.) se odhaduje přítomnost legionářů, zatímco pro auxilie hovoří na začátku 20. století nalezené jezdecké přilby s velmi kvalitně zdobenou obličejovou částí (Obr. 19). Jako nejpravděpodobnější se tedy jeví spíše posádka složená z jednotlivých vexilací od všech legií na území provincie a přidruženými pomocnými sbory⁸.

Pro toto určení hovoří i sporadické nálezy vnitřní zástavby. Přestože se z ní mnoho nedochovalo, v rámci praetentury byl identifikován jeden charakteristicky legionářský kasárenský blok, zatímco v retenture byly doloženy zbytky kasárenského bloku auxilií⁹.

---

¹ Ptolemaios, Geographia, 2.2

² <http://www.roman-britain.org/places/trimontium.htm>

³ Fry 1984, str.: 512

⁴ Keppie 2004, str.: 117

⁵ Keppie 2004, str.: 115

⁶ Maxwell 1989, str.: 90

⁷ Kamm 2011, str.: 108

⁸ <http://www.roman-britain.org/places/trimontium.htm>

⁹ Fry 1984, str.: 512

V již zmíněném destrukčním zásypu se našly zbytky poničených zbraní spolu se sutí a stopami popela, což může být důkazem násilného zánikového horizontu, při kterém byla pevnost zničena, snad v okolí žijícím kmenem Selgovae¹. Z nálezů vhodných pro dataci je třeba zmínit 39 střepů terra sigillata Dr. 37 a 14 střepů Dr. 29, bezpečně datovaných jako jihogalská sigillata charakteristická pro flávijské až flávijsko-trajánské období².

Dalším vodítkem k pochopení významu pevnosti na lokalitě Newstead v rámci římských okupací Skotska je počet pochodových či dočasných táborů v bezprostřední blízkosti pevnosti (Obr. 18). Doposud jich bylo doloženo 8 a je možné, že toto číslo ještě není konečné³. Nejvýznamnější z nich je dvacetihektarový tábor, ležící bezprostředně východně od pevnosti. Byl bezpečně datován do období flávijské okupace a sloužil buď jako pochodová základna pro část Agricolovy armády během tažení v roce 78 po Kr. nebo byl sídlem pro vojáky stavící trvalou základnu na začátku 80. let 1. stol po Kr..

Závěrem lze shrnout, že pevnost na lokalitě Newstead je pro archeology významná především z hlediska závěru své existence. Její atypický plán zajišťoval defenzivní výhodu v podobě zvýšeného krytí bran, pevnost Newstead II. je zase charakteristická masivním náspem o tloušťce 13,5 m (v základně)⁴. Pro obě fáze flávijské okupace je tedy akcentována defenzivní úloha pevnosti. Lze hledat souvislost s pravděpodobně násilným zánikovým horizontem, který se ale archeologicky velmi těžko potvrzuje⁵. Viníkem pádu pevnosti mohly být snad místní kmeny, lokalita ale nezůstala dlouho mimo římskou moc, je-li zánikový horizont datován do roku 100 po Kr.⁶, o necelých 40 let později byla opět obsazena římskými vojsky v rámci antoninské okupace, což jen potvrzuje její strategický význam.

2.4.2 Ardoch

Flávijská pevnost na lokalitě Ardoch odedávna přitahovala badatele především stupněm dochování jejích naspů a příkopů. Do dnešního dne ční násep do výšky 2 metrů nad

---

¹ Fry 1984, str.: 514

² <http://www.roman-britain.org/places/trimontium.htm>

³ Keppie 2004, str.: 117

⁴ Fry 1984, str.: 512

⁵ Evidence z jiných lokalit (např. Inchtuthil) také přináší důkazy o příkopech zasypaných sutí a vrstvě popela. Snad přítomnost poničených zbraní v rámci sutí může naznačovat, že nešlo o dobrovolnou demolici, ale třeba násilné dobytí následované vypálením fortifikace.

⁶ Maxwell 1989, str.: 91

úrovni krajiny, zatímco příkopy jsou pořád skoro 2 m hluboké¹. Pevnost na lokalitě Ardoch je v rámci této práce zmiňována především pro svou příslušnost k systému Gask Ridge, ale i stupeň jejího dochování je významný.

Kromě dobrého dochování vnějších obraných prvků je pro Ardoch charakteristická i jistá „předimenzovanost“ defenzivních prvků – především počet obraných příkopů, k dnešku dochovaných 5 řad na východní a severní straně pevnosti (viz. Obr. 20). Ve skutečnosti ale nešlo o výraznou defenzivní funkci, nýbrž úsporu místa. Vnější příkopy jsou stratigraficky nejstarší, části vnitřních je narušují². V rámci fláviské okupace byla pevnost přechodně opuštěna a Ardoch II. již byl postaven v menších rozměrech, ale na přesně stejném místě – redukce proběhla přidáním vnitřních příkopů a stavbou náspu uvnitř původní pevnosti, čímž se významně snížila její rozloha³. K další redukci pak došlo v rámci krátké antoninské re-okupace⁴.

Vnitřní zástavba fláviské pevnosti byla nepochybně provedena ze dřeva, jak dokazují stopy kúlových jamek pod později přidanými vnitřními příkopy⁵. Kamenné prvky jsou datovány až do období antoninské re-okupace. Velkým otazníkem ale stále zůstává určení příslušnosti jednotlivých budov k fázím fláviské okupace. Vzhledem k tomu, že kamenná budova byla zatím doložena jen jediná v rámci celé pevnosti, předpokládá se, že i většina antoninské zástavby byla ze dřeva. Avšak rozmístění budov v rámci pevnosti by nenechávalo v rámci antoninské re-okupace místo pro intervallum, což je krajně neobvyklé⁶. Zdá se tedy, že přinejmenším z poslední fáze okupace se po budovách mnoho stop nedochovalo, což ale samo sobě není moc logické – měly by celkem přirozeně překrývat předcházející vrstvy okupace a v mnoha místech je i narušovat – byla-li vnitřní zástavba kdy dokončena.

Výjimečné je z hlediska fláviské okupace především fakt, že u pevnosti na lokalitě Ardoch můžeme dnes alespoň tušit, která jednotka tvořila její osádku. Cohors Primae Hispanorum měla být jednotkou v době fláviské okupace obývající pevnost na lokalitě Ardoch, což dosvědčuje náhrobní deska centuriona této jednotky⁷. Kámen byl nalezen v rámci

---

¹ Keppie 2004, str.: 162

² Keppie 2004, str.: 162

³ Maxwell 1989, str.: 166 – 167

⁴ Crawford 1949, str.: 35

⁵ Crawford 1949, str.: 34

⁶ Crawford 1949, str.: 35

⁷ RIB 2213

předpokládaného flávijského praetoria, které bylo později překryto stavbou středověkého kostela, v němž se také dochoval¹.

Jako alternativní identifikace jednotky v této pevnosti slouží tvar kasárenských bloků, které jsou příliš dlouhé, aby sloužily auxiliím, a jsou tedy interpretovány na základě analogií jako důkaz o přítomnosti legionářské posádky². Nutno ale vzít v potaz jak problém s přiřazením jednotlivých budov k různým obdobím, tak fakt, že doposud byla z celé pevnosti podrobně zkoumána jen retentura. Zároveň je střed pevnosti narušen stavbou již zmíněného středověkého kostela.

Sama pevnost je sice nevýznačnější strukturou na lokalitě Ardoch, ale v kontextu systému Gask Ridge je velmi důležitá věž na lokalitě Blackhill Wood, ležící necelých 900 m od severní brány flávijské pevnosti (Tabulka 4 - Gask Ridge). Věž je částečně narušena náspem takřka padesátihektarového pochodového tábora, datovaného do období severovské expanze³ (Obr. 21). Jednalo se vesměs o standardní věž dřevěné konstrukce, obehnanou dvojitým příkopem.

Z věže samotné se mnoho nedochovalo, ale vzhledem k tomu, že byla zkoumána relativně nedávno, podařilo se detailně zmapovat to, co by třeba dříve uniklo – věž byla během své existence přinejmenším jednou opravena⁴. Doklady pro to poskytla jedna z kůlových jamek, ve které byly doloženy pozůstatky rozloženého sloupu, nad nímž byla identifikována charakteristická výplň z propálených drnů a hlíny, kterou se zasypávala jáma po vyjmutém kůlu v případě demolice⁵. Část předchozího kůlu v kůlové jámě zůstala jako charakteristická černá vrstva se zbytky dřeva. Kůl tedy musel být v zemi dostatečně dlouho, aby zetlel a byl nahrazen, během procesu výměny se ale asi zlomil a jeho část v jámě zůstala. Druhý kůl pak byl v rámci demolice zcela odstraněn a zůstala po něm jen již zmíněná charakteristická destrukční výplň (Obr. 22), doložená i z kůlových jamek z lokalit Shielhill South a Shielhill North⁶.

Systém Gask Ridge byl tedy i na základě těchto dokladů funkční určitou delší dobu, během které docházelo k opravám. Tento fakt je velmi důležitý vzhledem k řídkosti materiálních dokladů z jednotlivých lokalit, které by daleko lépe pomohly celý systém

---

¹ Maxwell 1989, str.: 115

² Maxwell 1989, str.: 117

³ Keppie 2004, str.: 164

⁴ B. D. Glendinning, ... , 2000, str.: 288

⁵ B. D. Glendinning, ... , 2000, str.: 275

⁶ B. D. Glendinning, ... , 2000, str.: 286

datovat. Datace ale opět není absolutní, lze pouze odhadovat, že věž na lokalitě Blackhill Wood poblíž pevnosti na lokalitě Ardoch byla v užívání asi několik let, aby mohlo dojít k zetlení jednoho z kůlů a jeho náhradě.

Závěrem lze říci, že vztah vnitřních řad příkopů a kůlových jamek jako pozůstatků vnitřní zástavby u pevnosti na lokalitě Ardoch naznačuje, že v pozdějších fázích okupace došlo ke zmenšení rozlohy opevněné plochy a že většina dřevěné zástavby patřila do období flávijské okupace¹. Pevnost byla nepochybně základnou pro vojáky, kteří sloužili v rámci systému Gask Ridge v pevnůstkách a věžích jako je právě ta na nedaleké lokalitě Blackhill Wood. Samotná lokalita Blackhill Wood zase pomohla poodhalit dataci systému Gask Ridge.

2.4.3 Inchtuthil

Poloha velké pevnosti na lokalitě Inchtuthil byla badatelům známa již v 16. století. Díky svému jedinečnému významu jako jediná legionářská pevnost na území Skotska je dnes všeobecně identifikována s lokalitou *Pinnatis* v Ravennské Kosmografii². U Claudia Ptolemaia je zmíněna jako *Pinnata Castra*³. Samotný výzkum na lokalitě probíhal v letech 1952 - 1965⁴, ale mnoho struktur přidružených k pevnosti (dočasné tábory a dočasné skladiště, blízké neolitické oppidum) ještě na podrobnější průzkum čeká.

Strategická poloha pevnosti na lokalitě Inchtuthil byla popsána již výše. Technicky vzato je de facto jednou z pevností v ústí Glenů, ale kdyby byla dokončena, nepochybně by byla středobodem celé flávijské okupace Skotska a centrem římské moci v oblasti, jako byla pevnost na lokalitě Eburacum pro severní Anglii ve 2. a 3. stol. po Kr..

Lokalita je významná především tím, že byla osídlena římskými vojsky poměrně krátce a tudíž jsou velmi dobře dochovány dočasné stavby, které vojsku sloužily během výstavby pevnosti (na jiných lokalitách jsou tyto prvky překryty pozdější zástavbou nebo překryty přestavbami, civilním osídlením, nebo se prostě nedochovaly).

Jedním z nejzajímavějších příkladů těchto dočasných struktur je příkopem a náspeem ohrazená plocha s několika dřevěnými budovami, které s největší pravděpodobností sloužily

---

¹ Maxwell 1989, str.: 115

² <http://www.roman-britain.org/ravenna-cosmography.htm>

³ Ptolemaios, *Geographia*, 2.2

⁴ Maxwell 1989, str.: 102

jako ubytování pro vyšší důstojníky legie během stavby pevnosti¹ (Obr. 23). Tyto budovy byly několikrát přestavěny, v konečné fázi byly dokonce dvě místnosti vybaveny kamennými základy a hypocaustovým vytápěním. Na jednu stranu se to může zdát jako zbytečný luxus, ale tato identifikace zároveň dává vysvětlení, proč v rámci nedostavěné pevnosti nebylo ani započato s výstavbou praetoria – velitel legie, pravděpodobně s několika vyššími důstojníky již ubytování měl, vně pevnosti samé.

Spolu s důstojníky byla v tomto ohrazeném prostoru ubytována nejdříve jedna, později dokonce dvě centurie. V době posílení o druhou centurii byl příkop zasypán materiálem z náspu a začalo se v jižním rohu s výstavbou kamenných lázní (které částečně překrývají násep a příkop)².

Druhým zajímavým prvkem jsou vlastní stavební tábory, které sloužily jako ubytování pro mužstvo. Dohromady byly zatím v bezprostředním v okolí pevnosti doloženy 3. Nejmenší o rozloze necelého jednoho hektaru se nacházel takřka kilometr od vlastní pevnosti, druhý o rozloze 19,1 ha vyplňoval prostor mezi samotnou pevností a menším táborem. Třetí tábor (14 ha) vznikl zmenšením původního devatenáctihektarového³ (Obr. 23, 24).

Málokdy je zkoumání dočasných a pochodových táborů věnována péče srovnatelná s podrobnými výzkumy trvalejších pevností. Naštěstí v rámci lokality Inchtuthil byly dočasné tábory zkoumány podrobněji než pouhým leteckým snímkováním a několika zjišťovacími sondami. Zajímavé je, že brány dočasných táborů na lokalitě Inchtuthil nebyly chráněny ani prvkem titulum ani claviculae. Lze sice hovořit o neúplném dochování všech prvků, ale zdá se, že se vojáci stavící pevnost třeba jen neobtěžovali tyto obranné prvky postavit (ostatní prvky opevnění dočasných táborů jsou dodnes dobře viditelné – viz. Obr. 24).

Důležitým prvkem v rámci zkoumání poměrně krátkodobě využitých struktur jako jsou pochodové / pracovní tábory je dispozice kůlových jamek uvnitř i vně tábora. S. S. Frere identifikoval pravidelné uspořádání těchto jamek vně vlastního velkého pochodového jako doklady o lehkých přístřešcích nevojenských osob následujících legii – tedy jako základy budoucího a nikdy nepostaveného *canabae legionis*⁴. Pro tuto interpretaci ale chybí jakékoli další doklady.

---

¹ Maxwell 1989, str.: 103

² Maxwell 1989, str.: 103

³ Pitts 1985, str.: 227

⁴ Pitts 1985, str.: 229

Druhá skupina nepravidelných jamek a jam již uvnitř obou táborů může být identifikována jako pece a pícky – jsou situovány víceméně paralelně s vnějším příkopem většího tábora, od kterého jsou průměrně vzdáleny 6,7 m, což tedy byla šířka náspu. Pece a pícky především v pevnostech trvalejšího charakteru se nacházely podél vnitřní strany náspu, často s pravidelnými rozestupy mezi sebou. Vzhledem k tomu, že pece nejsou příliš často identifikovány v rámci dočasných táborů¹, očekává se, že přítomnost legionářů-stavitelů v těchto dočasných strukturách byla zřejmě delší, než bývá obvyklé².

Třetí skupina kúlových jamek se dá volně označit jako zbytky vnitřní zástavby. Jak je ukázáno na plánu, skupiny těchto jamek v liniích na několika místech přibližně odpovídají rozmístění předpokládaných budov podle Hyginova teoretického plánu dočasného tábora³. Tato interpretace opět svádí k určení delšího období existence tohoto dočasného tábora – zřejmě zde bylo postaveno více než jen prosté stany vojáků, se kterými se obvykle počítá v rámci dočasných táborů. Je logické, že jestli vojáci byli ubytováni na lokalitě déle než jednu sezónu – tedy déle než jen jedno léto, museli si postavit nějaké stabilnější přístřešky. V tak severních oblastech jako je údolí Strathmore ve správní oblasti Perth and Kinross by šlo jen velmi těžko přečkat zimu pouze v lehkém stanu.

Sama konstruovaná pevnost zabírala plochu více jak 21 ha⁴. Vnitřní dispozice zástavby se dochovala velmi dobře, byť z ní dnes bohužel již není nic vidět (Obr. 25). V rámci zástavby daleko nejvíce místa zabíralo 64 kasárenských bloků⁵. Průměrné délka jednoho bloku byla 84 m⁶, koncová ubikace pro centuriona z toho činila 21 m x 12 m⁷. Vše na lokalitě, s výjimkou lázní, základů důstojnických ubikací a obvodových valů, bylo konstruováno ze dřeva (Obr. 62).

Zdá se, že rozmístění a počet budov si odpovídaly tak, aby každá kohorta v pevnosti měla svojí vlastní sýpku, každý vysoký důstojník svůj vlastní dům⁸. Počet sýpek sice nebyl kompletní – doloženo pouze 6 z 10, ale v rámci pevnosti bylo pro příslušný počet dalších sýpek vynecháno místo⁹.

---

¹ Otázkou zůstává, jestli nejsou nalézány především proto, že jejich přítomnost zde léta nikdo neočekával a dočasné tábory byly zatím podrobeny mimo leteckého snímkování jen zevrubnému průzkumu.

² Pitts 1985, str.: 230

³ Pitts 1985, str.: 236

⁴ Keppie 2004, str.: 178

⁵ Maxwell 1989, str.: 104

⁶ Pitts 1985, str.: 155

⁷ Maxwell 1989, str.: 104

⁸ Breeze 2002, str.: 40

⁹ Pitts 1985, str.: 117

V pevnosti byly rovněž identifikovány jednotlivé domy tribunů a honosný dům centuriona I. kohorty. Podél *via praetoria* a *via principalis* byly umístěny jednotlivé malé skladovací místnosti¹, identifikované jako *tabernae*. Dohromady jich bylo podél cest 160, uniformně o rozměrech 8 m x 5,5 m². Konstrukčně nejspíš tvořily portiky podél cest, ale je těžké odhadnout, do jaké míry byly dokončeny. Mohly sloužit jako skladovací prostory, jiné interpretace hovoří o stájích pro muly a koně nebo místech, kde se skladovaly části artilerie³. I vzhledem k minimu nálezů z těchto struktur a téměř úplné absenci analogií je jejich přesné užití spíše záhadou (Obr.25).

Dalším poměrně významným prvkem pevnosti jsou budovy, které jinak většinou především v auxiliárních pevnostech nebývají: *fabrica*, *valetudinarium* a *basilica exercitiora*. Zatímco u prvních dvou je jejich zařazení a určení poměrně přesné, třetí příklad je spíše identifikací z nouze, protože budova by jen těžko mohla sloužit jako cvičební prostor pro vojáky – je nevhodná jak pro jízdu tak pěchotu nedostatkem volného prostoru pro manévrování⁴.

Jak již bylo řečeno, pevnost nebyla nikdy dokončena. Především v okolí principie bylo ještě vynecháno místo na zmíněné *praetorium* a další ubikace pro důstojníky a pravděpodobně ještě několik sýpek. Lokalita Inchtuthil dává díky faktu, že je známo, kdy přibližně se započalo s její stavbou a kdy byla tato výstavba přerušena, do značné míry datační rámec pro celou flávijskou okupaci Skotska.

S výstavbou pevnosti se určitě nezačalo před finálním rozuzlením Agricolovy vojenské kampaně. Pokud tedy vezme v potaz dataci bitvy u Mons Graupius na konec léta roku 83 po Kr.⁵, mohlo se začít s výstavbou pevnosti na jaře roku 84 po Kr., již nejspíš pod dohledem nového guvernéra. Zároveň je na základě numizmatické evidence z lokality Inchtuthil (a jiných zmíněných níže) stanoveno datum opuštění rozestavěné pevnosti do let 86/7 po Kr.. Dokladem je 6 postupně nalezených asů císaře Domitiana v bezvadném stavu, téměř zcela bez jakýchkoli znaků obnošení či odřením běžným užíváním⁶.

Legenda na těchto asech je v naprosté většině případů MONETA AUGUSTI S C (4 ze 6 Domitiánových asů – viz. Tabulka 6 - Ražby MONETA AUGUSTI S C v zánikových

---

¹ Breeze 2002, str.: 41

² Pitts 1985, str.: 179

³ Pitts 1985, str.: 180 – 182

⁴ Pitts 1985, str.: 126 – 127

⁵ Alternativní datace Mons Graupius do roku 84 po Kr. celou sekvenci o rok posouvá.

⁶ Pitts 1985, str.: 283 – 284

horizontech flávijských lokalit na území Skotska, Obr. 26), jedná se o jednu ražbu široce nalézanou po celém Skotsku, většinou v neobnošeném stavu v zánikových horizontech¹. Nejinak je tomu na lokalitě Inchtuthil, kde byly nalezeny především v suti po spálení běžných kasárenských bloků, které zabíraly většinu plochy pevnosti. Jako interpretaci těchto nálezů lze použít vysvětlení, že se jedná o pozůstatky poslední výplaty vojáků předtím, než opustili pevnosti a přesunuli se buď na jih, nebo úplně pryč z provincie (viz. dále).

Z výsledků výzkumů na lokalitě Inchtuthil je zřejmé, že zmíněná demolice pevnosti proběhla patrně v poklidu a s příslovečnou římskou pečlivostí – kamenné obklady pro zpevnění drnových a dřevěných zdí byly kámen po kameni rozebrány a volný prostor po nich zasypán. Stejně se postupovalo u zdí obvodových (Obr. 62). Vnitřní drenážní žlaby byly také rozebrány a zasypány, keramika byla pečlivě rozbita na malé kousky a nasypána do těchto žlabů. Z datovatelné keramiky lze hovořit především o střepích terra sigillata, přičemž převažovaly formy Dr. 29, Dr. 30 a Dr. 37 (Obr. 27) jihogalské sigillaty z výrobního centra La Graufesenque².

Veškeré dřevěné budovy byly spáleny, i když je možné, že stavitelé si některé kusy dřeva vzali s sebou – na území Skotska se pořád jednalo o cennou stavební komoditu. Zmíněná taktika spálené země byla dokonána zakopáním velkého množství železných předmětů včetně téměř 1 000 000 z větší části nepoužitých železných hřebů všech velikostí o váze 0,76 tuny³.

Závěrem lze k pevnosti na lokalitě Inchtuthil říci, že kdyby byla dokončena, byla by jistě základnou pro celou římskou okupaci Skotska. Její pozice na okraji Highlands ji zároveň předurčovala jako základnu pro případné budoucí operace na tomto území. Výstavbou pevnosti se s největší pravděpodobností zabývali vojáci XX. legie Valeria Victrix⁴, snad měli tvořit i její budoucí osádku, ale v roce 86 či 87 po Kr. byli promptně staženi do pevnosti na území dnešního Chesteru, kde vystřídali vojáky II. legie Auditrix, odvelené Domitianem z Británie zpět do kontinentální Evropy⁵.

---

¹ Pitts 1985, str.: 285

² Pitts 1985, str.: 317 - 322

³ Breeze 2006, str.: 102

⁴ Breeze 2002, str.: 40

⁵ <http://www.roman-britain.org/military/leg20valeria.htm>

2.5 Konec flávijské okupace Skotska

Konec flávijské okupace Skotska není nijak zaznamenán historickými prameny s výjimkou Tacitova shrnutí, že *Británie byla pokořena a hned zase opuštěna*¹. Pro alespoň částečné pochopení jinak nezmíněného příběhu je tedy potřeba studovat jak prameny archeologické (zánikové horizonty) tak komparativní historické – hledat z dostupných pramenů o dění ve zbytku Římské říše důvody k tomu, co se stalo v Británii.

Jedním ze základních vodítek může být začátek Dáckých válek v roce 86 po Kr.². Je všeobecně známo, že Domitian byl zpočátku bojů velmi neúspěšný, porážka Conrelia Fusca stála říši značné množství mužů a jestli chtěl císař pomýšlet na vítězství, musely být nové jednotky na Dunaj odněkud převeleny. Výše již bylo zmíněno, že II. legie *Auditrix* byla z ostrova natrvalo stažena v roce 87 po Kr.³ a na místo jejího předchozího působení, do pevnosti na lokalitě Chester, byla převelena XX. legie z území Skotska.

Prvním opuštěným prvkem okupace byly Glen Forts. Pokud měly ofenzivní poslání jako výchozí body pro invazi do oblasti Highlands, pozbyly smysl ve chvíli, kdy byla opuštěna pevnost na lokalitě Inchtuthil. Teoreticky tedy mohly být opuštěny již v roce 87 po Kr. a část jednotek, které tvořily jejich osádku, pak mohla být převelena na kontinent spolu s II. legií *Auditrix*. Pokud byly vnímány římskou správou jako prvek spíše defenzivní, blokující přístup z glenů, snad mohly být drženy o něco déle, ale všeobecně se jako nejzazší datum pro jejich evakuaci bere rok 90 po Kr.⁴. Analogická datace hovoří pro nejlépe zdokumentovanou lokalitu z Glen Forts, Fendoch⁵.

Pro dataci flávijského ústupu ze Skotska je charakteristické, že debata se pohybuje v řádu let. Je jisté, že k ní nedošlo před rokem 85 po Kr. a je vysoce pravděpodobné, že v roce 90 po Kr. již byly téměř všechny římské pevnosti, věže a pevnůstky severně od řeky Forth opuštěny. Pro dataci takto úzkého období jsou nálezy keramiky, byť jinak dobře datovatelné *terra sigillata*, spíše neužitečné.

Daleko lepší jsou v tomto případě mince. Armáda byla placena státem, který emitoval ve víceméně pravidelných intervalech mince, často s císařovými portréty. Právě emise mincí

---

¹ Tacitus, *Dějiny* I., 2

² Breeze 2006, str.: 103

³ Maxwell 1989, str.: 122

⁴ Fields 2005, str.: 25

⁵ <http://www.roman-britain.org/places/fendoch.htm>

byla jednou z forem, jak především vojenští císaři komunikovali s vojskem (byl to Domitian, kdo první od časů Augusta zvýšil vojákům plošně platy¹) a právě přes vojsko se zároveň dostávaly nové ražby nejčastěji do oběhu.

Pro území Skotska je klíčová Domitianova ražba s legendou MONETA AUGUSTI S C v reversu, datovaná do roku 86 (alternativně 87) po Kr. (viz tabulka 6 - Ražby MONETA AUGUSTI S C v zánikových horizontech flávijských lokalit na území Skotska). Nálezy této mince v prakticky neobnošené formě v zánikových horizontech celé řady lokalit na území Skotska představují jakýsi bod zlomu, do kterého je datováno opuštění většiny území Skotska².

Pokud byly opuštěny Glen Forts, jako další musely následovat pevnosti severně od řeky Tay (fortifikace na lokalitách Cargill, Cardean, Stracathro). Bez těchto pevností pak systém Gask Ridge sám o sobě postrádal smysl – chránil cestu, která zajišťovala spojení právě s těmito pevnostmi. Vzhledem k nálezům z lokality Blackhill Wood se ale zdá, že vojenské objekty na linii Forth-Tay, nebo alespoň stavby na některých lokalitách, byly funkční po delší dobu. Doložit to je ale velmi obtížné a jako jediné čistě hypotetické řešení se jeví označit systém Gask Ridge za starší, než se původně zdálo: snad některé jeho části byly postaveny již během Agricolových operací – věž na lokalitě Blackhill Wood mohla být původně předsunutou stanicí Agricolovské fáze pevnosti na lokalitě Ardoch.

Alternativně bývá Gask Ridge datován jako nástupce Glen Forts (vysvětloval by se tak záměr stavitelů poskytnout osádkám dobrý výhled na úpatí Highlands, kteréžto mělo být právě v době výstavby Gask Ridge vyklizeno)³. V takovém případě by buď zůstal systém Gask Ridge osamocen v rámci Skotska (krajně nelogické v rovině zásobování i jen smyslu takového počínání – udržovat posádku na cestě odnikud nikam na okraji tehdejšího známého světa) nebo je celá datace římského ústupu ze Skotska postavena na mylné interpretaci mincí v zánikových horizontech.

Názorem autora těchto řádků je, že důležitá je především logika celé věci. Žádný z prvků vojenské okupace v zásadě cizího a nepřátelského území by nemohl stát sám o sobě. Cílem římské výstavby v rámci flávijské okupace Skotska byla kontrola krajiny a pohybu lidí v ní. V momentě opuštění pevnosti na lokalitě Inchtuthil nedošlo jen ke ztrátě významného opěrného bodu, ale ze Skotska odešla celá jedna legie, čímž se významně oslabila funkčnost

---

¹ Kamm 2011, str.: 81

² Maxwell 1989, str.: 124

³ Fry 1984, str.: 86

celého systému kontroly krajiny, který byl založen především na patrolách a obsazení věží a menších fortifikací. Pro případnou efektivní obranu proti nájezdům z území mimo provincii platí to samé – bez dostatečného nasazení mužů byl sever provincie jen těžko bránitelný.

Vzhledem k tomu, že potřeba říše volala po posílení hranice na Dunaji, je očekávatelné, že stejně jako byly staženy některé jednotky ze Skotska, podobné přesuny zasáhly i zbytek provincie. Pak z hlediska anonymního guvernéra provincie nezbývalo než s dramatickými podstavy vojska nečekat na první problémy či nepokoje v provincii, ale opustit nejnověji dobytá území, která by na sebe logicky vázala nejvíce sil. Z pragmatického hlediska je rovněž nutné podotknout, že chudé Skotsko mělo ekonomicky říši jen těžko co nabídnout¹.

K tomuto schématu je ještě potřeba podotknout, že krom toho, že ústup asi probíhal bez větších bojů, patrně se nejednalo o nárazovou akci. Systémy severně od řeky Forth stejně jako systém pevností na šíji Forth-Clyde byly patrně opuštěny v relativně krátkém sledu, ale jižní Skotsko zůstalo pod kontrolou ztenčené římské posádky v Británii patrně až do období kolem roku 105 po Kr.

Hraniční pásmo tvořilo území Cheviot Hills, severně od linie pozdějšího Hadriánova valu. Jak již bylo zmíněno v části věnované pevnosti na lokalitě Newstead, zánik těchto pevností se datuje do období kolem roku 100 (alternativně až 105) po Kr.². Kromě pevnosti na lokalitě Newstead lze k těmto fortifikacím zařadit i pevnosti na lokalitách Dalswinton, Oakwood a Mitlon.

A jak již bylo zmíněno výše, zdá se, že zánikový horizont pevnosti na lokalitě Newstead byl spíše násilný, na rozdíl od většiny lokalit severněji až po Inchtuthil a Stracathro, které všechny vypadají být opuštěny po poklidné, svědomité a hlavně plánované demolici. Po opuštění horského pásu Cheviots se hranice římské moci ustálila na tzv. linii Stanegate po celé období vlády císaře Trajána a archeologicky je přítomnost římských vojsk ve Skotsku doložitelná zase až v období vlády Antonina Pia.

---

¹ Breeze 1993 (4) str.: 374

² Kamm 2011, str.: 88

3. Antoninská okupace Skotska

Antoninská okupace Skotska se liší od předcházející flávijské v několika zásadních ohledech:

- 1) Na rozdíl od flávijské pro ni nejsou dostupné žádné hodnověrné historické prameny, které by osvětlovaly její vývoj nebo průběh vojenských operací, které jí předcházely. Nejsou dochovány vůbec žádné zmínky o jejím konci.
- 2) Cíle okupace byly jiné než v 1. stol po Kr.. Z prostého pohledu na mapu lokalit s antoninskými horizonty okupace (Obr. 30) je jasné, že daleko větší pozornost byla věnována jižnímu Skotsku a šíji Forth-Clyde, zatímco severní území téměř nebyla obsazena. Cílem rozhodně nebylo obsadit celé Skotsko a sjednotit tak Británii jako ostrov pod jednou správou.
- 3) V kontrastu s flávijským pojetím spravování dobytých území volí guvernéři v tomto období jiný postup. O konstituování limitu, jasné lineární bariéry v krajině, již nemůže být pochyb. V této práci bude na dalších stránkách věnováno nejvíce místa právě Antoninovu valu, který byl v rámci antoninské okupace hlavním a nejlépe dochovaným prvkem pro ovládnutí území.
- 4) Na rozdíl od flávijské okupace Skotska zabírá ta antoninská podstatně delší časové období. S tím souvisí větší množství dochovaných hmotných pramenů. Po většinu času byly jednotky na okupaci se podílející přítomny v nějaké pevnosti či pevnůstce, odkud operovaly ve svém okolí. Uvnitř a v blízkosti těchto pevností je proto mnohem více dokladů o přítomnosti jednotlivých jednotek. Především epigrafického materiálu je vůbec nejvíce v rámci všech římských okupací Skotska.
- 5) Zatímco flávijská okupace Skotska se dala rozdělit podle Tacitova záznamu o tažení Gnea Julia Agricoly na několik sezón, během kterých byla obsazována nová území a bezprostředně poté na nich vznikaly prvky okupační správy, pro antoninskou okupaci žádné doklady o tažení nejsou. Nejčastější rozdělení do pod-období vychází z přechodného opuštění Antoninova valu v padesátých letech 2. stol. po Kr., přičemž následná re-

okupace je většinou v odborné literatuře označována jako období Antonine II. (analogicky je předchozí fáze okupace označována Antonine I.)¹

Pracovně lze antoninskou okupaci Skotska rozdělit na dva geografické celky. První část se bude týkat vlastního vnitrozemí Skotska jižně od Antoninova valu. Druhá bude věnována samotnému valu na šíji Forth-Clyde, jeho topografii, popisu jednotlivých konstrukčních prvků a předpokládané historii užívání.

3.1 Skotsko jižně od Antoninova valu

Jižní Skotsko muselo být logicky obsazeno římskými vojsky jako první. Historickému podtextu antoninské expanze byla věnována kapitola v rámci historického úvodu, dlužno jen připomenout průběh tažení Lolliia Urbica, které je čistě teoreticky rekonstruováno na základě archeologických dokladů.

Dispozice antoninských pochodových táborů naznačuje, že Lollius Urbicus použil podobnou taktiku jako Gneus Julius Agricola a rozdělil své vojsko na dvě části² (Obr. 28). První část vojska se vydala po tzv. Dere Street, římské cestě vedoucí skrze celý ostrov jako základní římská spojovací cesta mezi jihem a severem. Antoninské tažení patrně proběhlo z pevnosti na lokalitě Corbridge na Hadriánově valu přes lokality budoucích pevností Newstead a Cramond až k ústí řeky Forth. Druhá část vojska se podle dispozice pochodových táborů vydala z pevnosti na lokalitě Carlisle (rovněž na Hadriánově valu) přibližně západní polovinou Skotska přes lokality budoucích pevností Birrens, Crawford, Castledykes směrem k zálivu řeky Clyde.

Alternativně mohlo dojít spojení obou armád někde poblíž lokality Inveresk, kde byla později také postavena pevnost. Výstavba Antoninova valu totiž podle dostupných pramenů směřovala od východu na západ³ a je tudíž logické, že by se většina armády vydala stejným směrem. Na druhou stranu ale některé pevnosti začaly být stavěny ještě předtím, než se val stavící jednotky se svým dílem dostaly do jejich blízkosti⁴. Ze strategického hlediska by bylo jistě moudřejší nejdříve si krajinu vojensky zajistit ze stran obou zálivů a pak teprve

---

¹ Salway 2001, str.: 159

² Breeze 2008, str.: 49 – 50

³ Maxwell 1989, str.: 154

⁴ Například nejzápadnější pevnost na Antoninově valu, na lokalitě Old Kilpatrick – Breeze 2008, str.: 81

pokračovat stavbou lineární bariéry. Nutno ještě dodat, že žádný z pochodových táborů, přisuzovaných právě tomuto tažení, zatím nebyl podrobně archeologicky zkoumán¹.

Pro bližší pochopení schématu okupace Skotska v antoninském období je potřeba zastavit se u cest v tomto vymezeném území. Římské cesty byly zatím na území Spojeného království zkoumány spíše nahodile a ve většině případů šlo badatelům především spíše o stanovení topografického plánu než o určení eventuálních konstrukčních prvků či datace. Konstrukční prvky byly ostatně podle dostupných informací do značné míry standardní pro celou říši a budou podrobněji popsány v rámci tzv. Military Way. Datace zůstává vážnějším problémem.

Datování vzniku systému cest lze stanovit jen na základě nepřímých důkazů. Vzhledem k tomu, že flávijská okupace byla přerušena v době, kdy ještě zdaleka nebyly dostavěny všechny její prvky (a už před tímto datem zřejmě panovaly v armádě v celé Británii silné podstavy mužstva), lze očekávat, že systém cest nebyl ani zdaleka dokončen v původně plánovém rozsahu². Rozhodně byly komunikace v této době budovány a používány, ale pro jejich dataci je důležité si povšimnout faktu, že zatím nebyla doložena žádná stopa po jakémkoli systému cest severně od řeky Tay, která byla jakousi hranicí pro nejzazší (a velmi krátkodobý) postup římských vojsk v době antoninské okupace Skotska³.

Jakýkoli pozůstatek cesty tedy může pocházet z období antoninské okupace, ve kterém se celkem logicky počítá s tím, že flávijské cesty byly vojskem buď opraveny, nebo překryty novými (s tím se například počítá v případě nedochovaných vojenských posádek na šíji Forth-Clyde, které s pravděpodobně také spojovala cesta, které ale zatím není doložena a snad byla překryta tzv. Vojenskou cestou - Military Way – spojující jednotlivé pevnosti na Antoninově valu⁴). Je krajně nepravděpodobné, že by nějaké větší úseky cest spadaly do období severovské okupace Skotska, ať už kvůli její povaze jako takové, nebo z důvodu poměrně krátkého časového období, které zabírala⁵.

Z principu lze tedy shrnout, že systém římských cest tak, jak se do dnešních dnů na území Skotska dochoval, představuje stav v období antoninské okupace (Obr. 30). Rozsah flávijských cest lze alternativně identifikovat na základě dispozic jednotlivých trvalých pevností do tohoto období datovaných. Ve srovnání s antoninskou okupací je na první pohled

---

¹ Breeze 2008, str.: 50

² Maxwell 1989, str.: 74

³ Maxwell 1989, str.: 73

⁴ Maxwell 1989, str.: 76

⁵ Maxwell 1989, str.: 74

jasné, že území Skotska bylo hustěji obsazeno právě ve 2. stol. po Kr.. Zatímco ve flávijském období byly pevnosti situovány v rámci brodů a křižovatek případných cest, v antoninském období byly cesty takřka pravidelně lemovány pevnostmi a pevnůstkami.

Naopak takřka úplně neznámé jsou římské pevnosti v rámci příbřežních oblastí jak na východě, tak na západě jižního Skotska. V tomto je situace podobná stavu za flávijské okupace, nálezy luxusnějšího římského zboží jako šperků a terry sigililaty z těchto oblastí (území kmenů Votadini na východě a Novantae na západě – viz. Obr. 2) nasvědčují, že obyvatelstvo těchto území bylo s Římem spíše ve spřízněném než nepřátelském vztahu¹ (viz. tabulka 7 - Seznam antoninských lokalit na území Skotska jižně od Antoninova valu).

Celkově trvala antoninská okupace jižního Skotska necelých 25 let, během kterých však římská přítomnost (podobně jako v období flávijské okupace) nijak zásadně neovlivnila styl života místních populací², i když k jistým stykům nepochybně docházelo. Koncentraci posádek ve vnitrozemí podél vybudovaných cest lze číst dvojitým způsobem:

- 1) Bud' byly pobřežní oblasti pro správu provincie nezajímavé a vojsko se soustředilo čistě na ochranu cest spojujících jednotky v rámci Antoninova valu se zbytkem provincie,
- 2) Nebo panovaly mezi kmeny na východě a západě jižního Skotska a římskou okupační správou příznivé vztahy, tak jak tomu bylo v období flávijské okupace s nadále přítomným kmenem Votadini (viz. Traprain Law)

Druhá varianta se jeví jako pravděpodobnější i vzhledem k římskému způsobu uvažování – vojenská přítomnost byla potřeba především v oblastech nepřátelských a řídko obydlených. Spojenectví byla zajišťována dohodami a výměnou rukojmí³. V předchozí kapitole byl zmíněn pravděpodobný osud pevnosti na lokalitě Newstead po předpokládaném střetu s místním kmenem Selgovae. Vzhledem k tomu, že celá řada lokalit na území jižního Skotska byla v období antoninské okupace znovu-obsazena a v jejich okolí byla postavena celá řada nových pevností, byla evidentně římská přítomnost potřeba ve vnitrozemí pro zajištění týlu pro Antoninův val. (Podrobněji a přehledněji viz. tabulka 7 - Seznam antoninských lokalit na území Skotska jižně od Antoninova valu a Obr. 4 a 30).

---

¹ Kamm 2011, str.: 109

² Mattingly 2006, str.: 426

³ V rámci flávijské okupace výměny rukojmích jako zajištění míru - Tacitus, *Život Iulia Agricoly*, 38
Na sklonku 2 stol. po Kr. jako způsob odvrácení války a zajištění loajality – Dio, *Římské dějiny*, 67.9.5

3.2 Antoninův val

3.2.1 Výstavba valu, technická stránka monumentu, modifikace během užití

Když římscí stavitelé plánovali a realizovali výstavbu Hadriánova valu, na šíji Tyne-Solway již existovala cesta propojující řadu pevností (např. pevnosti na lokalitách Corbridge, Carlisle) a byla to velmi pravděpodobně právě tato cesta, co určilo většinu trasy budoucího valu¹. Antoninův val je významný především tím, že v čase jeho vybudování žádná taková cesta ani síť pevností na daleko kratší šíji Forth-Clyde nebyla, monument byl postaven tzv. na zelené louce. Tím se tedy otevírá možnost studovat stavbu římského opevnění v místech, kde stavitelé nemohli navázat na žádnou předcházející obrannou linii nebo jen síť posádek (jako tomu bylo právě v případě valu Hadriánova nebo většiny Germánského limitu, kde římská vojska operovala dlouhá léta před vznikem vlastního limitu).

Za jistého předchůdce Antoninova valu se sice dá považovat nedochovaný flávijský systém posádek na šíji Forth - Clyde, který byl podrobněji rozebrán výše. Samy stavby tohoto proto-limitu ale patrně nebyly trvalého charakteru a po jejich opuštění po nich nezbylo v krajině příliš mnoho stop, na které by šlo navazovat².

Antoninův val tedy nenavazoval na tento systém přímo, ale spíše volbou linie obrany, podobně jako například řada částí Maginotovy linie navazovala na opevnění z první světové války. Antoninův val sledoval především příhodnou linii šíje a fakt, že lokality s flávijskou okupací se často překrývají s těmi s antoninskou, je dán především jejich strategickým významem, jako tomu je například u klíčového bodu antoninské okupace Skotska – pevnosti na lokalitě Camelon.

3.2.2 První fáze výstavby Antoninova valu

Historia Augusta shrnuje počínání Antonina Pia v Británii, potažmo Skotsku takto: *...Vedl mnoho válek, ale všechny skrze své legáty, přičemž Lollius Urbicus pro něj porazil Britany a postavil druhý val, tentokrát drnový, poté co zahnal barbary na útěk*³.

Za posledních sto let výzkumy v oblasti Antoninova valu tuto výpověď potvrdily a zároveň rozšířily. Val zajisté nebyl po celé své délce postavený z drnů, nýbrž na některých

---

¹ Breeze 2006, str.: 65

² Breeze 2006, str.: 58

³ Historia Augusta, Antoninus Pius, 5.4

místech byl prostě hliněný či jílový¹. Volba materiálu nebyla otázkou dogmatu nebo přísně standardizovaného postupu – jednalo se především o místní dostupnost. V zalesněné Germánii mohli římské stavitele použít dřeva ke stavbě palisády² (Odenwaldský limes) nebo později dřevo-hliněné a kamenné konstrukce (Pfahlgraben a Teufelsmauer³), na území Skotska bylo vlastní opus vallum postaveno z drnů – jednalo se pravděpodobně o jedinou místně dostupnou a masově použitelnou surovinu.

Val sám stál na kamenném podloží o průměrné šířce 4,5 m, které mělo nejen zajistit stabilitu samotné konstrukci, ale také zabezpečit odtok vody⁴. Stavitelé se velmi pravděpodobně poučili z přecházející konstrukce valu Hadriánova, kde původní hliněná část, později přestavěná do kamene, stála jen na udusané zemi a neposkytovala tak dobrý základ ani náležité odvodnění⁵. Tato část valu byla ostatně na sklonku vlády císaře Hadriána postupně přestavěna do kamene⁶, pravděpodobně i kvůli rychlému rozkladu nekvalitně postaveného drnového předchůdce. Faktorů pro volbu materiálu lze tedy uvést více, musí se také počítat s tím, že práce s drny byla mnohem rychlejší než opracovávání kamene, což mohlo také hrát svou roli.

Během ranných vykopávek a výzkumů Antoninova valu v 90. letech 19. stol. bylo učiněno mnoho řezů ke zjištění profilu valu. Na místech, kde jsou dodnes viditelné pozůstatky náspu, se val netyčí do nijak zvlášť úctyhodné výše. To je dáno jak vlivem počasí za uplynulé dva tisíce let, tak tím, že drny samy postupem času tlejí a mocnost jejich vrstev se tím snižuje. Přesto již díky těmto ranným vkopům do profilu valu bylo možno spočítat počet vrstev drnů navršených na sebe a na třech místech tento počet dosahoval až devatenácti⁷.

Samotné drnové „cihly“ či „desky“ měly být o rozměrech 45 x 30 x 15 cm⁸ (na výše zmíněných úsecích tedy val dosahoval minimálně necelých 3 metrů). Cihly tedy byly tak velké a těžké, že je vojáci museli při stavbě nosit přehozené přes rameno, jak je to vidět na několika částech reliéfu Trajánova sloupu (Obr. 29). Sám val lze na základě profilů jednotlivých řezů rekonstruovat do výšky, ale je nutno tuto výšku brát pouze jako minimální, protože některé horní vrstvy byly nepochybně časem úplně znehodnoceny.

V rovině dohadů nadále zůstává, zda-li byl vrchol valu, jeho hřeben, zakončen pouhým obraným náspem či nacházel-li se na něm ochoz. Řada kresebných rekonstrukcí

---

¹ Breeze 2007, str.: 55

² Thiel, Andreas, 2009. str.: 136

³ Schönberger 1969, str.: 174

⁴ Breeze 2007, str.: 55

⁵ Breeze 2008, str.: 72

⁶ Breeze 2007, str.: 47

⁷ Breeze 2008, str.: 74

⁸ Breeze 2008, str.: 74

s ním počítá (Obr. 32 a), ale je daleko pravděpodobnější, že byl postaven jenom na těch částech valu, které přímo sousedily s pevnostmi a pevnůstkami. Na samotném valu mimo pevnosti nebyly doposud archeologicky zjištěny žádné důkazy pro existenci ochozu v podobě kůlových jamek či jeho jiných pozůstatků¹. Proti ochozu mluví také volba materiálu – kdyby procházely po ochozu pravidelně patroly, velmi pravděpodobně by se nezpevněná drnová konstrukce začala po stranách pod vahou vojáků drolit. Zároveň by bylo namístě také jisté zpevnění vrcholu valu (pro snadnější pohyb vojáků na něm), které ale také není dochováno².

Přinejmenším stejně důležitou součástí valu jako systému byl poměrně široký a hluboký příkop, který se nacházel bezprostředně severně od samotného drnového náspu. Na několika místech, kde jsou pozůstatky příkopu dodnes velmi dobře dochovány, se zdá být širší než ve skutečnosti byl, což je dáno pozdější půdní erozí.

Příkop sám během svého průběhu od zálivu Forth po ústí řeky Clyde značně kolísal v šíři. Zatímco v centrálním sektoru, přibližně mezi lokalitami Watling Lodge a Bar Hill, se šíře pohybuje kolem úctyhodných 12 m při maximální hloubce 4 m, ve východní části od lokality Falkirk směrem k zálivu Forth je příkop 6,10 m – 10,70 m široký³. Západně od lokality Bar Hill se šíře příkopu obecně pohybovala od 6,10 m do 7,60 m, přičemž ve všech těchto úsecích šířka často i velmi kolísala (stanovené rozměry jsou mediánové).

Jedním z důvodů pro odchylky může být přílišná kamenitost podloží. Na několika lokalitách totiž vojáci vůbec nedokázali příkop dokončit – nejlepším příkladem je lokalita Croy Hill, kde se sice stavitelům podařilo na většině míst vkopat příkop přímo do skály, ale i tak za nimi zůstala místa (např. pár metrů od pevnosti směrem na východ), se kterými si neporadili. K podobné situaci došlo také v okolí nedaleké lokality Bar Hill a na lokalitě Carleith⁴.

Druhým důvodem kolísání šíře příkopu mohly být i jiné pracovní postupy a plány jednotlivých legií, které val a příkop stavěly. Velmi dobře to dokumentuje příklad z lokality Hillhead východně od pevnosti u Kirkintilloch, kde se na sebe napojují dvě rozdílné šířky příkopu, ačkoli geologické podloží bylo v celé oblasti stejné a nenutilo vojáky příkop náhle zužovat. Lze tedy odhadovat, že různé jednotky měly odlišné parametry a postupy na stavbu valu a takzvaně „svůj“ úsek si stavěly po svém. Práci rozdílných jednotek na valu dobře dokumentují tzv. mílní kameny, které legie zhotovovaly jako jistý podpis své práce, na němž

---

¹ Shotter 1996, str.: 89

² Zde je však nutno počítat s již zmíněným nedostatečným dochováním nejvyšších vrstev drnů

³ Breeze 2008, str.: 77

⁴ Breeze 2008, str.: 77

uváděly, které části valu postavily. O rozdělení jednotlivých úseků pracovním skupinám viz. podkapitola Tvůrci valu.

Třetí a možná nejdůležitější součástí komplexu valu byla tzv. vojenská cesta (angl. Military Way). Ta je známa již z valu Hadriánova, ale zde tato cesta vlastně časově předcházela val¹, který byl víceméně vybudován po její severní straně, zatímco v případě Antoninova valu byla cesta a val budovány současně. Cesta neprobíhala přímo po jižní straně valu, ale spíše 15 – 40 m jižně od náspu. Byla konstruována ze šterku zpevněného kameny, opatřena po stranách menšími příkopy pro odtok vody. Stála na drnovém podloží² a její průměrná šířka byla kolem 5 m. Oproti Hadriánovu valu k valu Antoninově nebylo nikdy přistavěno Vallum.

Výpočty profesora Davida J. Breeze kalkulují s tím, že dále zmíněné jednotky (vojáci z II., VI. A XX. legie) mohly postavit celý komplex valu – příkop, drnový val a cestu za 9 měsíců, tedy za jednu sezónu³. K tomuto tvrzení je však nutno přistupovat s obezřetností. Historia Augusta zmiňuje, že: „... *Lollius Urbicus pro něj (Antonina Pia) porazil Brity a postavil druhý val, tentokrát drnový, poté co zahnal barbary na útěk.*“⁴. Případné vojenské operace či prosté udržování pořádku v nově dobytém území odčerpávaly pracovní sílu nutnou ke konstrukci monumentu. Lze tedy předpokládat, že práce na první fázi Antoninova valu vzhledem k bojům i případné nepřízni počasí (o kterých sice nevíme, ale nelze je vyloučit) mohly protáhnout až na dvě sezóny (léta).

Jiné teorie dokonce připouští fakt, že Antoninův val vlastně nebyl nikdy dokončen. Teprve až v polovině 50. let 2. stol po Kr.⁵ se započalo s budováním tzv. přístaveb (viz. dále) a díky převelení některých jednotek do jiných provincií (viz tabulka 8 – Antoninská okupace Skotska, pokus o absolutní chronologii) se po nějakou dobu stavební práce na valu zastavily. Je pravděpodobné, že samotná výstavba valu, příkopu a vojenské cesty netrvala déle než tři sezóny, ale pevnosti a pevnůstky byly postupně přestavovány, vylepšovány a doplňovány po celou dobu existence valu.

V jistém protikladu proti tomuto tvrzení může stát fakt, že oproti dřívějším vojenským stavbám se velmi pravděpodobně na konstrukci Antoninova valu podílely auxilie více, než bylo doposud zvykem. Pamětní desky na budovách dokazují stavební činnost auxilií v pevnostech na lokalitách Rough Castle, Castlecary a Bar Hill. Pokud se tedy na budování alespoň některých pevností podílely auxilie, mohl být stavební proces rychlejší, ale bohužel

---

¹ Breeze 2007, str.: 56

² Breeze 2008, str.: 78

³ Breeze 2008, str.: 78

⁴ Historia Augusta, Antoninus Pius, 5.4

⁵ Breeze 2007, str.: 62

neexistuje žádná solidní evidence, že nápisy na budovách výše zmíněných pevností jsou pamětní desky vztahující se přímo k výstavbě a ne třeba k pozdější přestavbě či opravě¹.

Odhaduje se, že i když Antoninův val – příkop, drnový val, vojenská cesta, pevnosti, pevnůstky a tzv. rozšíření byly budovány relativně najednou, jako první se započalo s výstavbou tzv. Vojenské cesty (Military Way)², krátce nato se pokračovalo s budováním ostatních prvků valu. Je rovněž zdokumentováno několik dočasných táborů, které s vysokou pravděpodobností sloužily jako základny pro oddíly pracující na výstavbě valu³.

Velikost příslušných stavebních táborů, ležících v blízkosti Antoninova valu, kolísala mezi 1,4 ha a 3,2 ha plochy obehnané náspem a příkopem⁴. Pro rekonstrukci postupu při výstavbě valu jsou jednoznačně lepší příklady z východní části celého systému, kde je doloženo daleko více táborů.

Jako příklad je ideální nejvýchodnější úsek mezi lokalitou Bridgeness a místem, kde val překračuje řeku Avon (východní polovina valu – Obr. 31). Úsek je dlouhý přesně 4652 římských stop (skoro 7 km, 1/9 celé délky valu), dle evidence na základě mílních kamenů byl vystavěn vojáky II. legie⁵. Vojáci byli ubytováni dohromady ve 4 dočasných – stavebních táborech identifikovaných leteckým snímkováním. Tábory byly rozmístěny po párech u obou konců daného úseku.

Nejlogičtější interpretace této distribuce táborů v krajině naznačuje, že jednotlivé pracovní skupiny začaly na obou koncích s výstavbou a přibližovaly se s prací směrem ke středu, kde se setkaly. Dva tábory na každé straně interpretuje profesor G. S. Maxwell jako poukaz na rozdělení úloh jednotlivých skupin – jedna skupina stavěla vlastní val, druhá kopala souběžně příkop⁶. Podobně byly nejspíše distribuovány i mílní kameny – dohromady 4 v rámci každého úseku, po dvojicích na začátku a konci úseku, jeden umístěný v jižní a druhý v severní stěně valu.

Ačkoliv se toto vysvětlení postupu práce na valu zdá být lákavé, stále zůstává nezodpovězeno, která ze skupin pak stavěla cestu jako třetí důležitý prvek lineární bariéry. Autorovi této práce se zdá logičtější rozdělení, při kterém by jedna skupina pracovala na hloubení příkopu, během kterého zároveň těžila ze své pracovní plochy drnové cihly, ze kterých pak stavěla val. Druhá skupina by se pak věnovala technologicky náročnější výstavbě

---

¹ Breeze 2007, str.: 59

² Breeze 2008, str.: 78

³ Breeze 2007, str.: 58

⁴ Maxwell 1989, str.: 154

⁵ Maxwell 1989, str.: 155

⁶ Maxwell 1989, str.: 155

cesty. Tato teorie se ale opírá jen o určitou logičnost postupu, mílní kameny ve všech dochovaných příkladech vždy hovoří o stavbě valu a nerozlišují mezi jednotlivými prvky.

Jistým dokladem by ale mohl být fakt, že na západním i východním úseku jsou stavební tábory vždy jeden větší a druhý menší – na východě u lokality Carriden je jeden o rozloze 2,3 ha (lokality Kinglass Park¹), druhý pak zabírá plochu o velikosti 1,7 ha (lokality Muirhouses²). Západní konec u řeky Avon je reprezentován tábory Inveravon I. (3,25 ha) a Inveravon III. (1,7 ha)³. Toto rozdělení na větší a menší by mohlo odpovídat větší skupině mužů, která byla potřeba na stavbu valu a příkopu a menší kumpanii, která se starala o výstavbu cesty (tato činnost je sice technologicky náročnější – viz. výše - , ale zároveň při ní není manipulováno s takovým množstvím materiálu, aby se na ní muselo podílet tolik lidí, kolik jich vyžadovala samotná stavba valu).

Vojenská cesta sloužila především k propojování nejlépe zdokumentovaných prvků Antoninova valu – pevností. Archeologické výzkumy odhalily, že původní plán výstavby spočíval v umístění celkem sedmi pevností po délce valu v intervalech přibližně po 13 km⁴ (Obr. 31). Pevností rozumíme fortifikaci o kapacitě schopné pojmout celou samostatnou jednotku auxilií⁵, i když toto kritérium nebylo také vždy úplně dodržováno.

Dobrym příkladem prvních pevností na valu je fortifikace na lokalitě Mumrills, jejíž konstrukce započala ještě předtím, než se v tomto sektoru začal stavět val sám. Vojáci doplnili pevnost ze západu i z východu malými výběžky zdí (angl. Wing-walls), které byly později, když stavitelé valu dospěli k lokalitě Mumrills, připojeny k valu. Obdobná situace platí i u pevností na lokalitách Balmuildy a Castlecary, kde bylo toto napojení navíc ještě podtrženo faktem, že zmíněné pevnosti mají obvodové zdivo z kamene (jako jediné na valu), zatímco násep, na který se napojovaly, byl drnový⁶ (Obr. 62). Celkově je mezi pevnostmi spadajícími do první fáze výstavby valu řazeno sedm fortifikací na lokalitách Carriden, Mumrills, Castlecary, Auchendavy, Bar Hill, Balmuildy a Old Kilpatrick⁷, přičemž někdy je sem řazena ještě pevnost na lokalitě Camelon, která se však nenacházela bezprostředně na Antoninově valu, ale spíše sledovala průběh Dere Street (Obr. 31).

Prostor mezi jednotlivými pevnostmi byl vyplněn tzv. pevnůstkami (angl. Fortlets či Milefortlets). Z výzkumů je zřejmé, že všechny z doposud objevených a prozkoumaných

---

¹ http://www.roman-britain.org/places/kinglass_park.htm

² <http://www.roman-britain.org/places/muirhouses.htm>

³ <http://www.roman-britain.org/places/inveravon.htm>

⁴ Breeze 2007, str.: 56

⁵ Breeze 2008, str.: 84

⁶ Breeze 2008, str.: 81

⁷ Shotter 1996, str.: 89

pevnůstek byly součástí originálního plánu a že byly postaveny buď krátce před výstavbou valu (Golden Hill¹), nebo během ní (Wilderness Plantation²), žádná však nebyla přidána až zpětně³.

Mílové pevnůstky měly být od sebe vzdáleny přibližně 1 římskou míli. Jednalo se o poměrně malé objekty o průměrných rozměrech 21 x 18 m⁴ (0,04 ha), velikostí tedy podobné obdobným zařízením na valu Hadriánově (zde většinou uváděny pod anglickým názvem Milecastles). Typickou pevnůstkou procházela cesta od jihu k severu, kde pak prostupovala bránou samotným valem ven (Obr. 32, 32a).

Pro pochopení funkce pevnůstek chybí jedna zásadní věc: doposud neexistují průkazné doklady o existenci přemostění či vyplnění příkopu (angl. Causeway) vedoucího před valem a tudíž je samotný smysl brány v případě pevnůstek poněkud záhadou. Jednou z teorií pokoušejících se objasnit tuto záhadu je, že průchody bránami v pevnůstkách byly sice součástí původního plánu, ale posléze od nich bylo upuštěno, příkopy byly znovu prohloubeny a brány vlastně nebyly v užití⁵.

Význam a unikátnost Antoninova valu tkví především v jeho odlišnosti od jiných částí limitu, byť k němu relativně současných. Na Hadriánově valu, stejně jako na antoninském limitu v Germánii jsou kupříkladu doloženy věže – tedy prvek doposud nijak nezachycený na valu Antoninově ve Skotsku⁶. Tento fakt je o to více zarážející, když vezmeme v úvahu existenci věží na valu Hadriánově (zde často pod anglickým označením turrets) i v rámci systému Gask Ridge.

Doposud se však nepodařilo s jistotou prokázat existenci žádné věže v rámci valu, s výjimkou jediného náznaku v podobě několika kúlových jam na lokalitě Falkirk⁷, které však lze vykládat mnoha způsoby.

Naopak se v rámci systému Antoninova valu podařilo identifikovat několik prvků, které nemají na jiných částech limitu paralely. Jedná se o tzv. „rozšíření“ (angl. Expansion-Obr. 32) a minipevnůstky (angl. tiny fortlets⁸, jinde též ditched enclosures⁹ či small enclosures¹⁰).

---

¹ Breeze 2008, str.: 85

² Breeze 2008, str.: 85

³ Breeze 2007, str.: 56-7

⁴ Breeze 2008, str.: 86

⁵ Breeze 2008, str.: 86

⁶ Breeze 2008, str.: 86

⁷ Breeze 2008, str.: 86-7

⁸ Breeze 2007, str.: 57

⁹ Keppie 2004, str.: 149

¹⁰ Breeze 2008, str.: 88

Tzv. „rozšíření“ se v rámci valu objevují v párech. Jsou doloženy dvě na západ a dvě na východ od pevnosti na lokalitě Rough Castle (viz. níže) a dále na úbočí západně od pevnosti na lokalitě Croy Hill.

Nejlépe zdokumentované rozšíření je tzv. Bonnyside East, západně od Rough Castle. Na kamenné podezdívce 5,18 x 5,18 m byla vztyčena drnová nástavba pravděpodobně do výšky samotného valu, která rozšiřovala v daném místě val o 5 m na jih. Rozšíření na lokalitě Rough Castle (Bonnyside East i Bonnyside West – viz Obr. 34) mají kamenné základy položené v jiné výši než je má samotný val (nebyly tedy asi položeny ve stejnou chvíli), drnová konstrukce již byla kladena u rozšíření i u valu ve stejnou dobu. Jiná je situace u rozšíření poblíž lokality Croy Hill, kde nejen základy, ale i drnová nástavba byly evidentně položeny až po dokončení valu jako takového¹.

Zůstává otázkou, k čemu vlastně rozšíření sloužila. Zpočátku byla považována za cosi jako „stanoviště pro signální ohně“ (angl. beacon-platforms, viz Obr. 32), především díky hojným nálezům uhlíků a spálené hlíny v okolí lokality Bonnyside East. Tuto teorii by podporoval i fakt, že zatímco na Rough Castle byla tyto rozšíření postavena tak, aby byla dobře viditelná z pevnůstek severně od valu, rozšíření náležící k lokalitě Croy Hill byla pro změnu postavena v té části valu, ze které byl dobrý výhled směrem do zázemí na jih k pevnosti na lokalitě Bothwellhaugh².

Ovšem proti signálním stanovištím hovoří řada faktů. Když by byl na drnové konstrukci zapálen a úmyslně živen větší oheň, samu konstrukci by to pochopitelně poškodilo či by začala rovnou hořet. Také to nevysvětluje, proč stála rozšíření v páru a proč jsou známa pouze z několika lokalit. Profesor David J. Breeze je rovněž skeptický k funkci signálních ohňů z důvodů vlhkého skotského klimatu³.

Sama existence takovýchto signálních stanovišť pak byla podrobena více či méně přesvědčivé kritice⁴ a mnohé důvody pro nefunkčnost signálních systémů nejen na území Skotska již byly řečeny v rámci kapitoly věnované systému Gask Ridge. Dlužno ještě dodat, že jak již bylo zmíněno, těchto rozšíření je zatím v rámci valu spolehlivě doloženo tak málo, že nelze mluvit o žádném systému jako v případě věží v rámci systému Gask Ridge nebo pevností podél Antoninova či Hadriánova valu. Další výzkumy možná odhalí více podrobností o tom, co výstavbou těchto struktur vlastně tvůrci valu sledovali. Při dnešním stavu poznání lze ještě jako dodatek doplnit, že možným vysvětlením přítomnosti tzv.

---

¹ Breeze 2008, str.: 87

² Breeze 2007, str.: 57

³ Breeze 2008, str.: 88

⁴ Například v článkách: Woolliscroft, 1993, str.: 153-177 ; Donaldson, 1988, str.: 349 – 356

rozšíření či tzv. minipevnůstek by mohlo být, že obé byly jakýmsi experimentem, který, když se v místních podmínkách neuchytil (z důvodů výše zmíněných), byl opuštěn.

3.2.3 Druhá fáze výstavby

Do druhé fáze výstavby (neplést s obdobím Antonine II.) se počítá především přidání dalších pevností k valu¹ (viz. Tabulka 8 – Antoninská okupace Skotska, pokus o absolutní chronologii, Obr. 33). Fakt, že některé pevnosti jsou mladší než sedm původních, se podařilo prokázat již v počátcích výzkumů². První takto zdokumentovaná pevnost se nachází na lokalitě Rough Castle, kde jsou obranné zdi pevnosti o něco širší než samotný val a jejich základy jsou výš než základy valu (pevnost tedy byla postavena později než val).

Dohromady bylo přidáno deset pevností³, z nichž většina byla menší než původních sedm. Přidáním pevností se některé starší objekty na valu staly nadbytečnými, či byly těmi novými rovnou překryty. Pevnůstky na lokalitách Duntocher, Croy Hill nebo Rough Castle byly nahrazeny regulerními pevnostmi⁴.

V souvislosti s přístavbou 10 nových pevností došlo zcela jistě i k posunům posádek. Proto především ve starších pevnostech epigrafický materiál často naznačuje přítomnost dvou jednotek (např. v pevnostech na lokalitách Mumrills, Castlecary a Bar Hill). Buď posádku těchto pevností tvořili muži ze dvou jednotek, nebo, což zní pravděpodobněji, došlo v průběhu užití Antoninova valu k transferům jednotek mezi pevnostmi a tento transfer byl spojen právě s přidáním nových pevností (nebo s posuny spojenými s obdobím Antonine II.).

Ještě zajímavějším faktem ale je množství evidence pro přítomnost legionářů v malých pevnostech a pevnůstkách na nejsevernější hranici Římské říše, poměrně daleko od jejich mateřských základů ve dnešní Anglii⁵. Krom dokladů o hojné stavební činnosti legionářů v rámci celého valu byly nalezeny též doklady o jejich dlouhodobé přítomnosti v menších pevnostech, jako jsou například fortifikace na lokalitách Croy Hill, Westerwood nebo Cadder (viz. Tabulka 9 - Antoninův val – lokality a osádka).

Například poblíž lokality Westerwood byl nalezen oltář věnovaný Silvánovi centurionem VI. legie Victrix Verecundem a jeho ženou⁶, i když v tomto případě někteří

---

¹ Hanson 1983, str.: 165

² Breeze 2008, str.: 90

³ Breeze 2007, str.: 60

⁴ Breeze 2007, str.: 60

⁵ V období Antoninské okupace Skotska byla sídla legií v Británii v pevnostech na lokalitách Caerleon (II. Legie Augusta), Chester – (XX. Legie Valeria Victrix) a York (VI. Legie Victrix)

⁶ <http://www.roman-britain.org/places/westerwood.htm>

badatelé usuzují, že centurion zde nevelel posádce složené z mužů šesté legie, ale spíše blíže neurčené auxilií. Toto rozdělení se již v mnohém blíží například paralelám v rámci Odenwaldského limitu v Hesensku, kde také v menších fortifikacích veleli legionářští důstojníci menším jednotkám, shodou okolností Numerii Britonum¹.

Tři pamětní desky na lokalitě Croy Hill připomínající stavební činnost VI. legie Victrix a k tomu ještě reliéfně zdobená náhrobní deska s vyobrazením zesnulého legionáře (Obr. 35), který má po boku další dva vojáky, velmi pravděpodobně své syny², napovídají i kvůli absenci jiného epigrafického materiálu na dané lokalitě, že osádku zde po jistou dobu tvořil pouze oddíl mužů VI. legie Victrix.

Fakt, že osádku těchto poměrně malých fortifikací tvořili legionáři, elitní pěchota Římské říše, je velmi zvláštní. Nebývalo zvykem, aby legionáři spravovali malé příhraniční pevnosti a pevnůstky, obzvláště když pro větší pevnosti na Antoninově valu máme bohaté doklady o přítomnosti auxilií. Jedno z možných vysvětlení tohoto neobvyklého řešení strážení hranic může být částečné „přecenění vlastních sil“ z pohledu římských vojsk³, kdy armáda v krátkém čase obsadila značné území a zjistila, že se stávajícím počtem mužů ho nemůže účinně bránit a spravovat. Pro to by hovořilo přesunutí částí jednotek (výše zmíněných tří legií) trvale usazených v jižní části ostrova i přidání deseti nových pevností pro lepší kontrolu oblasti.

Problémem pro pochopení přesného systému okupace hraničního území Antoninova valu ale zůstává fakt, že není známo, jak přesně ke zmíněnému přecenění sil došlo a co bylo hrozbou, kvůli které sáhli římské okupanti k posílení pozic na samotném valu. Zároveň mohly být osádky těchto menších fortifikací tvořeny jinými vojáky než legionáři, jako právě v rámci Odenwaldského limitu, kde příslušníci legií dělali v rámci barbarských jednotek důstojníky, zatímco obyčejní vojáci byli se vši pravděpodobností naverbovaní obyvatelé neromanizované Británie. Mohlo se tedy i na Antoninově valu jednat o příslušníky spřátelených místních kmenů, naverbované ve chvíli nouze a sloužící pod dozorem zkušených důstojníků z legií? V rámci opuštění Antoninova valu a války s Chatty existují doklady o verbování právě mezi kmeny na severu Británie⁴ a je tedy možné (byť velmi těžko prokazatelné), že se římská správa provincie odhodlala k podobnému kroku již během samotné antoninské okupace a tyto jednotky byly pod velením zkušených legionářů.

---

¹ Například pevnosti na lokalitách Eulbach a Hesselbach – Campbell 2009, str.: 27

² Breeze 2008, str.: 93

³ Breeze 2008, str.: 93

⁴ Speidel 1987, str.: 235

Významným prvkem, objevujícím se až u druhé fáze budování valu, jsou tzv. přístavby (angl. Annexe). Přístavby měly podobu opevněného okrsku, připojeného k pevnosti. Většinou nebyly tak mohutně opevněny jako samotné pevnosti. Přestože jsou poměrně dlouho známy, nad jejich účelem a využitím stále zůstávají otazníky.

Známo je celkem 7 přístaveb¹, byly doloženy jak u prvotních pevností na lokalitách, Castlecary, Balmuildy a Mumrills (ke kterým byly patrně později připojeny), tak u pevností přidaných v druhé fázi výstavby na lokalitách Rough Kastle (Obr. 59), Bearsden a Duntocher². Že přístavby nebyly součástí původního plánu, je dobře vidět na příkladu lokality Mumrills, kde jsou na západní straně pevnosti příkopy sekundárně zasypány po připojení přístavby. Jinak tomu je u lokalit z druhé fáze výstavby, například u fortifikace na lokalitě Bearsden bylo nejdříve velké území ohraničeno příkopy a valem, aby pak bylo následně rozděleno ve dvě na pevnost na západě a přístavbu ve východní části pevnosti.

Otázkou zůstává, co vlastně přístavby obsahovaly. Na několika lokalitách jsou v rámci přístavby doloženy lázně (Bearsden, Balmuildy, Rough Castle), ale přístavby jsou příliš velké na to, aby obsahovaly jen poměrně malé lázně. Na lokalitě Mumrills byly nalezeny pozůstatky řemeslné výroby a lehkých dřevěných budov³. Je též možné, že přístavby sloužily jako dočasný tábor pro jednotky na cestě⁴.

V přístavbách rovněž mohly být umístěny táborové dílny, stejně jako zde mohl být umístěn vicus (civilní osídlení), ale někteří badatelé tuto možnost spíše zavrhnou⁵. Bohužel pro čistě nevojenské budovy v rámci přístaveb máme evidenci pouze na lokalitě Camelon⁶, která nejen že stála mimo val, ale byla celkově svým významem i účelem ojedinělá a tudíž evidence z ní nemůže být přenášena na jiné lokality.

Zatímco v rámci první fáze výstavby Antoninova valu byly pevnosti rozmístěny relativně pravidelně po celé délce valu, po dokončení druhé fáze výstavby byla na první pohled patrná koncentrace větších pevností v západní části celého komplexu. Možným vysvětlením může být již tak dostatečná vojenská přítomnost v oblasti Dere Street, která zajišťovala bezpečnost v oblasti natolik, že pevnosti ve východní části valu nemusely mít tak silnou osádku. Druhou variantou může být relativní přátelskost kmenů v této oblasti⁷ - zatímco na západě se okupační vojska setkala s rezistencí, která vyžadovala větší koncentraci

---

¹ Breeze 2007, str.: 60

² Breeze 2008, str.: 95

³ Breeze 2008, str.: 122

⁴ Breeze 2008, str.: 95

⁵ Shotter 1996, str.: 91

⁶ Breeze 2008, str.: 122

⁷ Hanson 1983, str.: 169

jednotek, na východě byly místní kmeny prostě méně odbojné a tak se tam stavy nenavyšovaly.

Na závěr je nutno říci, že rozhodnutí přistavět dalších deset pevností ke stávajícím šesti patrně přišlo ještě dříve, než byl celý komplex valu vůbec dokončen podle původního plánu. Stavitelé valu již dokončovali západní část celého systému, když přibližně v oblasti pevnosti na lokalitě Castlehill přišla radikální změna v dělení práce na valu mezi jednotlivými legiemi, což badatelé spojují právě se změnou celkového pojetí valu sdruženou s přidáním deseti pevností a celkovým zvýšením osádky na Antoninově valu¹ (Obr. 36).

Pokud budeme brát Antoninův val jako celek, tedy jako systém skládající se z příkopu, drnového valu, vojenské cesty, pevností, pevnůstek, rozšíření a minipevnůstek, nalezneme mnoho podobností s limitem v jiných částech Římského impéria, nejvíce v samotné Británii. Bezpochyby Antoninův val přejal mnohé prvky valu Hadriánova – systém příkopu, valu a cesty, mílové pevnůstky atd.. Zároveň lze nalézt celou řadu paralel v Germánii. Velmi dobrým příkladem je Odenwaldský limes v Hesensku, který se také vyznačoval častými nálezy kvalitních stavebních kamenů a oltářů, často obsahujících kromě vlastního nápisu i reliéfní výzdobu².

Jedna z dalších paralel mezi Odenwaldským limitem a Antoninovým valem je vlastní situování limitu – kterou část hranice přesně stráží. I zde lze najít podobnosti. Severní část Odenwaldského limitu mezi lokalitami Wörth/Seckmauer a Schlossau je tvořena právě výše zmíněnými malými kastely, zatímco jižní část od Schlossau po Bad Wimpfen je strážena auxiliárními tábory³. Podobné úseky lze najít i v rámci Antoninova valu, viz. tabulka 10 - Srovnání velikostí vybraných instalací na Antoninově valu (od východu na západ) a Odenwaldském limitu (od severu na jih) – zde uvedeny především pevnosti v řídce osídlených oblastech, které mají stejnou rozlohu a plnily pravděpodobně i stejnou funkci – dohlížet na pořádek v nepřiliš osídlené a těžko dostupné oblasti, k čemuž není zapotřebí masivní koncentrování sil, ale spíše jejich účelné rozprostření na klíčové body v krajině.

3.2.4 Účel, funkce a využití Antoninova valu

Velmi důležitým a mnohdy opomíjeným faktem, který pomáhá lépe pochopit funkci valu, je skutečnost, že sám Antoninův val nemusel vyznačovat hranici provincie a už vůbec

---

¹ Breeze 2008, str.: 95

² Thiel 2009, str.: 138

³ Thiel 2009, str.: 136

ne pole působnosti římských jednotek. Z doby antoninské okupace Skotska jsou známy vojenské i civilní osídlení severně od valu, především podél Dere Street. Val byl postaven na šíji Froth-Clyde zejména kvůli výhodnosti a strategické významnosti této linie¹.

Zároveň je důležité si uvědomit rozdíl mezi posláním valu a jednotek usídlených v pevnostech připojených k valu. Val sám o sobě především usnadňoval kontrolu hranice tím, že zabraňoval volnému pohybu v krajině. Jeho využití s vysokou mírou pravděpodobnosti nebylo defenzivní. Pokud nějaká část celého systému Antoninova valu měla defenzivní využití, mohly to být pouze pevnosti – a to jen ty větší. Je dobré si povšimnout, že pevnosti byly obehnané několika liniemi příkopů ze všech stran – tedy že už jejich stavitelé nepovažovali val za nepřekonatelný pro větší vojenskou sílu a v případě ohrožení počítali s útokem z kterékoli strany, ne jen z teoreticky pravděpodobného severu.

Římská armáda, díky propracovanému systému výcviku a špičkovému vybavení, byla koncipována především pro boj v otevřené krajině, kde nejlépe dokázala využít své přednosti v podobě dobrého manévrování dosaženého perfektní disciplínou a kde mohla nepříteli rychle donutit k boji zblízka ve formaci, ve kterém zvláště legie excelovaly. Bránění valu by vyžadovalo především velké množství lukostřeleckých jednotek, stejně jako artilerie, zatímco z valu máme doloženu především bohatou přítomnost jízdy – pro obranu čehokoli prakticky nevyužitelnou.

Val sám měl podobnou defenzivní úlohu jako železná opona při hranicích sovětského bloku za studené války. Přestože byla kupříkladu Berlínská zeď moderně vybavená a pro obyčejného člověka nepřekonatelná, jen těžko by odolala útoku byť jedné roty (cca 190 mužů). Podobně i Antoninův val, i když by byl vybaven ochozy (což není jisté), by nemohl odrazit cílený útok kmenů ze severu, především proto, že v celém římském vojsku v Británii nebylo dost mužů na jeho účinné obsazení. Zatímco železná opona především bránila emigraci z východního bloku, Antoninův val měl za cíl bránit příchodu nezvaných osob na území římské Británie.

Z tohoto důvodu je nutné brát jednotky usídlené přímo na valu v pevnostech především jako „pořádkové“ či „pomocné“ síly, které hlavně monitorovaly dění na valu a v okolí a případně zasahovaly proti menší lokální rezistenci, nepokojům a místním loupeživým bandám. V případě větších ozbrojených střetů či otevřené války byly nepochybně povolány legie ze zázemí, podobně jako tomu bylo i v jiných provinciích. Auxilie, usazené po celé délce valu, tedy především kontrolovaly výstup a vstup na území říše a s nimi spojené daně a restriktce. Val, spolu s jednotkami na něm usazenými, také nepochybně znemožňoval

---

¹ Breeze 2008, str.: 146

nejrůznějším lapkům a loupežníkům napadat usedlosti a civilní osídlení bezprostředně jižně od valu. Území jižního Skotska ale bylo zajištěno svými vlastními jednotkami rozprostřenými podél páteřních komunikací (viz. výše). Římská armáda počítala s narušiteli pořádku severně i jižně od valu.

Nejdůležitějším úkolem lineární bariéry, jako byl Antoninův val, byla kontrola pohybu lidí, který byl rámci byrokratického systému nejrůznějšími způsoby regulován a omezován. Cestující směli překročit val a vstoupit na území impéria neozbrojeni, pod vojenským dozorem, pouze na několika místech a ve dne. Celní poplatky byly nepochybně vybírány též přímo na hranici¹. Z tohoto pohledu byl Antoninův val spíše součástí byrokratického aparátu než defenzivní stavbou, i když by se na druhou stranu nemělo zapomínat, že i nebráněný val by pro případné útočníky byl jistou překážkou – právě ve volném pohybu v krajině – byť jistě překonatelnou.

Antoninův val tedy nebyl neprostupnou linií, nebyl ani hranicí provincie. Jednalo se spíše o jednu z forem udržování pořádku, kontroly, monitorování a případného omezování volného pohybu v příhraničí. Zároveň sloužil jako výchozí místo pro operace jednotek v širokém pásu severně i jižně od něj. Lze očekávat, že především jízdní jednotky se zabývaly pravidelným patrolováním v již obsazených územích, zatímco pěší oddíly hlídaly strategické body. Pěší jednotky jistě také tvořily osádky pevnůstek a mini-pevnůstek, kam byly detašovány právě z větších pevností.

3.2.5 Tvůrci a osádka valu

Antoninův val byl, podobně jako jeho jižnější předchůdce, postaven vojáky II., VI. a XX. legie (viz. Obr. 31 a 36). Odhaduje se, že zatímco II. legie Augusta se na výstavbě podílela jako celek, ze zbylých dvou legií byly vyslány jen některé oddíly². Ze všech legií, i z nejpočetněji zastoupené II. Augusty, však nebyli přítomni úplně všichni vojáci, vzhledem k tomu, že legie měly i jiné povinnosti – patrolování a vůbec správu jižních území – odhadem lze hovořit o 8 000 mužích, 4 000 ze II. legie a po 2 000 z každé z legií zbývajících³.

Nejlepším dokladem o stavebních pracích jednotlivých legií jsou tzv. mílní kameny (angl. Distance slabs). Mílní kameny jsou do značné míry unikátní v rámci veškeré římské vojenské skulptury. Přestože k nim existují paralely například v podobě tzv. centuriálních

---

¹ Breeze 2006, str.: 72

² Breeze 2008, str.: 63

³ Breeze 2008, str.: 64

kamenů (angl. centurial stones) na Hadriánově valu¹ nebo podobných kamenů v rámci Odenwaldského limitu², zůstávají mílní kameny díky své četnosti i zdobnosti unikáty.

Primárním úkolem mílních kamenů bylo dokumentovat, který úsek byl postaven kterou legií. Ideálně, i když v takovém množství pochopitelně nejsou kameny dochovány, měl být jeden kámen na severní i jižní straně valu na začátku i konci každého budovaného úseku³. Dohromady se tedy mělo jednat o 4 mílní kameny k jednomu úseku, přičemž dlužno dodat, že se doposud podařilo najít jen 20 mílních kamenů v kontextu celého Antoninova valu⁴. K mílním kamenům viz. výše příklad z úseku výstavby valu mezi lokalitou Bridgeness a místem, kde val překračuje řeku Avon.

Mezi mílními kameny lze pozorovat poměrně velké rozdíly. V okolí Antoninova valu máme zdokumentovaný pouze jediný mílní kámen bez jakéhokoli zdobení, většina ostatních je zdobena venkoncem prostě. Zatímco na některých jsou vyobrazeny jen symboly jednotek participujících na stavbě – kanec jako symbol XX. legie (Obr. 37) a kozoroh s Pegasem jako symboly II. legie⁵ (Obr. 38), jiné přímo připomínají vítězství daných jednotek nad barbary – často za přítomnosti bohyně Victorie (Obr. 39).

V kontextu valu však byly také nalezeny dva mílní kameny, které absolutně vynikají mezi ostatními svým zpracováním. První z lokality Bridgeness zobrazuje ve dvou reliéfech po stranách tzv. suovetaurilia napravo (oběť býka, berana a prasete – jedna z nejposvátnějších obětí), které vykonává snad samotný velitel II. legie Augusty Aulus Claudius Charax, zatímco v levé části jsou vyobrazení poražení barbaři, na které doráží vítězný jezdec⁶ (Obr. 40). Uprostřed je text s dedikací císaři a údajem o stavebních pracích.

Druhý z lokality Hutcheson Hill je snad ještě lépe proveden. Zobrazuje bohyni Victorii, jak věnčí vavřínem zobák orla na legionářské standartě (lat. Aquila) XX. legie, zatímco po stranách klečí porobení svázaní barbaři (Obr. 41). Zdá se, že všechny mílní kameny byly alespoň původně barevně dekorovány, na jednom se dochovaly zbytky barev dodnes⁷.

Mílní kameny zpravidla začínají dedikací císaři Antoninovi Piovi, pak následují tituly a pocty legie a teprve pak samotná vzdálenost. Díky nim také víme, jak armáda nazývala

---

¹ Breeze 2007, str.: 58

² Thiel 2009, str.: 138

³ Breeze 2008, str.: 69

⁴ Breeze 2006, str.: 70

⁵ Breeze 2008, str.: 69-70

⁶ Breeze 2008, str.: 70

⁷ Breeze 2008, str.: 70

Antoninův val – *vallum*¹. Samotné práce, které mílní kameny připomínaly, jsou pak doslova zmíněny jako *opus valli* (Obr. 42).

Otázkou zůstává samotný důvod snahy jednotlivých legií o tak přesnou a zdobnou připomínku jejich práce na valu. Obdobné kameny na valu Hadriánově nebo i pamětní nápisy na budovách v rámci pevností na území většiny říše nejsou zdaleka tak zdobné. I když dávají mílní kameny poměrně přesnou informaci o tom, který úsek která legie postavila (viz. dále), což mohlo být císařským byrokratickým aparátem vyžadováno, důvod k takto propracované výzdobě je spíše v rovině dohadů. Lze jej spojovat se samotným účelem tažení, které se celé jeví spíše jako propagandistická akce² za účelem posílení vratké pozice nového císaře. Přestože mílní kameny zobrazují houfy poražených nepřátel a drtivě vítězí římská vojska, jakékoli informace o významných bitvách chybí.

Je tedy jistě zvláštní, když se armáda pomocí bohatě zdobených monumentů chlubí vítězstvím, o kterém žádné podrobné zprávy neexistují. Je možné, že pokud císař potřeboval triumf a titul imperátor, bylo vítězství jednoduše vyrobeno, zatímco nové území bylo spíše anektováno než dobyté – a aby bylo vítězství dostatečně prokázáno, muselo být na mnoha místech připomínáno. Jedná se ale pouze o jednu z možností, proti které mimo jiné stojí nejasná motivace vojsk vztyčovat takové množství bohatě zdobených desek na nejsevernější hranici jedné z neodlehlejších provincií. Vítězství v Británii mělo přinést císaři prestiž především v Římě, ne v odlehlé provincii.

Zdá se, že Antoninův val byl rozdělen na jednotlivé stavební úseky o délce 4,66 římské míle, 3,66 římské míle a 3 římské míle³ (1 římské míle = 1,481 km –) při celkové délce 40 římských mil (60 km). Zvláštností je, že zatímco střední a východní část valu byly děleny přibližně podle tohoto systému, západní část dlouhá 4 římské míle (6,5 km) byla evidentně rozměřena ve stopách⁴ na 6 mnohem menších úseků (viz. Obr. 36 a výše). Tento fakt je o to podivuhodnější, že tento „přechod“ lze blíže umístit k lokalitě Castlehill, s jejíž výstavbou nejspíše přišla i radikální změna v pojetí celého systému formou přidání dalších 10 pevností k valu. Největší množství mílních kamenů pochází právě ze západní části valu⁵.

Někteří z mužů sloužících na Antoninově valu mohli pocházet například z Germánie, kde byla po jistou dobu přítomna například jednotka Cohors Secundae Tungrorum milliaria equitata⁶, která jinak sídlila v pevnosti na lokalitě Birrens. Tato jednotka provedla během své

---

¹ Breeze 2008, str.: 71

² Breeze 2008, str.: 71

³ Breeze 2006, str.: 71

⁴ Breeze 2006, str.: 71

⁵ Breeze 2008, str.: 67, fig. 5.6

⁶ <http://www.roman-britain.org/places/blatobulgium.htm>

přítomnosti v Germánii nábor místních mužů, kteří byli později spolu s ní převeleni zpět do pevnosti na lokalitě Birrens, v jejímž okolí vztyčili několik oltářů božstvům patrně germánského či východogalského původu (Viradecthis, Ricagambeda¹). Naprostá většina vojáků ale měla svůj etnický původ nepochybně v oblasti Británie – jednotky byt s exotickými jmény musely být pravidelně doplňovány novými rekruty a místní nábor potvrzují i jména vojáků na náhrobcích v okolí pevností na Antoninově valu (např. Nectovelius – viz. Obr. 43).

Zdánlivě by do jisté míry exoticky mohla působit jednotka Cohors Primae Hamiorum Sagittariorum, která byla posádkou v pevnosti na lokalitě Bar Hill. Jak název napovídá, pocházela původně z města Hama v dnešní Sýrii². Ovšem je nutno brát v potaz, že tato jednotka se podílela již na claudijské invazi do Británie v roce 43 po Kr.³, tedy že v době antoninské okupace Skotska byl tento oddíl na ostrově již po několik generací. Proto není nutné přeceňovat počet Syřanů v rámci této jednotky ve druhém století po Kr. i vzhledem k tomu, že vojáci auxilií se nemohli během služby legitimně ženit. Přesto zde jisté zastoupení nepochybně měli, neboť neoficiální poměry s ženami byly vzhledem k délce služby tolerovány a potomci z těchto svazků tvořili značnou část budoucích rekrutů⁴.

Jednotky na Antoninově valu měly primárně dva úkoly – udržovat pořádek na hranici provincie (pořádková – policejní činnost) a odrážet případné menší útoky či nájezdy z území mimo provincii (vojenská ochrana)⁵. Způsob správy okupovaného území byl v rámci římské říše poměrně rozdílný, ale lze předpokládat, že podobně jako ve většině západních provincií spravovaly okupační jednotky nově porobené území skrze místní autority, kterým ponechaly většinu původní moci a pouze je podřídily svému dozoru. V tomto směru se tedy do značné míry opakuje předpokládaný Agricolův postup a paralely lze hledat i v okupaci jižního Skotska.

Udržování pořádku prováděly okupační jednotky formou hlídkování a patrol, čemuž nasvědčuje i četná přítomnost jízdnic jednotek, které se pro tuto práci hodí nejlépe⁶. Velmi pravděpodobně též jednotky poskytovaly ochranu a doprovod obchodníkům a jejich karavanám a to nejen v rámci hranic provincie, ale pravděpodobně i za ní. Je nasnadě, že pokud byly římské jednotky přítomny i na území bezprostředně za hranicemi provincie, nepochybně se neostýchaly zasahovat do místních záležitostí.

---

¹ <http://www.roman-britain.org/places/blatobulgium.htm>

² <http://www.roman-britain.org/military/coh1ham.htm>

³ Breeze 2008, str.: 191

⁴ Breeze 2006, str.: 79

⁵ Breeze 2006, str.: 90

⁶ Shotter 1996, str.: 92

Mezi další povinnosti jednotek na valu patřilo vybírání daní a to jak vstupních poplatků na území říše a nejrůznějších cel, tak daní od provinciálů¹. Vzhledem k relativní krátkosti antoninské okupace Skotska je nasnadě, že romanizace místního obyvatelstva nedospěla tak daleko, aby byly daně vybírány v penězích. Pro tento fakt hovoří i řídkost zastoupení římského oběživa na lokalitách osídlených původním obyvatelstvem². Daně byly velmi pravděpodobně vybírány jinou formou – v naturáliích či odvodem rekrutů, k čemuž jsou známy paralely v jiných částech říše³.

Osádka Antoninova valu se běžně odhaduje na 6 000 – 7 000 mužů. Podle výpočtů S. W. Hansona a G. S. Maxwella by takováto vojenská síla ročně spotřebovala kolem 2 000 – 2 500 tun obilovin⁴. K tomuto číslu je nutno přidat ještě vysokou spotřebu této komodity ze strany koní a jiných hospodářských zvířat, stejně jako jistou spotřebu civilního obyvatelstva v sídlišťích připojených k pevnostem. Zůstává otázkou, jestli zajištění tak velkého množství potravin bylo možné čistě lokálně, ale vzhledem k tomu, že případná přeprava by cenu těchto základních komodity značně zvýšila, lze předpokládat, že přítomnost římských vojsk z dlouhodobého hlediska spíše stimulovala místní produkci. Během několika prvních sezón ale musela být armáda závislá na dovozu i základních potravin z jihu, pravděpodobně dovážených především po moři⁵ a distribuovaných z lokalit Cramond a Old Kilpatrick jakožto klíčových přístavů do pevností na valu.

3.2.6 Civilní osídlení a místní obyvatelstvo

V problematice zkoumání civilního osídlení v oblasti Antoninova valu se badatelé vždy potýkali s nedostatkem průkazné evidence. Je sice všeobecně známo, že většina pevností trvalejšího charakteru v Římské říši měla cosi jako přidružené civilní osídlení, ale vzhledem ke krátkosti okupace Antoninova valu je, na rozdíl třeba od Germánského nebo Panonského limitu, pramenů ke zkoumání poskrovnu.

Jisté je, že římská vojska jakožto relativně dobře a pravidelně placené složky přitahovala nejrůznější řemeslníky a obchodníky, jejichž služeb a zboží vojáci rádi využívali. V kontextu pevností auxilií lze hovořit o osídlení typu *vicus*⁶, ale bohužel i když se badatelé

---

¹ Breeze 2006, str.: 92

² Breeze 2006, str.: 92

³ Breeze 2006, str.: 92

⁴ Hanson 1983, str.: 178

⁵ Hanson 1983, str.: 178

⁶ Keppie 2004, str.: 132

shodují, že nepochybně na nejsevernější hranici říše tato osídlení existovala, důkazů pro ně je málo.

Je velmi nepravděpodobné, že by obyvatelstvem těchto k pevnostem připojených sídlišť byli místní zemědělci. Krom toho, že romanizace rurálně žijící společnosti by jistě trvala delší dobu než relativně krátká dvacetiletá antoninská okupace Skotska, je třeba brát v potaz také počáteční nedůvěru mezi místními barbary a okupačními vojsky. Jako doklad tohoto faktu slouží též absence většího množství římského zboží z lokalit, na kterých máme doloženo zemědělské osídlení z této doby¹. I když tedy místní obyvatelstvo přišlo do kontaktu s římským způsobem života, nemělo žádný zájem se mu přizpůsobovat a ti z místních, kdo snad odešli žít do sídlišť připojených k pevnostem, neposílali do svých původních domovů mnoho suvenýrů připomínajících jejich nový způsob života.

Daleko pravděpodobnější variantou je, že obyvatelé těchto sídlišť se prostě přesunuli spolu s jednotkou na severní hranici. Pozůstatky ohnišť a pecí byly objeveny v okolí lokality Bar Hill, základy jednoduchých dřevěných budov zase před pevností na lokalitě Cadder². Jihovýchodně od Antoninova valu, na lokalitě Inveresk, byly nalezeny pozůstatky budov jak ze dřeva, tak z kamene, stejně jako pozůstatky výměry polí. Ty byly nalezeny i v okolí pevností na lokalitách Croy Hill, Rough Castle a Carriden (Obr. 44), bohužel na těchto lokalitách (s výjimkou lokality Carriden) chybí přesvědčivé doklady o budovách civilního osídlení, i když vzhledem k polím zde nepochybně nějaké muselo být.

3.3 Významné lokality v rámci antoninské okupace Skotska

Pro nejlepší znázornění antoninské okupace Skotska jsou vybrány 4 různé lokality. Newstead a Ardoch jako příklady již okupovaných pevností v době flávijské expanze, které byly za Antonina Pia znovu-obsazeny a jako příklady pevností přímo na Antoninově valu, kterému bylo v této kapitole věnováno nejvíce pozornosti, lze uvést lokality Bar Hill a Rough Castle.

---

¹ Breeze 2008, str.: 130

² Breeze 2006, str.: 96

3.3.1 Bar Hill

Pevnost na lokalitě Bar Hill byla známa badatelům již od poloviny 17. stol., její kompletní exkavace proběhla mezi léty 1902 – 1905¹, ale lokalita byla průběžně zkoumána po celé další století. Na lokalitě se nacházela římská pevnůstka již v období tažení Gnea Julia Agricoly, během vykopávek byly doloženy její základy a obrysy příkopů, ale někteří badatelé se domnívají, že pevnůstka patřila do ranně antoninského období a neměla s flávijskou okupací nic společného². Proto někdy není pevnost na lokalitě Bar Hill uváděna jako jedna ze 7 primárních pevností na valu, i když jinak vše nasvědčuje tomu, že do této skupiny patří.

Dnes ale převládá názor, že samotná antoninská fortifikace na lokalitě patřila k první fázi výstavby valu³. Svou polohou vůči valu ale byla poměrně atypická. Rozkládala se na výměře 1,4 ha a zvláštností je, že nebyla na severu připojena k valu, ale stála samostatně jižně od vojenské cesty (Obr. 45). Tento fakt je o to více zarážející, že zatímco z jihu, východu i západu byla chráněna dvěma příkopy, na severu ji od vojenské cesty odděloval pouze příkop jediný.

Během výzkumu v letech 1979-82 byly detailně prozkoumány především budova principie a lázně, jejichž základy pak byly ponechány v in-situ a návštěvníci si je dnes mohou prohlédnout (Obr. 46). Největší část principie tvořilo nádvoří (Obr. 47), ve kterém se nacházela 13 m hluboká kamenná studna (Obr. 57), na jejímž dně bylo nalezeno množství předmětů, které sem odcházející vojáci vyhodili, když pevnost opouštěli (pravděpodobně aby nepadly do rukou nepřátelům, pro vojsko však neměly takovou hodnotu, aby si je odnášelo do svého nového působiště). Jednalo se o řadu mincí, hrotů šípů, keramických střepů, kamenné brousky, vak plný kovových předmětů (části skob, pantů a okenních mříží, hřebíky, závlačky), oltář (Obr. 49), sedm kovových obručí na vědra spolu s kolem, které sloužilo jako kladka, několik fragmentů nápisů a kamenných sloupků⁴.

Z částí principie si může návštěvník prohlédnout dodnes dochované základy jak již zmiňovaného zastřešeného nádvoří se studnou, tak kanceláře vojenských úředníků a táborové svatyně, ve které byla též umístěna táborová pokladna. Severozápadně od principie jsou dnes obnaženy základy lázní, které se původně nacházely takřka nalepeny do severozápadního rohu pevnosti (Obr. 46).

---

¹ Keppie 2004, str.: 144

² Robertson 1975, str.: 6 - 8

³ Breeze 2008, str.: 84, table 4

⁴ Kovové předměty - Robertson 1975, str.: 101 – 117, oltář – viz obrázek příloha; nápisy a sloupy tamtéž – str.: 37 - 44

Během vykopávek na lokalitě Bar Hill se podařilo po celé ploše bývalé pevnosti nalézt širokou škálu kostí skotu, ovcí, jelenů, vepřů i lišek¹. Vzhledem k neporušenosti kostí, jejich množství a druhové četnosti je pravděpodobné, že zvěř zde nebyla lovena pro maso, ale pro kůži. Během komplexních archeologických prací na lokalitě byly také nalezeny zbytky bot a to jak mužských, tak ženských i dětských², přičemž tento soubor je pokládán za jeden z důkazů pro existenci civilního osídlení, jelikož není pravděpodobné, že by všechny tyto boty patřili veliteli a jeho rodině³ (Obr. 48) .

Sama pevnost byla postavena vojáky II. a XX. legie⁴, osádku tvořili Cohors Primae Baetasiarum civium Romanorum a Cohors Primae Hamiorum Saggiatariorum (identifikace na základě již zmíněného oltáře pro první jmenovanou jednotku – Obr. 49, pro další Obr. 50, oltář nalezený nedaleko pevnosti⁵). Přítomnost Cohors Primae Hamiorum Saggiatariorum je ještě doložena díky nálezům jednoho náhrobku v okolí lokality⁶.

O oddílu Baetasijských máme doklady v podobě oltáře nalezeného ve studni principie a zbytků pamětního kamene (Obr. 51), který dokumentoval výstavbu či přestavbu principie, nalezených tamtéž. Vzhledem k nálezům předmětů spojených s oddílem Baetasijských v rámci studně, kam byly sekundárně uloženy při ústupu jednotky z Antoninova valu je nasnadě, že na lokalitě Bar Hill byl nejdříve přítomen lučištnický oddíl Hamských, který byl následně vystřídán pěchotním oddílem Baetasijských.

Zatímco některé části pevností na Antoninově valu si byly na většině dobře zdokumentovaných lokalit podobné, jako například principie či sýpky (Obr. 55), jiné se lokalitu od lokality lišily. Například praetorium svojí velikostí a výstavností většinou přímo odpovídalo velikosti a významu pevnosti (Obr. 52). Lázně, přestože byly umístěny buďto v samém rohu pevnosti (Bar Hill – Obr. 46), či hned mimo pevnost v přístavbě (např. Rough Castle – Obr. 59), se od sebe konstrukcí významně nelišily (Obr. 53). Největší variabilita v rámci budov ve fortifikacích na valu byla ale zaznamenána u ubikací pro samotné vojáky.

Principia, praetorium, sýpka i lázně měly tradičně alespoň základy z kamene, zatímco ubikace prostých vojáků byly často postaveny z méně trvanlivých materiálů a jediným dokladem o jejich existenci uvnitř pevnosti je série kůlových jamek (Obr. 54). I tak lze ale vysledovat jisté podobnosti. Ubikace vojáků na Antoninově valu se držely tradičního

---

¹ http://www.roman-britain.org/places/bar_hill.htm

² Robertson 1975, str.: 61 - 91

³ Hanson 1983, str.: 187

⁴ Robertson 1990, str.: 72

⁵ Cohors Primae Hamiorum Saggiatariorum - RIB 2167; Cohors Primae Baetasiarum civium Romanorum – RIB 2169

⁶ http://www.roman-britain.org/places/bar_hill.htm

schématu, ve kterém byla kasárna stavěna jako úzký pruh jedenácti místností, v rámci kterého centurion sám obýval první čtvercovou místnost, zatímco vojáci byli ubytováni po 8 – 10 mužích do zbývajících menších světnic. Předpokládá se, že ubikace vojáků z jízdnic oddílů byly větší než ubikace jednotek skládajících se z pěchoty.

Jedny z nejlépe dochovaných pozůstatků ubikací vojáků auxiliárních jednotek se podařilo prozkoumat právě v rámci pevnosti na lokalitě Bar Hill, kde vojáci měli možnost bydlet v poměrně velkých místnostech. Zatímco centurionovi patřila místnost o velikosti 9 m x 9m, jedna contubernia obývala světnici o velikosti 7,3 m x 3,4 m, přičemž je nutno podotknout, že na jiných lokalitách byly prostory ubikace podstatně menší¹.

Lokalita Bar Hill byla římskými vojsky zvolena hned dvakrát (jedno-sezónně v době flávijské a na dobu přibližně 20 let v období antoninském) jako důležitý strategický bod, hodný umístění pevnosti. Při bližším zkoumání návštěvník i dnes dokáže posoudit strategickou významnost tohoto místa – především díky dobrému výhledu na údolí řeky Kelvin. I proto je na této lokalitě zdokumentována nejen opakovaná okupace římskými vojsky, ale též existence menšího opevněného hradiště z doby železné (angl. Hillfort) na protějším vrcholku kopce, které bylo buď opuštěno před příchodem římských vojsk nebo jimi zničeno.

3.3.2 Rough Castle

Pevnost na lokalitě Rough Castle patří až k druhé fázi výstavby spolu s dalšími sekundárně přidanými pevnostmi k valu. Její pozůstatky jsou v krajině dodnes impozantní, násep se tyčí do výše 1m a průběh Antoninova valu spolu s příkopem jsou jak na lokalitě, tak v jejím okolí velmi dobře rozpoznatelné (Obr. 56).

Na rozdíl od původních pevností je ta na lokalitě Rough Castle poměrně malá, oproti fortifikaci na lokalitě Bar Hill poloviční² (výměra území, kterou zabírá, je pouhých 0,63 ha). Ve skutečnosti je pevnost na lokalitě Rough Castle jedna z nejmenších na valu, což bylo patrně jedním z důvodů připojení tzv. přístavby (Annexe) východně od samotné pevnosti, která byla téměř dvakrát větší než samotná pevnost³ (Obr. 59).

Pevnost má jako svojí severní hradbu Antoninův val, je na něj přímo připojena. Na rozdíl od lokality Bar Hill nebyly na lokalitě Rough Castle pozůstatky jednotlivých

---

¹ Hanson 1983, str.: 175

² Keppie 2004, str.: 137

³ http://www.roman-britain.org/places/rough_castle.htm

zdokumentovaných budov ponechány odkryty, aby si je mohl případný návštěvník prohlédnout, ale byly znovu zasypány. Během samotných vykopávek v letech 1902 – 1903 se podařilo odhalit základy principie, praetoria a táborové sýpky na území samotné pevnosti, zatímco v rámci přístavby byly nalezeny pozůstatky lázní.

Podobně jako u pevnosti na lokalitě Bar Hill i zde byla po opuštění pevnosti řada cenných předmětů vhozena do studně na nádvoří principie. Nález fragmentu pamětního kamene (RIB 2145) z principie je bezesporu nejdůležitějším z objevů na lokalitě Rough Castle (Obr. 60). A to především proto, že archeology poprvé informoval o správném názvu velitelství tábora. Dříve totiž převládal názor, především díky nedostatku konkrétní epigrafické evidence, že velitelství tábora bylo obecně římskými vojsky nazýváno *praetorium*¹. Praetorium však bylo pouze stanem či domem, kde sídlil velitel a je sice pravdou, že v rámci pochodových táborů sloužilo praetorium i jako velitelství, ale v rámci stacionárních fortifikací byla budova principie administrativním a správním centrem pevnosti, zatímco praetorium obvykle stálo vedle ní a plnilo pouze funkci sídla velitele a jeho rodiny.

V nápisu dokumentujícím výstavbu principie je uvedena Cohors Sextae Nerviorum jakožto jednotka, která postavila principii (RIB 2145). Jako důkaz pro přítomnost této jednotky slouží i oltář zasvěcený Victorii (RIB 2144), nalezený 200 m jižně od samotné pevnosti² (Obr. 61), kde je však jako velitel této jednotky uveden Gaius Flavius Betto, centurion XX. legie. Je krajně neobvyklé, že jednotce auxilií velel centurion legie, které byla posádkou v dnešním Chesteru, jak už ale bylo zmíněno výše, není to ojedinělý úkaz v rámci Antoninova valu.

Zdá se, že buď se jednalo o dočasné řešení³, nebo přítomnost centuriona u jednotky auxilií bylo součástí jistého systému, ve kterém asi byly i poměrně malé pevnůstky u samé hranice provincie v držení malých legionářských oddílů (jako například fortifikace na lokalitách Croy Hill nebo Westerwood). O tomto systému však zatím není známo příliš mnoho konkrétního, ani to jestli takto doopravdy fungoval (viz. také výše).

Vodítkem v tomto konkrétním případě by mohla být sama velikost pevnosti. Pokud předpokládáme, že Cohors Sextae Nerviorum byl standardní oddíl auxilií, tedy o síle cca 500 mužů, nemohla být najednou na tak malé ploše pevnosti ubytována více jak polovina této jednotky⁴. Tudíž je možné, že zatímco polovina jednotky spolu s velitelem sloužila jinde⁵, na

---

¹ Breeze 2008, str.: 112

² Breeze 2008, str.: 132

³ http://www.roman-britain.org/places/rough_castle.htm

⁴ Hanson 1983, str.: 168

⁵ Shotter 1996, str.: 90

lokalitě Rough Castle byl zbytek této jednotky pod velením centuriona XX. legie. Konkrétní evidence k tomuto uspořádání ale zatím chybí.

Nalevo od severní brány byla archeologicky doložena tzv. *lilia* (Obr. 59) – jámy s ukrytými dřevěnými bodci, překryté – maskované větvemi a listím¹ (podobné například jamám *Punji* z období Vietnamské války²), popisovaná již Caesarem a doložená i na řadě jiných lokalit na Antoninově valu³. Všechny defenzivní prvky (*lilia*, *fossa* – příkopy a *vallum* – valy) sloužily spíše než k odražení útoků a posílení defenzivní úlohy pevnůstky více jako způsob, jak usměrňovat pohyb osob přes hranici do okolí pevností.

Pevnost na lokalitě Rough Castle patrně nebyla v období svého užití auxiliemi tak významná jako fortifikace na lokalitě Bar Hill, především kvůli její menší rozloze, která napovídá, že osádka zde nebyla tak početná jako v jiných pevnostech na valu. Paradoxně má však dnes pro badatele větší význam než většina ostatních pevností na valu a to především díky velmi dobrému stupni dochování jak obraných prvků pevnosti, tak samotného valu v jejím okolí.

3.3.3 Newstead

Pevnost na lokalitě Newstead je v období antoninské okupace především významná dlouhou dobou, po kterou byla obsazena. Krom toho, že se pro ni počítá na základě nálezů okupace jak v období Antonine I., tak Antonine II., římské jednotky jí patrně držely až do roku 180 po Kr. či déle⁴. Bohužel většina datovatelné keramiky spadá do období flávijsko-trajánského⁵. O delší okupaci Newstead, bezpochyby nejdelší ze všech lokalit obsazených v období antoninské okupace, lze hovořit na základě identifikace těch hrncířských kolků, které se na žádné jiné vojenské lokalitě ve Skotsku nevyskytují (protože tyto lokality na území Skotska v dobu jejich výroby již nebyly obsazeny)⁶. Newstead je tedy beze sporu unikátní dobou, po kterou byla tato pevnost obsazena.

Antoninská pevnost na lokalitě Newstead již byla postavena z větší části z kamene⁷, přičemž základy obvodových zdí byly pojety vsutku masivně (Obr. 17, 18). Technicky byly konstrukční prvky obvodové zdi v antoninském období velmi podobné dalším příkladům

---

¹ Shotter 1996, str.: 89

² http://www.roman-britain.org/military/military_glossary.htm

³ Keppie 2004, str.: 138

⁴ Keppie 2004, str.: 117

⁵ Hartley 1972, str.: 9

⁶ Hartley 1972, str.: 53

⁷ Maxwell 1989, str.: 179

kamenných pevností jako jsou ty na lokalitách Cramond, Balmuilty, Castlecary nebo jak byl konstrukčně řešen samotný Hadriánův val ve své finální podobě (Obr. 62). Ostatně autorství je připisováno vojákům XX. legie, kteří se podíleli jak na výstavbě Hadriánova valu, tak například na stavbě pevnosti na lokalitě Cramond.

Taktický a strategický význam pevnosti patrně zůstával stejný jako v období flávijské okupace. Zatímco výše zmíněné fortifikace na lokalitách Bar Hill a Rough Castle byly přímou součástí Antoninova valu a jejich význam byl tedy jasný – poskytovat zázemí vojákům patrolujícím v oblasti valu a zajišťovat průchod případné celní povinnosti na hranici, pevnost na lokalitě Newstead byla ve své podstatě v týlu. Jako ostatní pevnosti jižně od Antoninova valu byla úzce vázána svojí polohou k cestě, kterou chránila. Vojáci zde ubytovaní také nepochybně vybírali a daně a poplatky od místních kmenů, které svou vojenskou přítomností také drželi v šachu.

Lokalita byla, podobně jako ostatní pevnosti v jižním Skotsku, někdy kolem roku 158 po Kr. opuštěna a pak opět obsazena v původní rozloze, byť s jistými přestavbami (Obr. 17, viz tabulka 7 - Seznam antoninských lokalit na území Skotska jižně od Antoninova valu). Okupace po tak dlouhou dobu, které byla naznačena na začátku, byla patrně umožněna veskrze jižním umístěním pevnosti. Vzhledem k tomu, že Skotsko patrně nebylo na začátku vlády Marca Aurelia ztraceno v jediné krvavé porážce, ale jednotlivé lokality i celý Antoninův val byly postupně opouštěny, je logické, že právě jedna z nejižnějších pevností byla opuštěna až jako poslední.

3.3.4 Ardoch

Pevnost na lokalitě Ardoch musí být v kapitole o antoninské okupaci Skotska zmíněna především proto, že zatím není v této práci věnován žádný prostor římské přítomnosti severně od Antoninova valu v tomto období. Pevnost na lokalitě Camelon se spíše počítá k samotnému valu či Dere Street, z dalších opevněných lokalit lze zmínit pevnosti na lokalitách Ardoch, Strageath a Bertha. Všechny byly obsazeny již během flávijské okupace, existují archeologické doklady pro znovuobsazení pevnosti na lokalitě Strageath¹, lokalita Bertha sice nebyla podrobněji zkoumána, ale v její blízkosti byla nalezena deska s děkovným nápisem, bezpečně datovaná do antoninského období².

---

¹ Keppie 2004, str.: 166

² RIB 3515

Odhaduje se, že samotná pevnost na lokalitě Ardoch spadá do druhé fáze antoninské okupace (Antonine II.)¹ s tím, že dříve se někteří badatelé snažili určit dvě fáze antoninské okupace². Je velmi pravděpodobné, že podobná datace bude platit (budou-li v budoucnu podrobněji zkoumány) i pro dvě zbývající lokality.

Samotná pevnost byla podrobně popsána v kapitole o flávijské okupaci Skotska, stačí jen připomenout, že z mnohačetných náspů je ten nejvnitřnější tím, který určoval hranice a zeď antoninské pevnosti³ (Obr. 20, 21). Vnitřní zástavba jako taková je těžko přiřaditelná k jednotlivým obdobím.

Důležitější než jednotlivé podrobnosti o lokalitě je ale její strategický význam. Pevnost na lokalitě Ardoch totiž spolu s pevnostmi na lokalitách Strageath a Bertha ležela na území, o kterém se běžně nepředpokládalo, že spadalo do oblastí pod přímou římskou kontrolou v antoninském období. I když okupace asi nebyla tak dlouhá jako u ostatních lokalit v tomto období, beze sporu zde byla římská vojska přítomná po dost dlouho, aby se jim vyplatilo zřídit si zde trvalou pevnost. Jaký byl ale strategický cíl celého tohoto počínání?

Nasadě se může jevit paralela s předchozí etapou římské přítomnosti na území Skotska. Již v období flávijské okupace se římská moc snažila úzkostlivě bránit přístup právě do oblasti poloostrova Fife, kde však již žádné zásadní římské fortifikace nebyly (nebo zatím nejsou doloženy, samotný přístup bránil jak systém Gask Ridge – především pak jeho pevnosti, tak tzv. Glenn Forts).

Jako vodítko může posloužit Tacitova zmínka, že po skončení vojenských operací *Agricola odvedl vojsko do země Borestů. Od nich přijal rukojmí*⁴. Bohužel Borestové (Boresti) nejsou již v žádných jiných historických pramenech zmiňováni, ale mohlo by se jednat o zkomoleninu slova *Horesti*, jména keltského kmene, podle kterého pak byla pojmenována legionářská pevnost *Orrea*⁵ (lokality Carpow, viz. severovská okupace) z období severovské expanze do Skotska právě na území poloostrova Fife⁶.

Lze-li tedy kmen Borestů identifikovat s polostrovem Fife, lze také předpokládat, že pozitivní vztahy mezi jeho obyvateli a římskou mocí mohly být za antoninské okupace Skotska obnoveny, podobně jako tomu došlo například s kmeny Votadini a Novantae v jižním

---

¹ Maxwell 1989, str.: 165

² Crawford 1949, str.: 38

³ Crawford 1949, str.: 35

⁴ Tacitus, *Život Iulia Agricoly*, 38

⁵ Ptolemaios, *Geographia*, 2. 2.

⁶ Keppie 2004, str.: 172

Skotsku. Osádky pevností tedy mohly poskytovat ochranu a zároveň dohlížet na spřátelený kmen severně od Antoninova valu¹.

Tato interpretace zní sice lákavě, ale podkladů pro ní, jak bylo ukázáno výše, mnoho není. Vzhledem k faktu, že z období antoninské okupace je ale známo jen několik lokalit z takto severních oblastí, muselo mít dané území pro římské správce provincie jistě velký význam, jinak by se nenamáhali nákladně vydržovat posádku de facto za nepřátelskými liniemi. Jedním ze zdůvodnění římské snahy bránit území poloostrova Fife může být i fakt, že již od antiky se jedná o velmi úrodné území (na skotské poměry) a mohlo tedy pro římská vojska znamenat cenný zdroj základních potravin².

Význam lokality také potvrzuje fakt, že i ve zmenšené verzi oproti flávijské pevnosti (antoninská pevnost zabírala území o výměře 2,3 ha) byla pevnost dostatečně velká, aby mohla pojmout až tisícíhlavý jízdní oddíl³. Sama lokalita bývá někdy identifikována s místem Alauna v Claudiově Geographii⁴.

3.4 Zánik Antoninova valu, konec antoninské okupace Skotska

Jak již bylo řečeno, antoninskou okupaci Skotska lze rozdělit na období I. (142 po Kr. – 158 po Kr) a II. (158 po Kr. – 164 po Kr.)⁵. Mezníkem je dočasné opuštění, po kterém byl val re-okupován, patrně však již po kratší dobu, než jak dlouho byl obsazen v první fázi okupace. Sama datace je velmi přibližná, založená především na interpretaci několika mincí, střeptů terry sigilaty a nemnoha nápisech (níže). Je nutné tedy zdůraznit, že stav poznání je pořád na té úrovni, kdy několik menších nálezů třeba z lokalit, které ještě na prozkoumání čekají, může změnit naše vnímání a dataci konce antoninské okupace Skotska.

Rok 158 po Kr. je datován na základě dnes již ztraceného nápisu dokumentujícího opravy na Hadriánově valu⁶. Lze logicky očekávat, že k opravám původní hranice, či přesněji řečeno lineární bariéry, nebyl důvod, pokud ta nová byla obsazena. Do stejného období je datována i přestavba pevnosti na lokalitě Birrens a několika dalších lokalitách, jak je vidět v Tabulce 7 (Seznam antoninských lokalit na území Skotska jižně od Antoninova valu), některé lokality v jižním Skotsku byly po tomto datu i úplně opuštěny⁷. Otázkou zůstává, co

---

¹ Pitts 1985, str.: 40

² Mattingly 2006, str.: 152

³ Pitts 1985, str.: 26

⁴ Ptolemaios, Geographia, 2. 2.

⁵ Fields 2005, str.: 56

⁶ Breeze 2006, str.: 105

⁷ Breeze 2006, str.: 105

bylo důvodem k těmto přestavbám a patrnému opuštění některých lokalit nadobro či jen krátkodobě?

Na základě interpretace výše zmíněných pramenů lze rekonstruovat přibližný sled událostí. Z několika nápisů z oblasti Hornogermánského limitu lze usuzovat, že guvernér C. Popilius Carus Pedo (cca 151 po Kr. – 155 po Kr.) měl během svých operací na této hranici k dispozici nejen vojska vlastní, ale i část jednotek z Británie¹. Situace na této hranici patrně musela být vážná, za Marca Aurelia pak Chattové vtrhli do Raetie a způsobily mnoho škod².

Oslabení provincionální armády v Británii zřejmě velmi brzo přineslo důsledky. Je nasnadě, že guvernér provincie se po oslabení své vojenské pozice na severní hranici rozhodl pro přeskupení svých sil, nebyl-li k tomu donucen okolnostmi. Zde lze hledat důvody pro opuštění Antoninova valu a celé řady lokalit, z nichž některé jak v jižním Skotsku (Oxton, Wandel, Drumlanrig) tak na samotném Antoninově valu (Bearsden) již nikdy nebyly znovu obsazeny.

K nápravě situace a znovu-obsazení většiny již dříve podmaněného Skotska nepochybně došlo, otázkou zůstává kdy? Guvernér Calpurnius Agricola měl dle Historie Augusty být vyslán do Británie, aby tam napravil situaci a měl být alespoň dle historických pramenů úspěšný³. Jeho počínání je datováno do roku 161 po Kr., znovu-obsazení pak snad již do roku 160 po Kr.⁴ či dříve. Je jisté, že v tuto dobu bezprostředně po roce 158 po Kr., se nejenže vracely jednotky přeložené z Británie do Germánie zpět⁵, ale ze samotné Germánie byly převalovány jednotky na území Británie, aby posílily místní posádku⁶ (doklady mimo jiné na základě nápisu RIB 589).

Zdá se, že skutečným nepřítelem nebyly kmeny severně od valu, ale Brigantové sídlící v severní Británii. Speidel identifikuje právě je jako důvod opuštění valu⁷ a jeho interpretace dává do značné míry logiku, když vezmeme v potaz, že zatímco antoninské pevnosti na valu nejeví známky násilných zánikových horizontů, některé jižnější pevnosti a pevnůstky ano. První opuštění Antoninova valu tedy bylo zapříčiněno taktickými důvody, římská vojska neměla zajištěný týl.

---

¹ *legatus . . . pro pr(aetore) Germaniae super(ioris) et exercitus in ea tendentis* – z tohoto nápisu Speidel usuzuje, že jednotky pod vedením jmenovaného guvernéra nebyly jen jeho vlastní, ale že měl k dispozici i posily. Právě mezi Germánií Superior a Británií často docházelo k výměně jednotek – Speidel 1987, str.: 236

² Historia Augusta, Marcus Aurelius, 8.7

³ Historia Augusta, Marcus Aurelius, 8.7

⁴ Salway 2001, str.: 159

⁵ Breeze 2008, str.: 166

⁶ Speidel 1987, str.: 235

⁷ Speidel 1987, str.: 237

Jak již bylo naznačeno, stabilizace patrně netrvala dlouho. Z již zmíněné citace Historie Augusty je patrné, že problémy s Chatty se nepodařilo ani zdaleka vyřešit a muselo tak dojít k dalšímu stažení jednotek z Británie stejně jako k návratu jednotek původně sídlících v Germanii Superior¹. Logickým dovětkem může být, že se správce provincie poučil z předchozích událostí a místo aby narychlo stabilizoval situaci a snažil se s posilami opět konstituovat hranici na šíji Forth – Clyde, stáhl své síly zpátky k Hadriánovu valu, který nese mnohačetné znaky oprav a přestaveb, datovaných právě do tohoto období². Posunul tím mimo jiné těžiště svých sil ke skutečnému nepříteli, ať už to byli Brigantové nebo třeba příslušníci dříve odbojného kmene Selgovae (viz. flávijská okupace Newstead).

Vzhledem k tomu, že se nejednalo o ústup zapříčiněný porážkou v Británii, je i logické, že ne všechny pevnosti byly opuštěny hned. Omezené numizmatické a epigrafické doklady, stejně jako nálezy terry sigilaty hovoří pro poněkud delší okupaci pevností na lokalitách Old Kilpatrick (mince vyobrazující Lucillu, manželku Lucia Vera)³, Castlecary (vůbec nejmladší nálezy terry sigilaty na valu)⁴ a Cramond (viz severovská okupace lokality Cramond). Vzhledem k tomu, že ústup ze Skotska byl postupný, tyto klíčové body (první a třetí jako důležité přístavy, prostřední pak jako unikátní pevnost sloužící jako základna tisícíhlavé jednotce jízdy) byly drženy nejdéle.

---

¹ Speidel 1987, str.: 237

² Breeze 2008, str.: 167

³ Breeze 2008, str.: 164

⁴ Hartley 1972, str.: 18

4. Severovská okupace Skotska

Severovská okupace Skotska se v několika zásadních parametrech liší od předchozích římských záborů tohoto území:

- 1) na rozdíl od flávijské a antoninské lze z historických pramenů stanovit poměrně přesně začátek a konec této okupace. Na základě popisu tažení u Herodiána¹ a Cassia Diona² je počátek vojenských operací stanoven na rok 208 / 209 po Kr., konec pak 212 po Kr., rok po smrti Septimia Severa³.
- 2) Ve srovnání s oběma předchozími je tedy severovská okupace velmi krátká, někdy dokonce ani nebývá označována jako okupace, ale pouze jako tažení, protože Caracalla okamžitě po smrti svého otce vyklízí celé dobyté území a hranice se opět ustaluje v oblasti Hadriánova valu. Archeologické doklady ale nejsou zdaleka tak jednoznačné a jak již bylo zmíněno v úvodu, oba historici jsou svým pohledem a přístupem poněkud tendenční. Jako okupace je severovská expanze do Skotska v této práci chápána především proto, že cílem vojenských operací bylo obsazení celého Skotska permanentně (*dobýt celý ostrov*⁴), čímž se severovské operace na území Skotska významně liší od trestných výprav Ulpia Marcella⁵ nebo Constantia I. Chlora⁶.
- 3) I vzhledem ke krátkosti okupace jsou pro severovskou epochu archeologické doklady daleko řidší. Ve srovnání s předchozími okupacemi jí také bylo věnováno daleko méně pozornosti badateli.
- 4) Na rozdíl od předchozích okupací nelze v případě té severovské stanovit žádný okupační plán nebo vzor, na základě kterého byla dobytá území spravována. Přesný rozsah obsazených a spravovaných území není dodnes plně znám.
- 5) Oproti předchozím obdobím, ve kterých Římská říše okupovala Skotsko, je doloženo daleko méně lokalit s trvalými fortifikačními prvky, zato ty doložené jsou mohutnější a větší než bývaly jejich ekvivalenty

---

¹ Herodiános, Řím po Marcu Aureliovi, 3.14 – 15

² Dio, Římské dějiny, 77.11 – 15

³ Breeze Frontier country 29

⁴ Dio, Římské dějiny, 77.13.1

⁵ Salway 2001, str.: 162

⁶ Keppie 2004, str.: 18

v předchozích obdobích. Zároveň je do tohoto období datováno daleko více pochodových táborů.

Severovskou okupaci lze rozdělit pro potřeby této práce na dvě části. V první bude pouze letmo popsán průběh tažení, především na základě dokladů pochodových a dočasných táborů. Táborům již byl věnován určitý prostor v rámci flávijské okupace, z antoninského období je jich pak doloženo řádově méně. V rámci severovské okupace ale tvoří hlavní pramen pro pochopení rozsahu kampaně a způsobu jejího vedení. Zároveň je nasnadě, že tyto dočasné tábory byly i vzhledem ke své velikosti jakými základnami pro rozličné operace římských vojsk po celém Skotsku.

V druhé části bude popsáno podrobněji těch několik lokalit, které jsou zařazeny na základě dnešních poznatků právě do období severovské okupace. Jistou výjimkou může být pevnost na lokalitě South Shields, která se nachází v severní Anglii, ale úzce souvisí s vojenskými operacemi na území Skotska. Kromě ní jsou důležité ještě pevnosti na lokalitách Cramond, Carpow a existují i předpoklady pro severovskou re-okupaci pevnosti na lokalitě Newstead – ta však již byla v rámci této práce zmíněna a nebude dále rozebírána.

4.1 Severovská okupace Skotska – pochodové a dočasné tábory

Severovské pochodové a dočasné tábory lze rozdělit do tří skupin podle velikosti: 23 ha, 44 ha, 60 ha¹ (viz. Tabulka 12 - Seznam severovských pochodových a dočasných táborů na území Skotska + Obr. 63 – 65). Nejjižnější a zároveň největší tábory jsou od sebe odděleny vzdáleností 6,5 – 8 římských mil (10,5 km – 13 km)². Prvním z nich je ten na lokalitě Newstead (Obr. 18), která je obecně vnímána jako výchozí bod severovského tažení i vzhledem k tomu, že se zatím nepodařilo prokázat jakýkoli podobně rozlehlý pochodový tábor jižně od zmíněné lokality³. Lokalita Newstead dává jako shromažďovací místo smysl vzhledem ke svému významu v předchozích okupacích i z důvodu jejího strategického

---

¹ Jiné rozdělení u Maxwella (1989) – 23 ha, 55 ha, 67 ha. Byť je toto rozdělení rámcově správné, velikost táborů někdy i dost značně kolísá a proto je v této práci zvoleno jiné označení (tzv. mediánové, na základě prostřední hodnoty). Výjimku tvoří poslední zmíněná skupina, kde u Maxwella splňuje kritéria názvu jen tábor na lokalitě St. Leonards, zatímco v příložené tabulce jsou všechny i o 10 ha menší. Zde pro zařazení slouží především topografická dispozice a vlastní škatulkování táborů je až podružné.

² Maxwell 1989, str.: 60

³ Maxwell 1989, str.: 60

umístění na brodu přes řeku Tweed (kterou musí překročit každý, kdo se chce vydat východní cestou na sever do vlastního Skotska).

Další tábory této série míří podél průběhu Dere Street směrem k zálivu řeky Forth (Obr. 63, 66). Vzhledem k jejich velikosti Maxwell počítá, že takto velké tábory byly schopny jednorázově pojmout uvnitř opevněného prostoru více jak desetitisícihlavé vojsko¹. U lokality Inveresk je doložen další tábor, ale řádově menší rozlohy, byť datovaný do severovského období, spadal patrně do pozdější fáze kampaně a není dostatečně velký, aby patřil do této skupiny². Další postup armády nepochybně směřoval podél zálivu k severovské pevnosti na lokalitě Cramond, která je jednou z mála trvalých pevností na území Skotska pro období severovské expanze. Bohužel nelze na základě táborů doložit, kde přesně došlo k rozdělení na menší oddíly. Takto velké tábory jsou v krajině hůře identifikovatelné než menší a v celé oblasti dnešního širšího Edinburghu nebyla jejich existence zatím prokázána.

Lze však očekávat, že Septimius Severus byl nucen po překročení řeky Forth nechat část své armády jako zálohu v oblasti šíje Forth - Clyde³, další vojáci byly jistě zaměstnání stavbou vlastní pevnosti na lokalitě Cramond. Zároveň je třeba brát v potaz ztráty, byť tvrzení Cassia Diona o 50 000 mrtvých⁴ na straně římských vojsk musí být poněkud přehnané.

Další skupinou jsou tábory o velikosti 23 ha, které se až na výjimku tábora na lokalitě Inveresk nachází severně od řeky Forth (tabulka 12 - Seznam severovských pochodových a dočasných táborů na území Skotska + Obr. 64). Tyto tábory jsou velikostí třetinové oproti prvně zmíněným a zároveň jejich poloha na mapě již neurčuje tak jasně směr římské expanze. Ve většině se nachází na území dnešních správních oblastí Fife, Perth and Kinross a Angus. Tyto tábory jsou mimo jiné identifikovány jako jedna skupina na základě podobného poměru stran (2:3) a faktu, že všechny mají k sobě připojenou malou přístavbu o rozloze cca 1 ha (velikost přístavby lokalitu od lokality kolísá, přístavba bývá vysvětlována jako místo, kde byli buď drzeni vězni, nebo zde byly usídleny lokálně naverbované jednotky – Obr. 67)⁵.

Interpretace jejich dispozice v rámci mapy Skotska, stejně jako fakt, že jsou rozlohou třetinové oproti jižnějším táborům, vede k předpokladu, že císař rozdělil vojsko na dvě části, z nichž každá postupovala křížem krážem těmito nejúrodnějšími částmi Skotska. Vzhledem k tomu, že Cassius Dio pro tuto část kampaně uvádí, že místní kmeny se spíše vyhýbaly přímé

---

¹ Maxwell 1989, str.: 60

² Maxwell 1989, str.: 61

³ Maxwell 1989, str.: 63

⁴ Dio, Římské dějiny, 77. 13. 2

⁵ Maxwell 1989, str.: 63

konfrontaci¹, lze do této doby datovat i zmínku od Herodiána, že císař *se snažil především vybudovat mosty na močálovitých místech, aby je vojáci snadno přeběhli po bezpečných cestách a mohli bojovat na pevné půdě*². Tyto práce lze situovat právě do oblasti podmáčeného poloostrova Fife a jeho okolí. Zde se v této době započalo s výstavbou mohutné legionářské pevnosti na lokalitě Carpow³, přičemž do blízkosti této lokality je také umístěn jeden z monumentů, který měl být v rámci severovských prací na území Skotska zbudován – pontonový most – umístěný v oblasti soutoku řek Earn a Tay⁴. Doklady pro jeho existenci se skládají z mincí s legendou *Traiectus*⁵, ale umístění je zvoleno čistě vylučovací metodou jako to nejpravděpodobnější na základě blízkosti pevnosti na lokalitě Carpow a faktu, že v okolí není prokázán žádný brod.

Tyto tábory jsou tedy předpokládány pro první rok kampaně (209 po Kr.). V roce 210 po Kr. měly dle Cassia Diona kmeny Británie (Caledones, Maetae) povstat proti římské okupaci⁶. Severus sám chtěl proti nim vytáhnout, ale jeho zdraví mu to nedovolovalo a tak velením pověřil Caracallu⁷. Jako tábory tohoto trestného tažení jsou všeobecně identifikovány ty o velikosti 44 ha⁸ (viz. Tabulka 12 - Seznam severovských pochodových a dočasných táborů na území Skotska + Obr. 65). Jejich velikost napovídá, že tentokrát byla římská vojska koncentrována do jediného sboru a rozsah kampaně byl mohutnější než rok předtím. Sled táborů, byť některé ještě do kompletního obrazu kampaně chybí, sahá od lokality Ardoch až k táboru na lokalitě Muiryfold ve správní oblasti Banffshire.

Tábor na lokalitě Ardoch je ostatně jeden z mála příkladů, u kterých byla severovská příslušnost prokázána alespoň částečně – na základě výzkumu a následného určení keramiky⁹ (Obr. 21, 65, 67). U ostatních táborů se s touto datací vesměs vždy počítá¹⁰ a bylo by velkým překvapením, když by byla v budoucnu vyvrácena. Problémem dočasných a pochodových táborů ale zůstává, že se rozkládají na poměrně velké ploše, ale mohou nabídnout velmi málo jakkoli datovatelného materiálu, pokud vůbec nějaký.

---

¹ Dio, Římské dějiny, 77. 13. 2

² Herodiános, Řím po Marcu Aureliovi, 3.14.5

³ Keppie 2004, str.: 170

⁴ Maxwell 1989, str.: 65

⁵ Kamm 2011, str.: 126

⁶ Dio, Římské dějiny, 77. 15. 1

⁷ Herodiános, Řím po Marcu Aureliovi, 3. 15. 1

⁸ Maxwell 1989, str.: 66

⁹ B. D. Glendinning, ... , 2000, str.: 287

¹⁰ Keppie 2004, str.: 177

Dle popisu obou historiků se v roce 210 po Kr. mělo jednat o krvavou záležitost. Samotný Severův citát Iliady, již zmíněný v úvodu, naznačuje velmi tvrdý postup. Zároveň však Herodiános říká, že sám Caracalla se o vedení války příliš nestaral a snažil se spíše přesvědčit vojsko, aby ho dosadilo jako císaře místo jeho bratra a otce¹. Sled táborů ale hovoří spíše proti tomuto pojetí, protože ukazuje, že Caracalla dotáhl s vojskem prakticky do stejných míst, kam až postoupil před více jak sto lety Genus Julius Agricola.

Sám Septimius Severus měl kvůli špatnému zdraví přebývat v Eburacu², kde měl také v roce 211 po Kr. zemřít. Tím zároveň podle obou historiků měla skončit severovská okupace Skotska. Žádná další významná skupina táborů pro tuto okupaci ve Skotsku doložena zatím není a je tedy pravděpodobné, že vlastní vojenské operace na území Skotska vskutku skončily se smrtí císaře Septimia Severa, respektive podepsáním mírových smluv jeho nástupcem Caracallou³. Jak ale bude ukázáno dále, samotná severovská okupace, byť pouze na několika lokalitách, patrně pokračovala v jisté formě i po roce 211 po Kr..

4.2 Významné lokality v rámci severovské okupace Skotska

4.2.1 Carpow

Pevnost na lokalitě Carpow je co do rozlohy druhou největší fortifikací trvalého charakteru, která kdy byla římskými vojsky na území Skotska postavena. Celkově zabírá plocha obehnaná dvěma příkopy prostor o výměře 11 ha⁴ (Obr. 68). S jistotou lze říci, že prvky jako brány nebo principie byly konstruovány z kamene, zatímco vlastní násep kolem pevnosti byl z drnů a jednotlivé kasárenské bloky ze dřeva⁵. Další prvek, zachycený během vykopávek v letech 1974 – 1979, jsou kamenné základy sýpek.

Sama pevnost je všeobecně identifikována s fortifikací, zvanou u Claudia Ptolemaia *Horrea* (lat. sýpka, může mít vztah jak k předpokládané zásobovací funkci, tak může název vycházet ze zkomoleniny nějakého místního kmene)⁶. Lokalita se nachází na strategickém

---

¹ Herodiános, Řím po Marcu Aureliovi, 3. 15. 1

² Herodiános, Řím po Marcu Aureliovi, 3. 15

³ Herodiános, Řím po Marcu Aureliovi, 3. 15. 6

⁴ Keppie 2004, str.: 170

⁵ Breeze 2002, str.: 21

⁶ Crawford 1949, str.: 58

místě poblíž soutoku řek Tay a Earn. Odhadem lze hovořit o osádce v počtu 3 000 mužů¹ (celá pevnost dosud nebyla zkoumána), pravděpodobně složené z vexilací jednotlivých legií v Británii. Epigrafické doklady přímo z lokality hovoří pro přítomnost vojáků II. legie², přes 200 střešních tašek a cihel pak nese razítko VI. legie, která touto dobou dostává přízvisko Pia Fidelis (datováno obojí do roku 210 po Kr.)³.

Na rozdíl od výše zmíněných táborů je u pevnosti na lokalitě Carpow již volbou materiálu zřejmé, že se mělo jednat fortifikaci, ve které budou vojáci ubytováni po více než jednu sezónu. Do jaké míry byl ale záměr naplněn, je předmětem bádání. Vzhledem k řídkosti nálezů a relativní krátkosti celého období okupace by jistou pomocí mohla být interpretace vlastních nápisů: byl-li na nich zmiňován Caracalla jako samovládce, jsou jednoznačně mladší než 211 po Kr. a pochází až z období, kdy novopečený císař odtáhl do Říma a nechal svého bratra Getu zavraždit. Pokud na nápisech Caracalla jako samovládce zmiňován není, nápisy nepochybně pochází z doby, kdy ještě vládli Severovi synové jako spolucísaři⁴. Bohužel jediný dostupný kámen z oblasti východní brány je natolik poškozen, že právě tuto otázku nezodpovídá⁵ a čím více je v tomto směru nejasností, tím více lze vymyslet interpretací.

Podobný problém vyvstává i při pokusu identifikovat opuštění lokality na základě keramiky, ať už luxusní terra sigillata či hrubé provincionální keramiky. Vždy je specifikované období natolik úzké a nálezy natolik řídké, že kdyby se v nich snad jinou cestou udělalo jasno, přispělo by to spíše ke znalostem o datování římské keramiky počátku 3. stol po Kr. jako celku, než k přesnému určení data opuštění pevnosti na lokalitě Carpow⁶. Jistým vodítkem by mohlo být, že některé z budov nesou známky přestaveb či oprav⁷ a musely tedy stát dostatečně dlouho, aby k takovýmto zásahům došlo. Bohužel tyto informace samy o sobě nesvědčí o ničem jiném, než jen že na lokalitě k těmto opravám došlo.

---

¹ Keppie 2004, str.: 172

² http://roman-britain.org/places/horrea_classis.htm - RIB 2213.a

³ LEG*VI*VIC*B*P*F (*Leg(io) VI Vic(trix) B(ritannica) P(ia) F(idelis)*) – Wright, 1974, str.: 290

⁴ Wright 1974, str.: 290 - 291

⁵ Tomlin 2009, str.: 458

⁶ Wright 1974, str.: 292

⁷ Breeze 2006, str.: 107

4.2.2 South Shields

Pevnost na lokalitě South Shields je do výčtu severovských lokalit na území Skotska přidána v této práci i přes to, že se nachází v oblasti Hadriánova valu, který je sám o sobě mimo rámec této práce. Důvodem představení této původně hadriánské pevnosti, nejvýchodnější na Hadriánově valu, je její strategický význam pro severovskou okupaci Skotska.

Vznik pevnosti se datuje do roku 129 po Kr.¹, neležela přímo na samotném valu, ale v ústí řeky Tyne. Právě tím mohla sloužit jako klíčový bod pro zásobování Severovy kampaně na území Skotska – jako jakési překladiště zboží. Tento výklad dává smysl na základě dvou přímých důkazů:

- 1) Podobně jako leží pevnost na lokalitě South Shields v ústí řeky Tyne, leží i severnější pevnost na lokalitě Cramond v ústí řeky Almond a nejsevernější pevnost na lokalitě Carpow v ústí řeky Earn. Vzhledem k tomu, že pevnosti na lokalitách Cramond a Carpow jsou jediné severovské fortifikace trvalého charakteru na území Skotska, nemůže se jednat o náhodu². Zdá se, že Septimius Severus se rozhodl zásobovat značnou část své obrovské armády pomocí námořnictva (Classis Britannica měla být pro tento účel posílena o Classes Germanica, Panonica a Moesica³). Císař se tak rozhodl nejspíše proto, aby neriskoval technologicky náročnou přepravu přes jižní Skotsko⁴, která by si navíc vyžádala značnou část jeho sil jako strážní jednotky v rámci jižního Skotska (podobně jako tomu bylo v období předchozích okupací).
- 2) Pevnost byla přestavěna právě v období severovské expanze do Skotska a její podstata stejně jako osádka se naprosto změnila (viz. dále).

Právě změny v zástavbě v severovském období jsou klíčové. Standardní kasárenské bloky byly až na výjimky zcela vybourány a místo nich bylo postaveno 18 sýpek s kamennými základy⁵ (některé odhady hovoří až o 22¹, na území uvnitř pevnosti jsou

---

¹ <http://roman-britain.org/places/arbeia.htm>

² Kamm 2011, str.: 124

³ Birley 1988, str.: 175

⁴ Breeze 2006, str.: 94

⁵ <http://roman-britain.org/places/arbeia.htm>

vynechána volná místa, kde eventuálně mohly stát další sýpky, ale doloženy tam nejsou, buď kvůli špatnému dochování, nebo proto, že pevnost nebyla nikdy plně dostavěna – Obr. 69).

V souvislosti s výstavbou sýpek bylo pozměněno i uspořádání vnitřní zástavby jako takové. Byla zdemolována a znovu postavena principie a její průčelí oproti předchozí stavbě bylo otočeno o 180°. Původní retentura, která se po přestavbě principie de facto stala praetenturou, byla prodloužena směrem na jihovýchod o 45 m². Z původní rozlohy 1,67 ha se tedy pevnost zvětšila a zabírala plochu o rozloze 2,1 ha, přičemž vlastní kasárenské bloky byly postaveny právě v nově přistavěné části. Celá přestavba je velmi přesně datována do období severovské expanze na základě nálezů východogalské terry sigillaty³ a mincí⁴.

Stavební činnost na lokalitě je epigraficky doložena pro VI. legii⁵, ale je těžké určit, zda šlo o výstavbu pevnosti jako takové, nebo její přestavbu. Přebudování principie se jeví jako technologicky náročnější a je tedy možné, že právě tu zmíněné nápisy připomínají, ale v samotném epigrafickém materiálu principia explicitně zmíněna není.

Ala Primae Hispanorum Asturum tvořila osádku pevnosti pravděpodobně v období hadriánském, pro severovské období se počítá s Cohors Quintae Gallorum⁶. Nepochybně zajímavé je, že stejná jednotka měla podle nalezeného oltáře (RIB 2134) sloužit na lokalitě Cramond, ale odhaduje se, že tam pobývala spíše v antoninském období (podle datace oltáře, Obr. 73) a jedná se tedy spíše o shodu náhod než koncept. Sama služba Cohors Quintae Gallorum na lokalitě South Shields je ale datována až do roku 222 po Kr. (respektive oltář, na základě kterého je jednotka k této pevnosti přiřazena, je dedikací centuriona zmíněné jednotky císaři Severovi Alexandru).

Přesto má přítomnost dané jednotky jistá úskalí. Vzhledem k počtu kasárenských bloků na území pevnosti (5) je jasné, že jednotka zde buď nebyla usídlena celá, nebo trpěla vážnými podstavy⁷ (Obr. 69). Zároveň je však téměř jisté, že zde jednotka byla i během samotných severovských operací, a ne až od 20. let 3. stol. po Kr., jak nasvědčuje dedikace pro změnu Julii Domně (RIB 1070b).

---

¹ Kamm 2011, str.: 124

² <http://roman-britain.org/places/arbeia.htm>

³ Miket 1983, str.: 55

⁴ Miket 1983, str.: 49

⁵ RIB 1070a, RIB 1070d, RIB 1070e

⁶ RIB 1060

⁷ <http://roman-britain.org/places/arbeia.htm>

Závěrem lze říci, že takto koncipovaná čistě zásobní pevnost nemá v samotné Británii mnoho paralel. Svým způsobem je jí podobná pravděpodobně antoninská pevnůstka na lokalitě Raeburnfoot, jejíž krajně neobvyklá vnitřní zástavba také evokuje skladištní využití¹ (Obr. 70). Souvislost s pevností na lokalitě South Shields je o to lákavější, že během výzkumu na lokalitě Raeburnfoot se nepodařilo nalézt žádný přesvědčivý (materiální) důkaz pro antoninskou identifikaci², pevnost byla přiřazena do tohoto období spíše kvůli tvaru a poloze. Tím ale společné prvky končí. Budovy v pevnosti na lokalitě Raeburnfoot nelze dost dobře identifikovat jako sýpky, sama lokalita se nachází stranou od obou hlavních severojižních tahů v jižním Skotsku. Její význam je tedy natolik enigmatický, že dost dobře nemůže být zmiňována jako seriózní paralela k daleko jasněji datovatelné a zařaditelné pevnosti na lokalitě South Shields.

Poslední, co je třeba v souvislosti s lokalitou South Shields zmínit, je její identifikace s lokalitou Arbeia v Notitia Dignitatum³. Interpretace vychází z předpokladu, že vlastní název je latinizovaná forma slova *Arabus*, která pevnosti připadla kvůli přítomnosti jednotky Numerus Barcariorum Tigrisiensium. Dokladem pro přítomnost této jednotky právě na sklonku antiky, kdy Notitia Dignitatum vznikala, je náhrobek manželky jednoho z vojáků zde sloužících⁴.

4.2.3 Cramond

Lokalita Cramond leží poblíž ústí řeky Almond do zálivu Forth (Obr. 71). Sám název původní vesnice napovídá o významu lokality, etymologicky jej lze vyložit jako Caer Amon – pevnost na Almondu. Většina plochy římské pevnosti je dnes překryta budovami z 18. stol, na území rezentury stála v 15. stol strážní věž. Všechny stavby na území bývalé pevnosti v sobě obsahují materiál z římských staveb⁵.

Nepochybně zde stála pevnost jak v období antoninském (kde lze doložit dvě fáze osídlení, podobně jako u většiny antoninských lokalit na území Skotska), tak během

---

¹ Keppie 2004, str.: 86

² <http://www.roman-britain.org/places/raeburnfoot.htm>

³ Notitia - IN PARTIBUS OCCIDENTIS - 39. 40

⁴ RIB 1065

⁵ Rae, ..., 1979, str.: 163

severovského tažení, ale evidence pro okupaci během Agricolova tažení či během následné flávijské okupace je pouze kusá, sestává se jen z několika mincí¹ a je tudíž neprůkazná.

Lokalita je velmi významná pro pochopení římských okupací Skotska. Zejména proto, že je jako jediná zcela prokazatelně re-okupována v období severovské expanze do Skotska (lokalita Carpow byla postavena víceméně na zelené louce, u pevnosti na lokalitě Newstead nejsou doklady pro vojenskou okupaci v severovském období plně průkazné²).

Během vykopávek v roce 1975 byly nalezeny pozůstatky poměrně rozsáhlých lázní severně od pevnosti³, zatímco četné stopy po přilehlém civilním osídlení jsou doloženy spíše východně od fortifikace. Doklady o civilním osídlení jsou ze všech 4 fází osídlení pevnosti, přičemž právě v rámci vicu se našly i flávijské ražby⁴. Nejznámějším nálezem v souvislosti s pevností na lokalitě Cramond je tzv. ‚Cramondská lvice‘, patrně náhrobní monument vysokého římského důstojníka (Obr. 72).

Epigrafické pozůstatky jednotek zde působících jsou velmi pestré, beze sporu zde byla přítomna Cohors Primae Tungrorum, Cohors Primae Cugernorum, Cohors Quintae Gallorum (Obr. 73) a pravděpodobně se zde na stavebních pracích podílela také II. legie Augusta⁵ (viz. Tabulka 11 - Seznam jednotek z provincie Britannia, které se účastnily okupací Skotska.)

Pro pochopení jednotlivých horizontů okupace je potřeba blíže popsat a interpretovat archeologické situace, odkryté výzkumy na přelomu 50. a 60. let 20. století⁶. Pevnost byla okupována jak v období antoninské, tak severovské okupace. Jednotlivé budovy na sebe přímo navazovaly, římské jednotky ve 3. stol. po Kr. velmi pravděpodobně jen opravily pozůstatky předchozích stavení a na již položené základy postavily nové budovy.

Jako velmi dobrý příklad úprav na začátku severovské re-okupace může posloužit via principalis, která byla během výzkumů detekována jako netypicky široká 12,2 m. Po bližším zkoumání přišli badatelé na to, že původní šíře byla jen 9,2 m s tím, že zpočátku byla komunikace ještě na jižní straně opatřena kanálem pro odtok vody a obrubníkem na severu. Tato první verze byla dlážděná malými modrými kostkami (cobbles), které byly nalezeny i v jiných částech pevnosti a jsou vždy spojeny s antoninskou okupací⁷. Cesta byla v rámci severovské re-okupace rozšířena směrem na sever (přes obrubník), přičemž druhá fáze je doložena stratigraficky 15 cm nad první. Druhá fáze cesty je datována jako severovská,

---

¹ Keppie 2004, str.: 124

² Keppie 2004, str.: 117

³ Keppie 2004, str.: 124

⁴ Rae, ..., 1979, str.: 192 - 193

⁵ <http://www.roman-britain.org/places/cramond.htm>

⁶ Keppie 2004, str.: 124

⁷ Rae, ..., 1979, str.: 173

protože se v ní našly kousky skla typického pro severovský horizont na více míst lokality¹. Z předcházející fáze cesty je zase doložen střep terry sigillaty, datovatelný do období 140 po Kr. - 170 po Kr., tedy bezpečně spojený s antoninskou okupací².

Pro náležité pochopení vztahů mezi jednotlivými fázemi okupace jsou ale nejlepším vodítkem přestavby jednotlivých budov. Všechny budovy na území pevnosti byly postavené z místního kamene, bílého, růžového a žlutého pískovce. V období antoninské a severovské okupace byly používány jiné doly, což částečně pomáhá při určování datace. Kámen byl nejspíše použit jen na základy a část přízemí, vyšší partie budov byly vyhotoveny formou hrázděného zdiva, po kterém jsou na celém území lokality bohaté doklady díky jeho destrukci ohněm³.

V centrální části pevnosti zůstaly všechny budovy, které byly postaveny ve fázi Antonine I. dále neopravovány, až na principii, pro kterou našli pozdější obyvatelé pevnosti využití i během období Antonine II.. Principie jako taková si zaslouží bližší pohled, neboť její přestavby jsou rozdělitelné do dvou fází a datují období Antonine II. na této lokalitě (viz. Tabulka 8 – Antoninská okupace Skotska, pokus o absolutní chronologii). Na prozkoumané části severní zdi (Obr. 74) lze dokázat právě dvě fáze výstavby:

1. fáze: červený pískovec, kvádry jsou položeny přímo na hliněný podklad a valouny. Kvádry k sobě pojeny maltou skládající se z červeného pískovce, typ zdiva je emplekton, jádro červený pískovec a jeho drť.
2. fáze: oprava té první, sekundárně je využitý pískovec červený nebo žlutý. Větší část stavby zůstává, tam, kde je zeď přestavěna, je nové obložení položeno na kamennou drť, nikoli hliněný podklad jako dříve. Jako jádro vlastní zdi opět slouží červený a žlutý pískovec + drť.

Vzhledem k faktu, že fáze 1. a 2. na sebe navazují bezprostředně, lze dataci s vysokou mírou určit na antoninské období I. a II.. Zároveň jsou jako součást drti v základech úlomky modrého kamene, typické pro dlažbu via principalis Antonine I. Přímo na původní povrch byla položena cementová podlaha. V drti, ležící nad první podlahou (1. fáze) se nachází úlomky z pískovce z 2. fáze (žlutý pískovec). Problematická je třetí podlaha, odlišně pojatá než dvě předchozí. Podle některých odhadů se dokonce ani nejedná o podlahu v pravém slova smyslu, ale o zatvrdlé naplaveniny mušlí rozpuštěné v mase pískovce, hlíny a šterku⁴.

---

¹ Rae, ..., 1979, str.: 197

² Rae, ..., 1979, str.: 201 - 202

³ Rae, ..., 1979, str.: 175

⁴ Rae, ..., 1979, str.: 176

Ještě významnější pro dataci lokality je tzv. blok B v Praetentuře (Obr. 75). Jeho zdi nesou různé opravy, ale žádná ze zdí není z období Antonine I., všechny jsou mladší. Pro snadnější přehled jsou jednotlivé fáze prezentovány jako tabulka:

- I. fáze: (Obr. 76). Část modré dlažby zasahuje až pod pozdější jižní zeď. Do dlažby jsou zapuštěny 3 schránky (cca 50 cm), ze stran kryté plochými kameny. Dvě jsou z jedné strany nezakončené, třetí je ze všech stran zakončená, ale nebyla vodotěsná. Dále v místnosti pozůstatky ohniště a pece, jež ústila do jámy 40 cm hluboké (kolem i uvnitř úlomky bronzů a olova). Na západním okraji budovy jsou doloženy dvě nádrže, tvořené z desek kamenů, vymazané hlínou a přikryté deskou se dvěma otvory. Třetí nádrž je bohužel dochovaná jen fragmentárně. Naznačený odvodňovací kanál téměř jistě souvisel s třetí nádrží, ale beze sporu nebyl v užití během III. fáze (již severovská). Podobně ani nejvýhodnější kanály nebyly v užití v době, kdy byly postaveny obvodové zdi – ve III. fázi – totožné s rozšířením *via principalis*, během kterého byly pravděpodobně zničeny ústí všech kanálů. Obecně I. fáze napovídá, že v tuto dobu byl blok B užíván jako dílna, kde se zpracovával bronz a snad (podle nádrží) i kalila ocel. Vzhledem k faktu, že v rámci dílny nebyly nalezeny žádné zdi (všechny jsou pozdější), byl okrsek buď neobezděn (vzhledem ke klimatu nepravděpodobné) nebo jen obehnán prostším způsobem – stan či lehké dřevěné zdi, jejichž základy a pozůstatky byly překryty kamennými následnicemi. Tato fáze přísluší k období Antonine I. na základě *terra sigillata* (Obr. 77), datované do období 125 po Kr. – 150 po Kr.¹
- II. fáze: ke stávajícím strukturám postaveny zdi, cca 60 cm silné. Vzhledem k tomu, že zdi stojí místy na zbytcích valounů z cesty datované do Antonine I., může se jednat, podobně jako u principie, o fázi Antonine II.,² přičemž zdi z tohoto období se nikde nedochovaly do více než 15 cm výše.
- III. fáze: zde dochází k obezdění již celého okrsku, pozůstatky předchozích fází jsou překryty podlahou z hrubých valounů a suti. Přestože III. fáze v sobě nemá žádné vnitřní členění, podle 3 vchodů lze jisté rozdělení očekávat. Na základě evidence analogií s keramikou na Hadriánově valu datovanou do období 190 po Kr. – 220 po Kr. lze pro tuto fázi počítat s obdobnou

---

¹ Rae, ..., 1979, str.: 199

² Rae, ..., 1979, str.: 183

datací a je možné ji zařadit jako severovskou¹. Ve vrstvách této fáze nalezena také ražba mince s portrétem císařovny Julie Domny a další s vyobrazením Septimia Severa² (Obr. 78). Nad samotnou podlahou byla detekována spálená vrstva uhlíků, šterku, valounů a bahna. Nic pořímského nebylo detekováno v ní ani pod ní, ale nad ní byly doloženy nálezy jak římské, tak pozdně římské, tak i ranně středověké³.

IV. fáze: je doložena budovou B 4 v rámci bloku B, která byla přistavěna k severovské fázi bloku B 3 (je tedy mladší, ale časový rozdíl nemusí být velký). Tato konstrukce je velmi zvláštní – tloušťka zdí se pohybuje mezi 60 – 90 cm, výplně zdiva jsou složeny ze směsi prakticky všeho místně dostupného pískovce a samy pískovcové bloky jsou některé bílé, jiné žluté. Přesto velmi zručně opracované (svědčí pro sekundárně použitý materiál). Konstrukce působí neuměle – spoj překrývá spoj, a přestože na rozích jsou umístěny masivní kameny, jak je tomu u jiných budov na lokalitě, právě v rozích se stavba až o několik cm propadala (díky nezpevněnému podloží). Podlaha je podobná III. fázi, jen ještě hrubší. Na ní spálené uhlíky, kousky okenního skla a na mnoho kusů roztříštěná skleněná nádoba⁴.

Je velmi pravděpodobné, že tato poslední přestavba se dá datovat do sklonku severovské okupace, téměř jistě ještě později. Znovupoužité kameny (ze III. fáze) na stavbu se nikde jinde v pevnosti neobjevují, původně z nich byla postavena III. fáze principie (severovská) a je tedy nasnadě, že byly použity na konstrukci budovy B 4 ve chvíli, kdy přestala být principie užívána⁵. Je tedy evidentní, že budova byla využívána po oficiálním ústupu římské armády ze Skotska. Zároveň se určitě nejednalo o tzv. „squattery“ (lidi jen sekundárně osídlující vybydlené či opuštěné budovy za účelem krátkodobého přístřeší), ale lidi obeznámené alespoň částečně s římskou stavební technikou a užitím tabulkového skla. V oblasti vicu jsou doloženy nálezy římsko-provinciální keramiky dokonce až z počátku 4. stol po Kr. a keramika z většiny 3. stol po Kr. je řídce zastoupena i v rámci pevnosti samé⁶ (Obr. 79).

---

¹ Rae, ..., 1979, str.: 184

² Rae, ..., 1979, str.: 192

³ Rae, ..., 1979, str.: 184

⁴ Rae, ..., 1979, str.: 198

⁵ Rae, ..., 1979, str.: 186

⁶ Rae, ..., 1979, str.: 186

Jak bylo na konkrétních dokladech ukázáno výše, severovská okupace na lokalitě Cramond přímo navazovala na prvky vybudované již v období vlády Antonina Pia. Pevnost měla vzhledem ke své poloze strategický význam jako výrazná přístavní základna. Na základě dokladů z bloku B je jasné, že jednou z náplní činnosti vojáků zde usídlených byla řemeslná práce, což je o to více zarážející, když vezmeme v potaz, že blok B rozhodně nepřipomíná budovy k tomuto účelu běžně užívané - *fabricae*.

Velkou otázkou zůstává interpretace IV. fáze bloku B. Autoři výzkumu ji kladou do souvislosti s romanizovaným královstvím lidu Gododdin¹, což je ale asi až příliš odvážná interpretace bez konkrétních dokladů – o samotném království jsou konkrétní zprávy jen z Velšské mytologické písně ze 7. stol. po Kr.. Daleko pravděpodobnější se jeví interpretace, že jisté romanizované či částečně romanizované obyvatelstvo, velmi pravděpodobně pocházející právě z oblasti vicu této pevnosti, se po odchodu vojska usídlilo i na území vlastní pevnosti. To samo o sobě nemusí být v rozporu s Herodiánovým tvrzením, že nový císař Caracalla se, poté co uzavřel mír s místními kmeny, stáhl z jejich území a opustil pevnosti na něm postavené². Znamená to jen, že se civilní obyvatelstvo patrně necítilo být tolik vázáno na samotnou armádu a třeba si zvolilo raději zůstat na lokalitě Cramond z důvodu obchodních nebo jiných vazeb.

4.3 Konec severovské okupace Skotska

Konec severovské okupace Skotska je antickými historiky datován poměrně přesně do období několika měsíců, nanejvýše roku po smrti císaře Septimia Severa³. Archeologicky je těžko doložitelné, jak tento ústup probíhal, ale lze se domnívat, že poté, co císař uzavřel mír s kmeny obývajícími území Skotska, promptně odjel směrem do Říma a nechal evakuaci dobytých území na novém guvernérovi, pravděpodobně Gaiu Juliu Marcovi⁴.

Archeologické doklady jsou o něco méně jednoznačné. Z pevnosti na lokalitě Carpow jsou doloženy u některých budov dvě fáze výstavby⁵, příklad lokality Cramond jako celku je

---

¹ Rae, ..., 1979, str.: 186

² Dio, Římské dějiny, 78.1.1

³ Herodiános, Řím po Marcu Aureliovi, – 3. 15. 6 ; Dio, Římské dějiny, 78. 1. 1

⁴ Na základě RIB 977, zmiňující Gaia Julia Marca jako guvernéra provincie Britannia Interior, datované do roku 213 po Kr.

⁵ Breeze 2006, str.: 107

ještě složitější. Zdokumentovaná římská keramika z pevnosti i vicu na této lokalitě je datovatelná i do širšího 3 stol. po Kr.¹.

Závěrem lze tedy říci, že římská přítomnost na území Skotska patrně neskončila okamžitě s odchodem severovské armády z oblasti. Pro přesnou povahu dalšího osídlení ale chybí podrobnější komparativní data z dalších lokalit.

Je ostatně velkým problémem nejen této práce, že severovská okupace Skotska zatím nebyla příliš podrobně zkoumána. Vzhledem k malému množství lokalit trvalejšího charakteru a malému množství jakéhokoli materiálu z dočasných struktur (pochodových a dočasných táborů) je problematické dělat jakékoli ucelené závěry o této epoše. Veškeré zmíněné doklady o okupaci na lokalitách Carpow a Cramond tedy ještě v budoucnu musí být podepřeny buď příklady z dalších lokalit, nebo podrobnějším zkoumáním již zmíněných lokalit, aby bylo možné dělat závěry o severovské okupaci jako celku.

---

¹ Rae, ..., 1979, str.: 203, 204, 206, 210

Závěr

Mluví-li se v této práci o okupaci, je tím míněna vojenská kontrola nově dobytých území. Sama tato situace byla ale do velké míry provizorní a v případě provincie Británie je velmi dobře zdokumentováno, že vojenská správa vždy postupně přecházela ve správu civilní. V rámci Skotska nikdy nepřesáhla doba přítomnosti římských vojsk tento horizont, jednalo se tedy vždy o území vojensky okupované, ve kterém se nestihly vyvinout romanizované prvky jako města nebo vily. Možná civilní osídlení byla vždy nějakým způsobem spojena s armádou, ať už se jedná o předpokládané *canabae legionis* v blízkosti pevnosti na lokalitě Inchtuthil, případná osídlení typu *vicus* v okolí nebo v „rozšířeních“ pevností na Antoninově valu. Ani doklady o civilním a snad i post-severovském osídlení lokality Cramond nelze interpretovat jako postup romanizace.

Tři římské okupace Skotska měly mnoho společného, ale zároveň se v mnoha ohledech lišily: cíle byly přinejmenším pro flávijskou i severovskou expanzi stejné – dobýt celé území Skotska a připojit ho k Římské říši. Avšak v období vlády Antonina Pia si římscí generálové zvolili podstatně menší cíl a spokojili se „jen“ s okupací jižního Skotska. Proč?

Z uvedených dokladů a názorů je patrné, že i když se jednalo vždy o stejné území, motivace byla pokaždé jiná. Flávijské operace ještě zapadají do jakoby staršího konceptu vedení války, kdy Řím vlastně nemá pevné hranice a je jen otázkou vůle a síly, kam až bude jeho expanze sahat. Samy operace Gnea Julia Agricoly, které plynule navázaly na rozšiřování provincie za jeho předchůdců, v tomto snesou srovnání například s Caesarovou válkou galskou - jsou také barvitě literárně zaznamenány a v těchto záznamech je vylíčena především genialita samotného vojevůdce. Avšak doba už se změnila. Zatímco Caesarovi vojenské úspěchy přinesly moc a slávu, Gneus Julius Agricola svým vítězstvím jen probudil žárlivost císaře Domitiana. A Skotsko na rozdíl od Galie nebylo k říši připojeno, nýbrž pro Řím následně ztraceno.

Antoninská okupace Skotska se již odehrávala v jiném prostředí a z celého jejího konceptu je to i vidět. Cílem není dobývání území, ale *triumphus* císaře v ulicích Říma. Lze zde také hledat jistou racionalizaci, kdy si římská vojska vybírají strategičtější hranici provincie, která se zdá být lépe kontrolovatelná. V rámci antoninské okupace ale nejspíše došlo k přecenění vlastních sil. Boje v Germánii spojované se stažením jednotek a pravděpodobné povstání místních kmenů pak dokonaly své. I antoninská okupace Skotska skončila ústupem.

Motivace Římské říše v době sklonku vlády Septimia Severa je už plně záležitostí literární interpretace antických historiků. Na severovské expanzi je velmi dobře vidět, jak je celé dění v Římské říši řízeno malou skupinkou lidí – zatímco císař Septimius Severus se spíše z osobních pohnutek rozhodne rozpoutat krvavé tažení kdesi na konci světa, jeho syn okamžitě po jeho smrti od všech plánů otce upouští bez ohledu na předchozí vynaložené úsilí.

Praktické cíle vojevůdců přímo ve Skotsku byly pochopitelně prostší, výše bylo zmíněno spíše předpokládané politické zadání. Z přehledu jednotlivých okupací lze vyčíst, že individuální velitelé v jednotlivých obdobích se snažili držet území Skotska pod kontrolou sítí posádek na klíčových místech. Z těchto přehledů je také vidět, které oblasti byly v kterém období prioritní.

Ve všech třech zmíněných okupacích byl kladen římskými okupanty velký důraz na držení okolí strategické Dere Street. Zde byla vybudována eponymní římská cesta vedoucí do srdce Skotska, zde byly umístěny klíčové flávijské fortifikace na místech brodů, zde byla v období antoninské okupace umístěna celá síť pevností a pevnůstek v okolí této cesty. I armáda Septimia Severa si zvolila tuto trasu pro svou invazi do Skotska (Obr. 80).

Další významnou oblastí pro všechny okupace Skotska byl záliv Forth (Firth of Forth). Ve flávijském období zde byla pevnost na lokalitě Camelon, která byla následně re-okupována i v období antoninském. To již poblíž ústí řeky Forth, která v této oblasti tvoří velký záliv, byla umístěna pevnost na lokalitě Cramond, která zase byla re-okupována v období severovském. Pro antoninskou i severovskou epochu pak platí, že pevnost na lokalitě Cramond byla výrazná přístavní základna a v obou případech byla zřejmě držena i po určitou dobu po oficiálním opuštění Skotska.

Třetí významnou oblastí byla šíje Forth – Clyde. Tu zvolily jako strategickou jak plánovači výstavby Antoninova valu, tak guvernér Agricola, když na ní nechal vystavět dodnes spíše sporadicky doloženou síť posádek.

Poslední oblastí, která zaujímala vysoký význam pro všechny tři dobovačné výpravy do Skotska je oblast poloostrova Fife. Pro první dvě okupace zde sice nejsou doloženy žádné stabilní základny, ale jak bylo v práci zmíněno, zřejmě obyvatelé tohoto území požívali jistých nadstandardních vztahů s římskou správou. V období flávijské okupace tuto oblast chránila síť vojenských instalací ať už v podobě systému Gask Ridge, či předsunutých Glen Forts (byť to nebyl primární účel existence těchto systémů). V severovském období pak byla

na tomto poloostrově postavena druhá největší římská fortifikace na území Skotska, pevnost na lokalitě Carpow.

Naopak jiná území Skotska byla římskými dobyvateli natřikrát shodně ignorována. Nejsou doloženy žádné římské tábory nebo pevnosti z oblasti dnešních Highlands. Rovněž západní a východní pobřeží jižního Skotska (Dumfries, Scottish Borders - Northumberland) nikdy nehostily významnější vojenské posádky (nebo to zatím není doloženo). Toto rozdělení víceméně platí pro všechny okupace, i když jednotlivosti se můžou lišit: v antoninském období byl kladen největší důraz na území jižně od řeky Forth, zatímco v severovském období se lze orientovat prakticky jen podle pochodových a dočasných táborů, které ale jinak skoro přesně kopírují dané schéma. Vzhledem k potřebám zásobování byla vždy také významná ústí řek jako uzly, do a ze kterých se distribuovalo dovážené zboží a posily.

Čeho vlastně chtěli římscí stavitelé dosáhnout umístěním jednotek do trvalých posádek v těchto oblastech? Především z dispozic posádek v období flávijské a antoninské přítomnosti na území celých skotských Lowlands je jasná snaha o kontrolu pohybu v krajině. Ale umístění pevností v rámci brodů přes řeky v jižním Skotsku a v ústí Glenů v rámci předhůří Highlands neukazují jen k tomuto jedinému cíli. Strategická místa byla zároveň vybírána tak, aby z nich případně mohly jednotky efektivně operovat jako právě v případě Glen Forts, u kterých, jak již bylo zmíněno, se počítalo spíše s ofenzivní funkcí.

Že byl tento případný operační rádius pro římské plánovače důležitý, je vidět zejména v období druhé římské okupace, antoninské. Umístění pevností v jižním Skotsku podél cest toto umožňuje, stejně jako provázanost jednotlivých posádek na Antoninově valu. Tento poznatek pak vede k dalšímu závěru: i když pevnosti a pevnůstky zůstávají hlavním hmatatelným projevem kontroly krajiny, kontrola samotná probíhala spíše aktivně pohybem v krajině (lze domýšlet pravidelné patroly po cestách) než pasivním držením posádek v pevnostech.

A tím se dostáváme k jedné z posledních otázek, otázce počtu mužů nasazených v rámci jednotlivých okupací. Nejjednodušší je zodpovědět tuto otázku u okupace poslední, severovské. Pevnost na lokalitě Carpow mohla pojmout až 3 000 mužů, odhaduje se, že pevnost na lokalitě Cramond nanejvýše 1 000 mužů, spíše však jen 500 kvůli zásobovací funkci av dokladům řemeslné činnosti v rámci ‚kasárenských‘ bloků. Hlavním představitelem severovské okupace Skotska ale byly jednotky v poli a počet mužů přítomných na území Skotska v tomto období lze spočítat spíše na základě pochodových táborů. Ty nejstarší

z počátku kampaně svojí rozlohou mohou nasvědčovat vskutku masivnímu nasazení mužů. Odhaduje se, že se jednalo o 10 000 legionářů (ze 4 – 5 legií, z toho jen 3 byly z armády napevno usazené na území Británie) a zhruba stejný počet auxiliárních sil, ne-li více¹.

Složitější již je otázka pro antoninskou okupaci. Z dobových vojenských diplomů se rekonstruuje celkový počet římských vojáků v provincii Britannia na necelých 50 000². Počet vojáků podílejících se na stavbě Antoninova valu a všech jeho prvků se odhaduje na 8 000 či méně (viz. Tvůrci a osádka valu). Val stavěli legionáři a je pravděpodobné, že na něm část z nich zůstala jako osádka. Zde už je ale velmi těžké odhadovat konkrétní čísla. Během dvacetileté antoninské okupace Skotska se musel počet vojáků na ní participujících značně měnit. Lze snad říci, že největší počet mužů na území Skotska patrně byl v počátku okupace (během I. fáze výstavby valu) a na začátku období Antonine II. (po příjezdu posil).

Po dostavění valu byly jednotky z Británie stahovány a podstavy se musely projevovat i ve Skotsku. Kvalifikované odhady pro počet mužů na valu jsou mezi 6 000 – 7 000 vojáků³ v 17 pevnostech po celé délce valu (viz. Tabulka 9. - Antoninův val – lokality a osádka) s tím, že i na základě epigrafického materiálu z jednotlivých lokalit je jasné, že tato čísla se v průběhu okupace mohla i výrazně měnit.

Nejtěžší problém ale představuje alespoň nějaký odhad pro počty vojáků participujících na flávijské okupaci Skotska. Samotný počet lokalit s doloženou vojenskou přítomností v období flávijské okupace zdaleka nemusí poskytovat reálné údaje. Není jasné, po jak dlouhou dobu byly obsazeny pevnosti v rámci jižního Skotska a čím více se badatelovo oko posouvá na sever, tím pochybnosti o délce okupace rostou. Vzhledem k nejasnosti, zda-li byly Glen Forts a systém Gask Ridge obsazeny najednou nebo jeden z těchto prvků okupace vznikl až po zániku druhého, je situace komplikovaná. Ještě větším problémem se pak jeví síť posádek na šíji Forth – Clyde, kterou co do počtu jednotek jí strážících nelze rekonstruovat ani čistě teoreticky. Rovněž Tacitovy odhady o počtech vojáků participujících na celé kampani se ukazují jako nereálné (viz. Prameny a jejich kritika).

Jako jediný záchytný bod se jeví bitva u Mons Graupius. V té se na základě více či méně odborných odhadů počítá s 20 000 muži v římském vojsku⁴ (do boje ale byla nasazeno jen něco přes polovinu tohoto počtu), mimo jiné na základě velikosti tábora na lokalitě

---

¹ Reed 1976, str.: 97

² Breeze 2008, str.: 42

³ Breeze 2008, str.: 103

⁴ Fraser 2005, str.: 85

Dunning¹. Je jisté, že po skončení vlastních vojenských operací tento počet značně klesl a že k dalšímu úbytku došlo v roce 86 po Kr. (či 87 po Kr.), tentokrát již za blíže nespecifikovanou hranici, pod kterou již nebylo možné Skotsko držet silou v rámci římské říše.

A tímto se kapitola Závěr dostává k poslednímu problému, otázce vlastní úspěšnosti římských okupací Skotska. Při velkém zjednodušení problému na otázku: ‚Byly římské okupace Skotska úspěšné?‘ lze podobně jednoduše odpovědět: ‚Ne.‘.

Vlastní systém jednotlivých okupací byl v této práci celkem podrobně popsán. Pro pochopení jeho úspěšnosti ale chybí (což je zásadní) znalosti o tom, proti komu byl vlastně konstruován? Snaha o kontrolu krajiny, velmi pevnou podle rozmístění jednotlivých instalací v průběhu jednotlivých okupací, svědčí pro to, že problémem byla bezpečnost jak na hranicích sféry římského vlivu, tak ve vlastním zázemí. Byly to právě nepokoje v zázemí, co údajně vedlo k prvnímu opuštění Antoninova valu (viz.výše). V případě flávijské a severovské okupace je ale situace ještě tristnější: k ukončení okupací došlo ještě předtím, než byl systém správy dobytého území vůbec nějak archeologicky postřehnutelně konstituován (i když v 1. stol. po Kr. byly alespoň některé prvky dokončeny).

V období antoninské okupace Skotska nebyl systém správy příhraničních oblastí zase evidentně od začátku nastaven zcela správně. Ještě před dokončením Antoninova valu byly přidány pevnosti (viz. Tabulka 9 - Antoninův val – lokality a osádka), v průběhu existence pevností byly k těmto fortifikacím připojeny tzv. přístavby a po krátké ztrátě valu již nebyly některé pevnosti vůbec obsazeny. Na první pohled se tento postup může zdát jako cosi na způsob ‚kontrolovaného chaosu‘, ale patrně jen velení pružně reagovalo na situaci v terénu. Z paralel v říši je celkem dobře vidět, že nikde nedošlo ke konstituování systému Limes Romanus napoprvé, aniž by pak nemusel být později přeorganizován.

Je tedy názorem autora této práce, že vlastní (historicky nepopiratelný) neúspěch Římské říše ve snaze o ovládnutí a efektivní spravování Skotska byl dán spíše událostmi mimo Britské ostrovy. Konce flávijské i antoninské okupace jsou poznamenány transfery jednotek z Británie do kontinentální Evropy. Severovská okupace byla zase předčasně ukončena smrtí Septimia Severa, který byl jejím hlavním iniciátorem.

---

¹ cca 47 ha - <http://www.roman-britain.org/places/dunning.htm>

Otázka vlastního neúspěchu počínání Římské říše na území Skotska přitahovala vždy mnoho pozornosti a proto je namíste přidat jakýsi výtah z článku profesora D. J. Breeze *Why did the Romans fail to Conquer Scotland?*, byť některé ze závěrů jsou mírně kontroverzní.

- 1) Obyvatelé Skotska byli příliš bojovní, než aby bylo možné zemi vojensky udržet.
  - Tento důvod se může zdát poněkud nepatřičný, římscí historici popisovali jako stejně válkychtivé například i Galy nebo Dáky a s oběma národy si římská vojska dokázala ve finále poradit.
  - Avšak jak Tacitus, tak Cassius Dio popisují, že kmeny na území Skotska používaly do značné míry záškodnickou taktiku a útoky ze zálohy. I na základě paralel z dnešní doby, stejně jako z dřívějších historických období je zřejmé, jak těžké je v takovémto případě účinně vojensky držet určité území.
- 2) Dobytí území skotských Highlands se Římanům zdálo příliš náročné, než aby se o to pokusili
  - I proti této interpretaci lze mít námitky, především vezmeme-li v potaz pravděpodobnou flávijskou přípravu na dobytí Highlands v podobě situování pevností na lokalitě Inchtuthil a síti pevností v předhůří Highlands (Glen Forts).
  - Přesto nikdy nedošlo (nebo to alespoň není doloženo) k pokusu o dobytí Highlands (snad souvisí s důvodem číslo 3).
- 3) Nebylo dostatečně ekonomicky výhodné začleňovat Skotsko do Římské říše
  - Ekonomické důvody a předpoklady byly sice v antice málokdy zmiňovány jako důvod pro vedení války, ale svou roli musely nepochybně hrát také.
  - Právě v případě Skotska existují doklady o tom, že již v antice si někteří lidé v Římě uvědomovali ekonomickou bezvýznamnost severu Británie pro Římskou říši¹.
- 4) Místní infrastruktura na severu Británie nebyla dostatečně urbanizovaná, aby mohla římské armádě zajistit místní zásobování potravinami
  - Přestože v této práci nezbylo mnoho prostoru na zhodnocení stylu života a vyspělosti kmenů žijících na území Skotska, lze ze zmíněných odhadů o celkové populaci vyvodit, že s dostupnými zemědělskými možnostmi nemohli obyvatelé Skotska ze dne na den začít žít tak obrovské množství lidí, jaké zde jednorázově přibýlo s příchodem římských armád (viz. výše). Vojáci mohli

---

¹ Strabo, Geographia, 2. 5. 8. ; Appianus, Dějiny Říma, 2. 8.

být živi během tažení z toho, co zabrali místním kmenům, ale ve střednědobém časovém horizontu se musel nejspíše projevit nedostatek základních potravin, které pak asi dováženy. Dá se ale očekávat, že dlouhodobá přítomnost římských armád naopak místní produkci spíše stimulovala.

- Že s místním zásobováním jednotek byl patrně problém, lze také vyvozovat z dokladů pro severovskou expanzi a (alespoň v tomto období) snahy o zásobování převážně po moři přes lokality South Shields, Cramond a Carpow.

5) Podstata politického zřízení Římské říše spolu s geografickou izolací a nepokoji v jiných částech impéria zabraňovaly v permanentní okupaci Skotska

viz. výše

Seznam použité literatury

Monografie

- Baatz, D. *Der Römische Limes. Archäologische Ausflüge zwischen Rhein und Donau.* 4., völlig neu bearbeitete und erweiterte Auflage. Berlin: Gebr. Mann, 2000
- Birley, A. R. *The People of Roman Britain.* 1st ed. London: Batsford Publisher, 1988
- Birley, A. R. *The African emperor Septimus Severus.* 2nd updated, rewritten, expanded and reillustrated ed. London: Batsford Publisher, 1988
- Birley, A. R. *The Roman Government of Britain.* 1st ed. Oxford : Oxford University Press, 2005
- Blair, P H. *Roman Britain and early England: 55 B.C. - A.D. 871.* 1st ed. London: Nelson Publisher, 1965
- Braund, D. *Rulling Roman Britain: Kings, Queens, Governors and Emperors from Julius Caesar to Agricola.* 1st ed. London: Routledge Publisher, 1996
- Breeze, D. J. *The Northern Frontiers of Roman Britain.* 1st ed. reprinted. Batsford Publisher, 1993
- Breeze, D. J. *Roman Scotland: Frontier country.* 2nd ed. London: B T Batsford/Historic press, 2006.
- Breeze, D. J. *Roman Forts in Britain.* 2nd ed. Princes Risborough: Shire publications LTD, 2002.
- Breeze, D. J. *The Antonine Wall.* 1st ed. Edinburgh: John Donald Publisher, 2008.
- Breeze, D. J. *Roman Frontiers in Britain.* 1st ed. London: Bristol classical press, 2007.
- Campbell, D. B. *Roman Auxiliary Forts 27 BC-AD 378.* 1st ed. Oxford: Osprey Publishing, 2009
- Casey, P. J. *Roman coinage in Britain (Shire Archeology).* 3rd ed. Princes Risborough: Shire publications LTD, 2009.
- Clarke, S. *The west anexe at Newstead (Trimontium), Roxburghshire.* 1st ed. Edinburgh: National Museums of Scotland, 2000

- Collingwood, R. G., Richmond I. *The archaeology of Roman Britain*. Edition Entirely Reviewed. London: Methuen Publisher, 1969
- Collingwood, R. G. *The Roman inscriptions of Britain: Vol.2, Instrumentum domesticum (personal belongings and the like). Fasc.4, Wooden barrels, stilus tablets, miscellaneous objects of wood, leather objects, oculists' stamps, wallplaster, mosaics, handmills, stone tablets, stone balls, stone pebbles, small stone votives, miscellaneous objects of stone, jet figurine, clay figurines, miscellaneous clay objects, antefixes, tile stamps of legion II Augusta, of legion VI Victrix, of legion IX Hispana, of legion XX Valeria Victrix, tile stamps of the auxiliaries (RIB 2442-2480) vol. 2, fasc. 4*. Stroud : Alan Sutton Publishing, 1992
- Collingwood R., Vaugh, R. G., Wright H., Pearson R. *The Roman Inscriptions of Britain I, Inscriptions on Stone: Epigraphic Indexes*, 1st ed. Oxford: Clarendon Press, 1965
- Crawford, O. G. S. *Topography of Roman Scotland – North of The Antonine Wall*. 1st ed. Edinburgh: Cambridge University Press, 1949
- Dark, K., Dark. P. *The Landscape of Roman Britain*. 1st ed. Sutton: Phoenix Mill, 1997
- Dragendorff, H. *Terra Sigillata: Ein Beitrag zur Geschichte der griechischen und römischen Keramik*, Bonn: Bonner Jahrbücher 96, 1895
- Fields, N. *Rome's Northern Frontier AD 70-235: Beyond Hadrian's Wall*. 1st ed. Oxford: Osprey Publishing, 2005
- Fraser J. E. *The Roman conquest of Scotland: the Battle of Mons Graupius AD 84*. 1st ed. Stroud: Tempus, 2005
- Frere, S. S. *Britannia: a History of Roman Britain*. 3rd ed. extensively reviewed. London: Routledge & Kegan Paul, 1987
- Fry, P. S. *Roman Britain: History and Sites*. 1st ed. London: Newton Abbot, David & Charles Publisher, 1984
- Graham, F. *The Stanegate-Corbridge, Vindolanda and Carvoran in the days of the Romans*. 1st ed. Newcastle upon Tyne: F. Graham Publisher, 1981
- Hanson S. W., Maxwell G. S., *Rome's North West Frontier: The Antonine Wall*, 1st ed. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1983.

- Henig, M. *The Art of Roman Britain*. 1st ed. London: Routledge Publisher, 1995
- Hobbs, R., Jackson R. *Roman Britain: Life at the Edge of Empire*. 1st ed. London: British Museum Press, 2010
- Johnson, A. *Roman Forts of the 1st and 2nd Centuries AD in Britain and the German Provinces*, 1st ed. London: Black Publisher, 1983
- Jones, M. E. *The end of Roman Britain*. 1st ed. New York: Cornell University Press, 1996
- Jones, M. J. *Roman Fort-Defences to A.D. 117, with Special Reference to Britain*. 1st ed. Oxford: British Archaeological Reports, 1975
- Kamm, A. *The Last Frontier – The Roman Invasions of Scotland*. 1st ed. Glasgow: Neil Wilson Publishing Ltd, 2011
- Keppie, L. *The Legacy of Rome: Scotland's Roman Remains*. 3rd ed. Edinburgh: John Donald Publisher, 2004.
- Laing, J. *Art and Society in Roman Britain*. 1st ed. Sutton: Phoenix Mill, 1997
- MacDonald, G. *The Roman Wall in Scotland*. 2nd ed. reviewed. Oxford: Clarendon Press, 1934
- Mann, J. C. *Literary sources for Roman Britain*. 2nd ed. reviewed. London: London Association of Classical Teachers, 1990
- Mattingly D. *An Imperial Possession: Britain in the Roman Empire, 54 B.C. – A.D. 409*. 1st ed. London: Allen Lane / Penguin Books, 2006
- Maxwell, G. S. *The Romans in Scotland*. 1st ed. Edinburgh: James Thin / The Mercat Press, 1989
- Richmond, I. A. *Roman and Native in North Britain*. 1st ed. London: Nelson Publisher, 1958
- Richmond, I. A. *Roman Britain*. 2nd ed. Harmondsworth: Penguin Books Publisher, 1963.
- Robertson, A., *The Antonine Wall: a handbook to the Roman wall between Forth and Clyde and a guide to its surviving remains*, 4th ed.: revised and edited by Lawrence Keppie. Glasgow: Glasgow Archaeological Society Publisher, 1990.
- Salway, P. *A History of Roman Britain*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press , 2001

Salway, P. *The Frontier People of Roman Britain*. 2nd. reprinted ed. Cambridge: Cambridge University Press, 1967

Scullard, H. H. *Roman Britain: Outpost of the Roman Empire*. 1st ed. London: Thames and Hudson publisher, 1979.

Shotton D., *The Roman Frontier in Britain: Hadrian's Wall, the Antonine Wall, and Roman Policy in the North*. 1st ed. Preston: Carnegie Publishing, 1996

Tomlin, R. S. O., Wright, R. P., Hassall, M. W. C. *Roman Inscriptions of Britain Volume III Inscriptions on Stone (1955-2006)* 1st ed. Oxford / Oakville: Oxbow Books, 2009

Wacher, J. *A Portrait of Roman Britain*. 1st ed. London: Routledge, 2000

Wilson, R. *Roman Forts, an Illustrated Introduction to the Garrison Posts of Roman Britain*. 1st ed. London: Routledge, 2000

Antičtí autoři v překladu:

Herodiános, *Řím po Marcu Aureliovi*. Přeložili Jan Burian a Bohumila Muchová, 1. vydání, Praha: Nakladatelství Svoboda, 1975

Marek V., Kalivoda J. *Antické válečné umění*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1977

Suetonius, G. *Životopisy dvanácti císařů*. Přeložili Bohumil Ryba a Jana Nechutová, 1. vydání, Praha: Nakladatelství Svoboda, 1974

Tacitus, P. C. *Z dějin císařského Říma*. přeložily Václav Bahník, Antonín Hartmann, Antonín Minařík, 1. vydání. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1976

Tacitus, P. C. *Dějiny, Život Iulia Agricoly, Germánie, Rozprava o řečnících*. Přeložily Antonín Minařík, Antonín Hartmann a Václav Bahník, 1. vydání. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1976

Internetové zdroje¹:

<http://roman-britain.org/>

- web komplexně se zabývající tematikou římské Británie
- jednotlivé odkazy uvedené v práci obvykle obsahují zdroj literatury (především jsou citovány sborníky *Britannia*, které jsou jinak v ČR nedostupné)

<http://www.theromangaskproject.org.uk/>

- web zaměřený výhradně na systém Gask Ridge
- jednotlivé odkazy uvedené v práci obvykle obsahují zdroj literatury (především jsou citovány sborníky *Britannia* a *The Proceedings of the Society of Antiquaries of Scotland*, které jsou jinak v ČR nedostupné)

<http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/home.html>

- web zaměřený na antické autory, jejich díla jsou zde on-line dostupná v plném znění, většinou v latině a angličtině
- z tohoto webu převzaty některé nepřímo citované informace z *Historie Augusty* a *Římských dějin* Cassia Diona a *Geografie* Claudia Ptolemaia

<http://www.rcahms.gov.uk/>

- oficiální web Royal Commission on the Ancient and Historical Monuments of Scotland

---

¹ Veškeré přímé citace těchto zdrojů v celé práci včetně příloh jsou ke dni 03. 07. 2012

Vybrané články z časopisů a sborníky:

Britannia:

Black, E. W. *Villa-Owners: Romano-British Gentlemen and Officers* In *Britannia*, Vol. 25. London: Society for the Promotion of Roman Studies, 1994, str.: 99-110

Donaldson, G. H. *Signalling Communications and the Roman Imperial Army* In *Britannia* Vol. 19. London: Society for the Promotion of Roman Studies, 1988, str.: 349-356

Glendinging, B. D., Dunwell, A. J., Clarke, A., Cressey, M., Thomas, G. D., Woolliscroft, D. J. *Excavations of the Gask Frontier Tower and Temporary Camp at Blackhill Wood, Ardoch, Perth & Kinross* In *Britannia*, Vol. 31. London: Society for the Promotion of Roman Studies, 2000. str.: 255-290

Hartley, B. R., *The Roman Occupations of Scotland: The Evidence of Samian Ware* In *Britannia*, Vol. 3. London: Society for the Promotion of Roman Studies, 1972, str.: 1-55

Hassal, M. *The Building of the Antonine Wall* In *Britannia*, Vol. 14. London: Society for the Promotion of Roman Studies, 1983, str.: 262-264

Keppie, L. *The Antonine Wall 1960-1980* In *Britannia*, Vol. 13. London: Society for the Promotion of Roman Studies, 1982, str.: 91-111

Niblett, R., Manning, W., Saunders, Ch. *Verulamium: Excavations within the Roman Town 1986-88* In *Britannia*, Vol. 37. London: Society for the Promotion of Roman Studies, 2006, str.: 53-188

Rae, V., Rae, A., Robertson, Anne S., Maxwell, G., Hartley, B. R., Clarke, A. S. *The Roman Fort at Cramond, Edinburgh Excavations 1954-1966*. In *Britannia*, Vol. 5. London: Society for the Promotion of Roman Studies, 1974. str.: 163-224

Robertson, A. *Roman Finds from Non-Roman Sites in Scotland: More Roman 'Drift' in Caledonia* In *Britannia*, Vol. 1. London: Society for the Promotion of Roman Studies, 1970, str.: 198-226

Speidel, M. P. *The Chattan War, the Brigantian Revolt and the Loss of the Antonine Wall* In *Britannia*, vol. 18. London: Society for the Promotion of Roman Studies, 1987. str.: 233-237

Strang, A. *Explaining Ptolemy's Roman Britain* In *Britannia*, Vol. 28. London: Society for the Promotion of Roman Studies, 1997, str.: 1-30

Webster, G. *The Military Situations in Britain between A. D. 43 and 71* In *Britannia*, Vol. 1. London: Society for the Promotion of Roman Studies, 1970, str.: 179-197

Wright, R. P. *Carpow and Caracalla* In *Britannia*, Vol. 5. London: Society for the Promotion of Roman Studies, 1974. str.: 289 - 292

Ostatní:

Breeze, D. J. *Agricola the builder* In *Roman Officers and Frontiers*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1993 (2), str.: 271 – 282

Breeze, D. J. *Agricola in the Highlands*. In *Roman Officers and Frontiers*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1993 (3), str.: 282 – 288

Breeze, D. J. *Why did the Romans fail to conquer Scotland*. In *Roman Officers and Frontiers*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1993 (4), str.: 365-385

Collingwood, R. G., Taylor M. V. *Roman Britain in 1931* In *The Journal of Roman Studies*, Vol. 22, Part 2. London: Society for the Promotion of Roman Studies, 1932. str.: 198-229

Dobson, B. *Agricola's life and career* In *Roman Officers and Frontiers*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1993 (5), str.: 258 – 271

Davies, T. P., Birley, E. *The First Roman Occupation of Scotland* In *The Journal of Roman Studies*, Vol. 25. London: Society for the Promotion of Roman Studies, 1935, str.: 59-80

Macdonald, G, *Notes on the Roman forts at Old Kilpatrick and Croy Hill and a relief of Jupiter Dolichenus* In *Proceedings of the Society of Antiquaries of Scotland*, vol. 66, 1932, str.: 219-42

Masser, P. *Cramond Roman Fort: evidence from excavations at Cramond Kirk Hall, 1998 and 2001* In *Scottish Archaeological Internet Reports 20*. Edinburgh: Society of Antiquaries of Scotland. Available at <<http://www.sair.org.uk/sair20/index.html>>. Accessed 12 December 2011.

Reed, N. *The Scottish campaigns of Septimius Severus* In *Proceedings of the Society of Antiquaries of Scotland*, vol. 107. Edinburgh: National Museum of Antiquities of Scotland, 1976, str.: 92-103

Richmond, I. A., Steer, K. A., *Castellum Veluniate and civilians on a Roman frontier* In Journal of the Society for the Promotion of Roman Studies vol. 90, London: Society for the Promotion of Roman Studies, 1959.

Richmond, I. A. *The Antonine Frontier in Scotland* In The Journal of Roman Studies, Vol. 26, Part 2. London: Society for the Promotion of Roman Studies, 1936, str.: 190-194

Schönberger, Hans. *The Roman Frontier in Germany: An Archaeological Survey* In The Journal of Roman Studies, Vol. 59, No. ½. London: 1969. str.: 144-197

Steer, K. A. *The Nature and Purpose of the Expansions on the Antonine Wall* In Proceedings of the Society of Antiquaries of Scotland, Glasgow: Glasgow Archaeological Society, 1957, str.: 161-169

Thiel, A. *The Odenwald limes and its relation to the Antonine Wall* In The Army and Frontiers of Rome; papers offered to David J. Breeze on the occasion of his sixty-fifth birthday and his retirement from Historic Scotland, ed. by Hanson, W. S.. Portsmouth: Journal of Roman Archaeology, 2009. str.: 134-141

Woolliscroft, D. J. *Signalling and the Design of the Gask Ridge System* In Proceedings of the Society of Antiquaries of Scotland, Edinburgh: Society of Antiquaries of Scotland, 1993, str.: 291-314

Pitts, L. F., Joseph, J. K. St. *Inchtuthil: The Roman Legionary Fortress - Excavations 1952-65* In Briannia Monograph Series no. 6. ed. by Pitts, L. F. London Alan Sutton Publishing Ltd., 1985

Robertson, A., Scott, M., Keppie, L. *Bar Hill: A Roman Fort and its Finds* In British Archeological Reports 16. ed. by Robertson, A. Oxford: B. A. R., 1975

Miket, R. *The Roman Fort at South Shields: Excavation of the Defences 1977-1981* In Tyne and Wear County Councils Museums Journals. ed. by Robertson, A. Newcastle upon Tyne: Tyne and Wear County Councils Museum, 1983